

Univerzita Karlova v Praze
Přírodovědecká fakulta
katedra sociální geografie a regionálního rozvoje

Filip Ryant

**Krajina jihočeského pohraničí: vývoj jejího využití a komparace
krajinného dědictví**

(případová studie vybraných katastrů na Novohradsku)

*Landscape of the South Bohemian Borderland: Land Use Development
and the Landscape Heritage Comparison
(Case Study of Selected Cadastral Units in the Novohradsko Region)*

Diplomová práce

Praha 2010

Vedoucí diplomové práce: RNDr. Pavel Chromý, Ph.D.

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně s využitím citovaných pramenů a literatury, a že nebyla předložena pro získání jiného nebo stejného akademického titulu. V tištěné podobě svoluji k jejímu zapůjčování, v nepozměněné elektronické podobě k jejímu volnému kopírování, sdílení a nekomerčnímu distribuování.

V Praze, 18. srpna 2010

Filip Ryant

Tato diplomová práce vznikla v rámci řešení grantového projektu GA ČR č. 403/09/1491: *Význam rekreační funkce sídel a obcí v procesu formování regionální identity a identity regionů v ČR* (Hlavní řešitel: D. Fialová)

Na tomto místě bych rád poděkoval svému školiteli RNDr. Pavlovi Chromému, Ph.D. za jeho ochotu kdykoliv pomoci, trpělivě odpovídat na otázky a vytrvale vyvracet všechny mé pochybnosti. Dále děkuji Mgr. Robinovi Rašínovi, Ph.D. za pomoc v začátcích práce i za tematické nasměrování, Mgr. Karolíně Kollarové za to, že mi ochotně poskytla hodnotné materiály, své rodině za to, že mě během celého studia vřele podporovala, a přátelům – nejen těm, kteří se mnou vydrželi prodlužovat až do konce. Děkuji!

Obsah

Seznam použitých zkratk	6
Seznam obrázků a tabulek	7
Abstract, Abstrakt	8
1. Úvod	10
1.1 Cíle a struktura práce	11
2. Teoreticko-metodologická východiska	14
2.1 Krajina	14
2.1.1 Krajina a vybrané přístupy k jejímu zkoumání	14
2.1.2 Krajina z hlediska stupně antropogenní přeměny	16
2.1.3 Land use	19
2.1.4 Dědictví a paměť krajiny	20
2.1.5 Územní identita: identita, region, místo, krajina	23
2.1.6 Shrnutí	28
2.2 Zdroje dat a použité metodické postupy	29
2.2.1 Základní zdroje dat	29
2.2.2 Vymezení soudních okresů	30
2.2.3 Hodnotící ukazatele, odhady podílu orné půdy	31
2.2.4 Způsob vedení kvalitativního šetření	33
3. Vymezení jihočeského pohraničí a kritéria výběru konkrétních území	37
3.1 Fyzicko-geografická charakteristika jihočeského pohraničí	39
3.2 Populační vývoj jihočeského pohraničí, jeho specifika a důsledky	41
3.3 Specifika populačního vývoje na Novohradsku, kritéria a vymezení modelových lokalit	45
4. Vývoj využití krajiny jihočeského pohraničí	51
4.1 Dlouhodobý vývoj využití ploch	51
4.2 Územní diferenciac ve využití půdy jihočeského pohraničí	54
4.2.1 Zemědělský půdní fond	54
4.2.2 Lesy	60
4.2.3 Jiné plochy	61
4.2.4 Shrnutí	65
4.3 „Německé“, „české“ a „smíšené“ soudní okresy	67
5. Krajina Novohradska a jeho vybraných lokalit	70
5.1 Poloha Novohradska a vybraných lokalit v rámci jihočeského pohraničí	70
5.2 Přírodní podmínky vybraných oblastí Novohradska	73

5.3 Stav a vývoj využití krajiny Novohradsko	76
5.4 Lokality Novohradsko – estetika, dědictví...	84
5.4.1 Dlouhá Stropnice	85
5.4.2 Hranice u Nových Hradů	88
5.4.3 Vyšné	90
5.5 Shrnutí	92
6. Vnitřní percepce krajiny, jejích změn a dědictví ve vybraných oblastech Novohradsko	95
6.1 Charakteristika území	96
6.2 Místa v krajině a prvky krajinného dědictví	97
6.3 Vnímání změn v krajině	99
6.4 Shrnutí	102
7. Diskuse výsledků a použitých metod	107
7.1 Vztah ke krajině v širších souvislostech	107
7.2 Jiné možnosti analýzy krajinného dědictví a vztahu ke krajině	111
8. Závěr	115
Seznam literatury a pramenů	119
Seznam příloh	129

Seznam použitých zkratk

CLC	Corine Land Cover (Evropská databáze krajinného pokryvu)
DLU	Dynamický land use
ha	hektar
CHKO	Chráněná krajinná oblast
IV	Index vývoje (plochy kategorie)
IZ	Index změny
JP	Jiné plochy
JZD	Jednotné zemědělské družstvo
KES	Koeficient ekologické stability
KML	Keyhole Markup Language (počítačový jazyk a stejnojmenný počítačový soubor)
KSGRR	Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje
kú	Katastrální území
Lo	Louky
LP	Lesní plochy
Pa	Pastviny
LUCC	Databáze LUCC (Land Use and Land Cover Change) Czechia
OP	Orná půda
OsP	Ostatní plochy
P_k	Podíl kategorie na celkové rozloze
PřF UK	Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy
PS	Produkční schopnost zemědělské půdy
SÚJ	Srovnatelná územní jednotka
TK	Trvalé kultury
TTP	Trvalé travní porosty
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Organizace spojených národů pro výchovu, vědu a kulturu)
VP	Vodní plochy
VVP	Vojenský výcvikový prostor
ZP	Zemědělská půda, zastavěné plochy (pouze obrázek č. 21)
ZPF	Zemědělský půdní fond

Seznam obrázků a tabulek

Obrázky

Obrázek č. 1: Krajina jako kombinace přírodního a kulturního	17
Obrázek č. 2: Modelová oblast jihočeského pohraničí	37
Obrázek č. 3: Vývoj počtu obyvatel v jihočeském pohraničí a v Česku mezi roky 1869-2001,	42
Obrázek č. 4: Česko-německá jazyková hranice k 1.12.1930	42
Obrázek č. 5: Vývoj počtu obyvatel v obci s pověřeným obecním úřadem Nové Hrady (rel. údaje)	49
Obrázek č. 6: Graf vývoje struktury půdního fondu modelové oblasti a Česka (1845-2000)	52
Obrázek č. 7: Podíl orné půdy (v %) z celkové rozlohy podle soudních okresů	55
Obrázek č. 8: Podíl trvalých kultur (v %) z celkové rozlohy podle soudních okresů	55
Obrázek č. 9: Podíl luk (v %) z celkové rozlohy podle soudních okresů	57
Obrázek č. 10: Podíl pastvin (v %) z celkové rozlohy podle soudních okresů	58
Obrázek č. 11: Podíl zemědělského půdního fondu (v %) z celkové rozlohy podle soudních	59
Obrázek č. 12: Podíl lesních ploch (v %) z celkové rozlohy podle soudních	60
Obrázek č. 13: Podíl vodních ploch (v %) z celkové rozlohy podle soudních okresů	61
Obrázek č. 14: Podíl zastavěných ploch (v %) z celkové rozlohy podle soudních okresů	62
Obrázek č. 15: Podíl ostatních ploch (v %) z celkové rozlohy podle soudních okresů	64
Obrázek č. 16: Podíl jiných ploch (v %) z celkové rozlohy podle soudních okresů	64
Obrázek č. 17: Index změny využití ploch podle soudních okresů jihočeského	66
Obrázek č. 18: Graf vývoje struktury půdního fondu na vybraných řádovostních úrovních	67
Obrázek č. 19: Rozdílná vymezení Novohradska a umístění vybraných katastrálních území...	73
Obrázek č. 20: Půdní typy v modelové oblasti Novohradska	74
Obrázek č. 21: Vývoj struktury půdního fondu vybraných katastrálních území	78
Obrázek č. 22: Vývoj struktury půdního fondu vybraných katastrálních území (souhrnné kategorie)	79
Obrázek č. 23: Tabulková a grafická interpretace indexu změny využití ploch v období 1845-2000	81
Obrázek č. 24: Orná půda na rozhraní katastrů Dlouhá Stropnice a Šejby	83
Obrázek č. 25: "Vzácné" pozůstatky orné půdy v katastru Hranice u Nových Hradů	83
Obrázek č. 26: Údolí Stropnice	86
Obrázek č. 27: Luční porosty na Hranicku	88
Obrázek č. 28: Železnice ve Vyšném	90
Obrázek č. 29: "Mapa" krajinných prvků a míst v Dlouhé Stropnici	104
Obrázek č. 30: "Mapa" krajinných prvků a míst v Hranici u Nových Hradů	105
Obrázek č. 31: "Mapa" krajinných prvků a míst ve Vyšném	106

Tabulky

Tabulka č. 1: Soudní okresy jihočeského pohraničí podle rozlohy a počtu srovnatelných	38
Tabulka č. 2: Vývoj počtu obyvatel v jihočeském pohraničí 1869-2001 a podíl obyvatel Německé národnosti v roce 1930	45
Tabulka č. 3: Národnostní složení obce s pověřeným obecním úřadem Nové Hrady a vybraných částí obce podle sčítání obyvatelstva v roce 1930	47
Tabulka č. 4: Index vývoje využití ploch a kvantifikovaný přírůstek/úbytek v modelové oblasti jihočeského pohraničí mezi lety 1845, 1948, 1990 a 2000	53
Tabulka č. 5: Úřední cena a produkční schopnost zemědělské půdy ve vybraných územích	75
Tabulka č. 6: Podíl orné půdy v katastrech na Novohradsku podle vybraných zdrojů	82

Abstract

The general aim of this thesis is to estimate nature of the man – landscape relationship in selected parts of the Novohradsko region. In the process of working on this thesis, many aspects, which could influence this connection, were considered. One of them was the forced transfer of German population from Czechoslovakia to Germany and Austria after World War II. Different extent of this process was the key to selection of the studied cadastral units. These cadasters were examined from the point of landscape changes and various landscape heritage comparison. The reason for this study was the complexity of the man – landscape relationship and the different aspects which can determine the nature of it. The results were confronted with the local people's perception by interviews.

The thesis is structured into several parts. One of the crucial is the theoretical chapter, which presents the various attitudes to landscape, mainly those which emphasize land use discipline, landscape heritage, landscape memory and territorial identity. All these phenomenons appear in the other parts of the thesis. At first, the land use analysis in the South-Bohemian Borderland is made, then selected cadasters are examined in this way as well. An overview of the most important landscape heritage in those units follows. Finally, the results of the landscape (and its changes) perception by the locals, are presented. The discussion part tries to evaluate these results and to estimate the level of the local (landscape) identity.

Keywords: Landscape – Local Identity – Land Use – Landscape Heritage – Borderland – Novohradsko

Abstrakt

Obecným cílem této práce je posoudit vztah člověka ke krajině ve vybraných katastrech Novohradska. Během práce byla uvažována řada aspektů, které mohly toto propojení ovlivnit. Jedním z nich bylo poválečné vysídlení německého obyvatelstva z českého pohraničí. Rozličná míra intenzity tohoto procesu byla použita při selekci katastrálních území. Zvolené katastry byly rovněž podrobeny analýze změn v krajině a porovnání rozmanitých prvků krajinného dědictví. Dělo se tak z důvodu komplexity vztahu člověka ke krajině a rozličných aspektů, které se do ní promítají. Zjištěné poznatky byly konfrontovány s vnímáním místního obyvatelstva v rozhovorech.

Práce je řazena do několika částí. Jednou z klíčových částí je teoretická kapitola, která seznamuje s rozličnými pohledy na krajinu, zejména s těmi které se zabývají problematikou využití ploch, krajinným dědictvím, pamětí krajiny a územní identitou. Všechny tyto fenomény prostupují také dalšími částmi práce. Následuje analýza vývoje využití ploch v jihočeském pohraničí, poté rovněž v modelových katastrech. Pokračuje přehledem nejdůležitějších prvků krajinného dědictví v těchto regionech; v závěru výsledkové části pak hodnocením percepce krajiny a krajinných změn místním obyvatelstvem. Diskuze se snaží zhodnotit tyto výsledky a posoudit vztah člověka ke krajině a míru lokální identity.

Klíčová slova: Krajina – Lokální identita – Využití ploch – Krajinné dědictví – Pohraničí – Novohradsko

"Bezstarostná, nezamračená, prostá je ta naše krajina. Proto k sobě vábí více lidí bez velikých vášní. Jest milá, přívětivá jako švarná hospodyňka. Jakmile na ni svítne slunéčko, rozjasní se jí celý obličej, radost září z toho úsměvu. Je pak celý den vlídná, milá, švitořivá, hravá. A slunce se stále usmívá. Hosti je blaze v takovém domě.

Když se nebe zakaboní a slunce prohlédne na krajinu z mračen jako pošmurný velitel, krajina ztichne, nešustí, zahalí se ale nevzdoruje. A jdeš-li pak naší krajinou, je ti, jako bys byl hostem v domě, kde tvá hostitelka s hospodářem pojednou se pohněvali. On hledí zamračen, ona mlčí. Obsluhují tě němě.

I burácení hromu klidně vyslechne ta krajinka. Neodpovídá mu nevrlou vzdorovitou ozvěnou ve skalách nebo v lesních žlebech. Jsí-li hostem v čas domácí bouřky, zamlkneš sice také na chvíli, ale čekáš bez bázně stranou, až mračna se přeženou. Pán domluvil, udobřil se. Svou hospodyňku usmíruje novou, čarokrásnou, sedmibarevnou stuhou. Ach překrásnou! Jak země se usmála! Miliony krůpějí třpytí se jí v očích.

Usmíváš se s ní. Tak je miloucká, prostínká ta naše země rodná!"

*Jan Herben – Kraj a les,
Zlatá Praha, vydáno 11. července 1884*

1. Úvod

Fascinace člověka krajinou je stará jako lidstvo samo.

Není divu - člověk je odjakživa její součástí. Člověka nelze od krajiny žádným způsobem oddělit. Vše, co se děje kolem nás, děje se v krajině. Lowenthal (2007: s. 635) říká, že *“...je to krajina, kde si budujeme své domovy, děláme svou práci, žijeme své životy, sníme své sny”*. Krajina dneška je všemi těmito činnostmi ovlivněna a zformována. Je výsledkem “věčného” budování našich domovů, dělání naší práce, žití našich životů i snění našich snů. Nese stopy činnosti naší i našich předků. Je dědictvím, které nám naši předkové zanechali; dědictvím, které jednou my zanecháme našim potomkům.

Krajině, kterou si přizpůsobujeme vlastnímu žití, říkáme kulturní krajina, a ta tvoří dnes výraznou většinu obyvatelného prostoru naší planety. A přesto, že tak dlouho pobýváme ve vzájemném soužití, stále se jí snažíme porozumět. Toto porozumění je velmi důležité i v naší malé zemi uprostřed Evropy, obzvláště v dnešní době. Bouřlivé dvacáté století a rozličné geopolitické situace, do kterých se naše země dostala, výrazně poznamenaly vztah člověka ke krajině. Ten se však mění i nezávisle na politických rozhodnutích. Jsou to rovněž urbanizační tendence, globalizace a s ní spojený “globální transfer zemědělské výroby” ad., které vztah ke krajině proměňují. V době, kdy je naše země otevřena světu a zároveň prochází bolestivým procesem společenské transformace (občas vážněji a občas komicky se pokouší dospět v demokracii), je nezbytné si stále připomínat závislost a provázanost člověka s územím. Není možné zapomenout, že lidé a krajina (v jakkoliv širokém slova smyslu) k sobě stále patří a vzájemná harmonie těchto složek je v oboustranném zájmu. Předložená práce se proto připojuje k řadě dalších, které fascinace krajinou inspirovala, a kde právě krajina hraje hlavní roli.

Diplomová práce v sobě zahrnuje dva rozličné aspekty přístupu ke krajině. Prvním z nich je analýza krajinných změn metodou dynamického land use. Tento druh studie nám umožňuje (i díky v Česku unikátní dostupnosti těchto dat) získat základní přehled o nejdůležitějších tendencích a trendech ve funkčním využití krajiny. Výzkum je zasazený do jihočeského pohraničí, tj. území, které je specifické svou skladbou přírodních charakteristik, příležitostmi k rekreaci, četností kulturně-historických památek a rozsáhlou plošnou ochranou přírody. Jako oblast pohraniční je možné ji zahrnout ještě řadou dalších přívlasků. Ty se odvíjí od odlišujícího se historického vývoje, populačního vysídlení i blízkosti státní hranice, která se v předchozím režimu situovala do role výrazné bariéry a symbolu bipolárního rozdělení světa. Ač dnes již bariéra může přecházet v prostor zprostředkování (podle Jeřábek et al. (2004)), pohraničí musí stále bojovat s “tíhou periferality”. Problémům s ní souvisejícím se věnuje řada akademických publikací a předložená práce se jí dotýká pouze nepřímo. Krajinné změny, které odhaluje, jsou však mj. také jejím důsledkem.

Analýzou vývoje využití ploch v jihočeském pohraničí navazuje diplomová práce na svou předchůdkyni (Ryant, 2007). Z bakalářské práce si vypůjčuje také některé nejasně zodpovězené otázky, týkající se míry, s jakou poválečné vysídlení ovlivnilo dnešní stav krajiny. Právě nejasnosti okolo tohoto tématu se diplomová práce pokusí ještě jednou odkrýt. Tato snaha se projevila na podobě předem zadaných cílů a promítla se rovněž do výběru modelových území. Právě studií vybraných lokalit jihočeského pohraničí je již existující výzkum obohacován. Tři případové katastrofy na Novohradsku byly podrobeny hlubšímu výzkumu nikoliv pouze změn v krajině, ale rovněž prvků krajinného dědictví (druhý aspekt). Není to totiž pouze struktura ploch, která mohla být ovlivněna dramatickým poválečným vývojem republiky, ale rovněž stav přírodního a kulturního dědictví. Dalším rozšířením předchozí studie je analýza a hodnocení vnímání krajinných změn a krajinného dědictví místním obyvatelstvem, která oba zájmové aspekty práce určitým způsobem propojuje. Provedený výzkum je tedy zaměřen kvantitativně i kvalitativně. Šíře tohoto záběru je důležitá, neboť umožňuje pohlédnout na krajinu komplexněji; umožňuje alespoň částečně posoudit vztah člověka ke krajině. Pokud jsme v samém úvodu hovořili o provázanosti člověka s územím, pak nám podobný výzkum některé z těchto nitek odhalí. Některé z nitek naopak mohou zůstat neviditelné, zatajené či pouze domnělé. Ovšem v průběhu procesu našeho porozumění krajině je třeba tento úděl přijmout.

1.1 Cíle a struktura práce

Název práce i předchozí text naznačil podobu, ve které se nacházejí její jednotlivé cíle. Ty byly před započítím práce definovány takto:

1. Analyzovat obecné i specifické tendence v dlouhodobém vývoji jihočeské krajiny metodou dynamického land use a posoudit míru uplatnění rozličných hybných sil krajinných změn (s důrazem na populační vývoj v území)...

...Neboť územní celek, velikostně nadřazený modelovým katastrům je nejprve třeba poznat a vytvořit širší rámec, do kterého bude možné menší celky zařadit. Tento cíl vychází z předchozí bakalářské práce a v jeho rámci bude jihočeské pohraničí postaveno do kontrastu s vývojem land use Česka a následně bude nastíněna i územní diferenciací ve využití ploch v sledovaném pohraničním pásu. Kromě výše zmíněného bude práce rovněž prezentovat závěry, vycházející z předchozí práce, týkající se porovnání změn ve využití ploch v regionech, které se liší národnostním složením před druhou světovou válkou.

2. Zhodnotit stav a vývoj krajiny malých prostorových celků (vymezených na základě difference v demografickém vývoji) v rámci obecně hodnoceného území (v cíli 1) a podtrhnout jejich podobnosti i specifika, jimiž se vůči nadřazenému celku vymezuje...

...Neboť je třeba rovněž poznat krajinu a změny, ke kterým dochází v modelových katastrech a jejich nejbližším okolí. S touto znalostí je možné určit, zda se tento vývoj ztotožňuje s vývojem jihočeského pohraničí, či se od něj nějakým způsobem liší.

3. Identifikovat obecný ráz krajiny a přítomnost rozmanitých prvků krajinného dědictví, které lze vnímat jako relikty dlouhodobé interakce člověka a přírody (na příkladu tří zájmových území)...

...Neboť změny ve využití ploch nám necharakterizují celou podobu krajiny modelových území. V území se obvykle vyskytuje řada dalších prvků, které pomáhají ráz krajiny dotvářet, a které ji mohou určitým způsobem symbolizovat. Splnit daný cíl je důležité i z důvodu následné konfrontace těchto poznatků s výsledky rozhovorů s místními.

4. Posoudit vztah člověka ke „své“ lokalitě, především pak jeho intenzitu ke specifickým krajinným prvkům a k probíhajícím krajinným změnám...

...Neboť kulturní krajina není jen dílem přírody. Byla a je životním prostorem pro člověka, kterého nelze od krajiny oddělit, jak bylo řečeno v samém úvodu. Proto je důležité sledovat vztah lidí ke krajině (byť je téměř nemožné postihnout jej v celé jeho komplexnosti), zjistit zda se nevytrácí, zda si jsou lidé stále schopni uvědomit, čím pro ně „jejich“ krajina je. Je důležité zjistit, zda pro ně krajinné prvky mají nějaký význam, zda reflektují současné změny v krajině a jsou schopni k nim zaujmout stanovisko. Za účelem splnění tohoto cíle budou provedeny řízené rozhovory s místními lidmi.

5. Komparovat zjištěné percepční tendence v malých prostorových jednotkách a vyslovit domněnky o vlivu populační kontinuity v území na vztah člověka ke krajině v dlouhodobém časovém horizontu.

...Neboť případové katastrofy se od sebe liší populačním vývojem, do kterého s různou mírou zasáhl odsun českých Němců. A jestliže Petráš (2006) tvrdí, že poválečné vysídlení významně ovlivnilo lokální patriotismus a vztah ke krajině v postižených oblastech, pak je možné, že i sledované lokality v sobě stále nesou stopy této etapy českých dějin. Není jisté, zda lze dnešní vztah člověka k území tomuto kroku přisoudit, přesto je cílem práce alespoň v úvahách se tohoto tématu dotknout.

Struktura práce byla volena tak, aby bylo možné v jejím průběhu zadané cíle splnit. Po této úvodní části budou rozebrána teoreticko-metodologická východiska práce. Hovoříme o krajině a to je

pojem, který je ústředním objektem zájmu celé řady oborů. Kapitola 2.1 se tudíž bude snažit chápání krajiny viděním jiných přiblížit. Kromě uvedeného se zaměří rovněž na přístupy k land use, krajinnému dědictví a paměti krajiny i na otázku územní identity. Všechny tyto způsoby “práce s krajinou” se určitou měrou promítají do předložené diplomové práce a jejich teoretické zaštitění je na místě. Metodologická východiska představí literaturu a metody, kterých bylo využito přímo při zpracovávání této diplomové práce. Kapitola 3 se pokusí vymezit vyšší územní celek jihočeského pohraničí – lokalizovat jeho polohu a představit přírodní podmínky, které na něj působí. Kromě zmíněného se pokusí rovněž představit tendence v populačním vývoji, ke kterým v jihočeské příhraniční oblasti docházelo. Během hodnocení jejich územního rozložení kapitola určí konkrétní územní celky, které budou podléhat dalšímu výzkumu. Kapitola 4 představí hlavní trendy ve využití ploch jihočeského pohraničí, porovná je s vyšší měřítkovou úrovní, pokusí se nastínit územní diferenciaci rozsahu jednotlivých typů ploch a představit regiony, které se dlouhodobě vyznačují větší intenzitou změn. V samotném závěru se kapitola zabývá vlivem populační stability/nestability na změny v krajině pro jihočeský pohraniční pás. Kapitola 5 se definitivně zaměří na modelové katastry, opět se je pokusí lokalizovat, charakterizovat jejich přírodní podmínky a analyzovat změny ve využití ploch, ke kterým v nich docházelo. Dále se pokusí identifikovat ráz krajiny a specifikovat důležité krajinné prvky, které mají vliv na estetickou úroveň území nebo představují jinou přírodně-kulturní hodnotu. Kapitola 6 analyzuje a komparuje výsledky řízených rozhovorů, je členěna do tří částí na základě zájmového zaměření položených otázek. Kapitola 7 se snaží odpovídat na otázky, které vznikly během zpracovávání práce, představuje úvahu o vztahu ke krajině a míře jeho ovlivnění poválečným vysídlením – tedy zaměřuje se na naplnění čtvrtého a pátého cíle práce. Kromě uvedeného věnuje svou pozornost metodám, které byly při zpracovávání práce využity a navrhuje jejich alternativy a jiná směřování výzkumu. Kapitola 8 zjištěné poznatky sumarizuje a konfrontuje se zadanými cíli práce.

2. Teoreticko-metodologická východiska

2.1 Krajina

Zjednodušenou interpretací tématu této diplomové práce dojdeme k hlavnímu objektu a předmětu jejího zkoumání. Zkoumaným objektem je v tomto případě krajina, předmětem jsou dlouhodobé vztahy člověka a krajiny, jeho působení na ni (ve smyslu využívání, podrobování si, ale i chránění apod.) a naopak její působení na člověka (ve smyslu jejího vnímání). Přehled literatury a rozličných vědeckých přístupů tedy není možné začít jinde, než právě u krajiny, která je tím pravým jevištěm procesů, jež budeme sledovat. Cílem kapitoly pochopitelně není obsáhnout všechna vnímání a pojetí krajiny, jimiž se plejáda autorů v minulosti zabývala. Koneckonců, krajinný archeolog Johnson (2007) pokládá takovou encyklopedickou snahu za nemožnou. S důvěrou v toto tvrzení se také tato literární rešerše zaměří pouze na vybrané směry studia krajiny, s jejichž pomocí se pokusíme definovat tento zdánlivě jednoduchý pojem. Následně bude představena literatura, věnující se sledování a hodnocení změn v krajině, paměti krajiny a vzhledem k zaměření práce také díla, zabírající se regionální a lokální identitou.

2.1.1 Krajina a vybrané přístupy k jejímu zkoumání

Johnson (2007) zdůrazňuje dvě základní roviny chápání krajiny (landscape). Jednak jako to, co nás skutečně v prostoru obklopuje, ať už uměle nebo přirozeně vytvořené. Ale rovněž jako to, jak je prostor (land) okolo nás lidmi vnímán, jak mu rozumíme. V této druhé rovině je pak krajina výsledným „produktem“ prostoru, který nás obklopuje a rozličných způsobů myšlení a vidění tohoto fyzického světa.

V určitém ohledu podobné dělení zastává krajinná architektura (Ogrin, 1999): V první rovině převažují metody poznání skutečné fyzické reality jako je deskripce, analýza, komparace, klasifikace atd., s jejichž pomocí lze dosáhnout lepšího poznání konkrétních krajinných charakteristik a prvků, případně procesů, ke kterým v krajině dochází. Tento pohled uznávají nejčastěji geografové, archeologové, krajinní ekologové, agronomové a další.

V druhé rovině je fyzické nahrazeno metafyzickým, krajinný prostor nabývá na spirituálním významu, jehož skutečná podoba krajiny příliš neovlivňuje. S rostoucím množstvím těchto představ potom samozřejmě krajina nabývá na mnohoznačnosti, a tudíž i šíři metod, které lze využít k jejímu zkoumání.

Jako určité shrnutí či průnik obou rovin lze chápat tvrzení Cosgrova (1998: s. 13): „*Krajina není pouze svět, který vidíme, je to konstrukce a kompozice tohoto světa. Krajina je způsob dívání se na svět.*“ Tato obecná myšlenka budiž explanací velkého množství definic a rozličných přístupů ke zkoumání krajiny. Jejich částečnému přehledu se budeme věnovat níže.

Existuje však ještě jiný aspekt nahlížení na krajinu, nesouvisející s vědeckým zaměřením ani s významem, jaký přikládáme fyzické či duchovní stránce krajinného prostoru. Je jím prostá otázka, zda jsme my osobně uvnitř nebo vně sledovaného prostoru.

Kulturní geograf Cosgrove (1998) je přesvědčen, že na samém počátku zájmu o krajinu jako celek stáli umělci. Jim sloužila jako model pro jejich obrazy, jim byla inspirací pro jejich básně a vyprávění. Lze říci, že umělci položili jakýsi základ pro vnímání krajiny očima (více méně) nezaujatého pozorovatele (observer). A právě role pozorovatele je svým způsobem klíčová pro to, abychom krajinu mohli nazývat krajinou. Z pohledu lidí, kteří v krajině žijí, hospodaří, umírají, vedou běžný sociální život (insiders), je nesnadné odlišit význam jednotlivých prvků a složek, které krajinu utvářejí. To je úloha pozorovatele... (Cosgrove, 1998).

Podobně přistupuje k této otázce Lowenthal (2007) – scénérie se otevírá pouze pro ty, kteří v dané krajině nemají žádnou úlohu. Ti, kteří jsou její součástí, se musí zabývat především každodenní realitou.

Lowenthalův pohled je však orientován na estetiku krajiny, vývoj uvažování o tom, co je v krajině estetické a co estetické není, rozdílnému pohledu generací na tutéž krajinu apod. To je podle Kučery (2008) jen jedno z primárních chápání krajiny – krajina jako pozorovaná scénérie. Podle tohoto autora lze krajinu vnímat též jako vymezené území či region, nebo specifický celek. Otázku vymezení budeme však řešit později.

Jedním z poměrně často využívaných principů interpretace krajiny je krajinná ekologie. Jedná se o vědecký přístup, který je v současné době převažujícím paradigmatem výzkumu krajiny nejen v české geografii (Kučera, 2009). V této vědecké rovině vybíráme práce Lipského (např. 1998, 2000), který vychází mj. z prací zahraničních krajinných ekologů – Formana a Godrona (1993) a Zonnevelda (1995 in Lipský, 1998). Podle posledně jmenovaného je krajina určitým komplexem vyššího řádu, ve vzájemné interakci, jenž tvoří zřetelnou část zemského povrchu. Tento komplex je udržován a modifikován současným působením živých (biotických), neživých (abiotických) a lidských (antropogenních) složek (Zonneveld, 1995 in Lipský, 1998). Lipský (1998) dodává že právě interakce těchto složek je základní podstatou pojetí krajiny z pohledu krajinné ekologie, což potvrzuje i definice Formana a Godrona (1993), zaměřená úžeji na vzájemné působení jednotlivých

ekosystémů¹. Od krajinné ekologie se odděluje geoekologie, která je mnohdy s krajinnou ekologií ztotožňována (Lipský, 1998). Obor se však liší větším zaměřením na abiotické prvky krajiny a více se blíží komplexně fyzicko-geografickému pohledu. Krajinu geoekologové ztotožňují s geosystémem (Chrastina, 2009) a vnímají ji jako interaktivní komplex několika sfér (litosféra, hydrosféra, pedosféra, biosféra, atmosféra, noosféra, kosmosféra), které krajinou prostupují² (Lipský, 1998). Další vědní disciplínou, která se krajinou jako objektem zájmu zabývá je například environmentalistika, jež ji vnímá jako domov, respektive životní prostor člověka. Tento má klíčové postavení ve vztahu k průběhu přírodních procesů a oběhu látek (Neumeister, 1988 in Drdoš, 2004).

Výše zmíněné pohledy zastupují přírodní vědy a jejich přístup se dá s určitým zjednodušením zařadit do první roviny chápání krajiny, tak jak bylo nastíněno v úvodu kapitoly (viz výše).

Proti ní stojí společenské vědy jako jsou estetika, archeologie, historie, ekonomie či demografie (Drdoš, 1999 in Chrastina, 2009). Z pohledu zástupců tohoto vědeckého úhlu, jsou koncepce sociálních a antropoekologických výzkumů, které krajinu vnímají jako fenomén s vnitřní dynamikou a vlastní „živou“ strukturou, hodnotnější a stále frekventovanější oproti chápáním klasické „mechanistické přírodovědy“ (Gojda, 2000). Krajina je zde tudíž fenomén s osobností, má svůj genius loci, krajinný celek je skládán nikoliv mechanicky, ale sebeintepretací podřízených krajinných složek (Sádlo et al, 1994 in Gojda, 2000). Tento přístup zastávají archeologové, ale odhlédnutí od prostého materiálního výzkumu je společné v rámci celé společensko-vědní roviny³. V závislosti na druhu disciplíny se však liší důraz například na prostorově-populační aspekty (demografie), prostorově-dějinné aspekty (historie), prostorově-hospodářské aspekty (ekonomie) či prostorově-jazykové aspekty (lingvistika) (Chrastina, 2009).

2.1.2 Krajina z hlediska stupně antropogenní přeměny

Až doposud jsme se zabývali krajinou z pohledu vybraných vědeckých oborů a jejich specifickými úhly pohledu na tento fenomén, jejich specifickým důrazem na určité krajinné složky či sféry. Byly to přístupy, které se mohly jeden od druhého lišit nebo se naopak doplňovat. V této fázi literárního přehledu se budeme zabývat rozdělením krajiny, které je svým způsobem neoddiskutovatelné, neboť není jeho ambicí krajinu definovat, ale pouze diskutovat stupeň jejího ovlivnění lidskou

¹ Tzv. ekosystémový (biocentrický) přístup

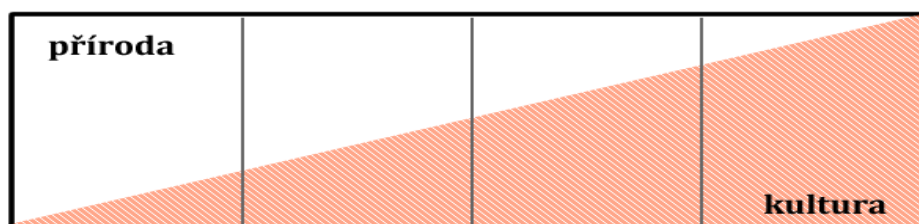
² Tzv. polycentrický přístup

³ Jak bylo naznačeno v předchozích odstavcích, tento komplexní pohled pochopitelně není cizí ani v přírodních vědách. Ostatně, interdisciplinární charakter výzkumu krajiny se například v humánní geografii prosazuje již od 80. let 20. století (Kučera, 2009).

společností. Jedná se o dělení na přírodní a kulturní krajinu a je nezbytné jej v této stati zmínit, neboť krajina v určitém stupni ovlivnění člověkem, je zájmovým objektem také této diplomové práce ⁴.

Přírodní krajina (krajina formovaná pouze přírodními procesy) je dnes v planetárním měřítku minimálně zastoupena. Téměř vždy je krajina určitou kombinací přírody a kultury (Lipský, 1998).

Obrázek č. 1: Krajina jako kombinace přírodního a kulturního

čistá přírodní krajina | staré zemědělství/pastevectví | moderní zemědělství | město, průmysl, technosféra

Zdroj: Přejato z Lipský (1998) podle Zonneveld (1995)

Přírodní krajina stojí na počátku a postupně se víceméně cílevědomou činností člověka mění v krajinu kulturní (Žigrai, 2000), přičemž prochází jednotlivými fázemi různé intenzity lidské činnosti, na jejichž konci stojí čistě městská krajina bez jakýchkoliv pozůstatků činnosti přírody (Zonneveld, 1995 in Lipský, 1998). Obrázek č. 1 převádí tento vývoj do grafické podoby.

Podobně typizují krajinu na základě antropogenní přeměny Forman a Godron (1993) a definují pět základních krajinných typů: 1) Přírodní krajina, 2) Obhospodařovaná krajina (s převahou lesních a travních porostů, přítomností původních druhů, ale s převahou několika preferovaných druhů s cílem jejich produkce), 3) Obdělávaná krajina (s převahou zemědělsky obdělávaných ploch geometrických tvarů s preferencí jedné vyšlechtěné nebo introdukované plodiny), 4) Příměstská krajina (přechod mezi městem a venkovskou krajinou, tvořený mozaikou sídel, obdělávaných ploch a izolovaných enkláv původní vegetace), 5) Městská krajina (s převahou sídelní zástavby, nepropustných umělých ploch).

Podobný charakter má také typologie krajiny podle stupně ekologické stability (Nováková, 1987 in Lipský, Romportl, 2007).

Tyto představené typologie však slouží pouze k ilustraci či simplifikaci prolínání přírodních a antropických vlivů v čase a prostoru. Pro účely předložené práce nejsou však klíčové tyto typologie, nýbrž výsledek již uvedené kombinace kultury a přírody – kulturní krajina.

⁴ Neoddiskutovatelný je fakt, že přírodní krajina je krajina bez zásahu člověka a v kulturní krajině již k zásahu člověka došlo (viz dále). O smyslu využívání termínu *kulturní krajina* se již však diskutuje a v některých zdrojích se zpochybňuje nutnost jeho využití. Vzhledem k vysoké míře ovlivnění přirozeného prostředí člověkem (tj. vše je kulturní krajina) si zcela vystačíme s prostým termínem *krajina* – soudě dle některých zástupců skandinávské geografie, jak dokládá ve svém příspěvku Jones (2003).

Kulturní krajina a její proměny probíhají permanentně, paralelně a komplementárně (Žigrai, 2000). Některé z těchto proměn jsou dlouhodobého charakteru a trvají desetiletí či staletí, jiné jsou krátkodobé a mohou být vnímány i v rámci jedné lidské generace (Semotanová, 1999). Nicméně z dlouhodobého hlediska je zřejmou charakteristikou kulturní krajiny nestabilita její vnitřní struktury⁵ – musí totiž neustále vzdorovat nové a nové snaze člověka přetvářet ji podle svých představ a přírody, jež se snaží zahladit po člověku všechny stopy (Semotanová, 2001).

Žigrai (2000) uvádí kulturní krajinu jako jakýsi časový komprimát minulých a současných krajinnokulturních vrstev. Kulturní krajina, přestože sama je výsledkem antropogenního působení může být tak dalším vývojem a intervencí společnosti ohrožena. Proto se nejen přírodní, ale také kulturní krajiny stávají předmětem ochrany (Lipský, 1998).

Přestože také podle Žigraie (2000) je termín kulturní krajina nejednotný, autor uvádí že lze z jejích definic sestavit všeobecné dimenze kulturní krajiny, jejichž poznání je základem každé kulturně-krajinné analýzy. Jsou to dimenze časové, prostorové, sociálně-kulturní, hospodářské, technické a ekologicko-environmentální.

Časová a prostorová dimenze jsou vnímány jako stálé a jejich působení je stejné v různých územích. Naopak ostatní dimenze jsou proměnlivé, projevují se v různé kvalitě, intenzitě a kombinacích. Dimenze tedy představují souhrn všemožných krajinných vlastností a jejich poznání by nám tudíž mělo pomoci ke komplexnímu náhledu na krajinu. Jednotlivé dimenze jsou rozpoznatelné díky specifickým znakům, jimiž se vymezují⁶. Tyto znaky mohou být samozřejmě v závislosti na typu dimenze jak hmotné tak duchovní a jejich časově-prostorová syntéza vytváří celkový krajinný obraz (Žigrai, 2000).

Jako spojovací článek mezi dimenzemi a znaky kulturní krajiny funguje podle literatury (Žigrai, 2000; Chrastina, 2009) využití půdy (land use)...

⁵ Vnitřní strukturou míním fyzické krajinné prvky, plochy atd. Krajina jako celek je podle Kučery (2008) **spíše** stabilní. Autor zde rozvádí parafrázi se stárnutím člověka (Antrop, 1998 in Kučera, 2008), kde se člověk během života mění, ale poznáváme v něm stále stejnou osobu, přesto mohou nastat situace, které jej změní k nepoznání – tak jako u krajiny. Kučera ovšem zdůrazňuje mj. časové hledisko. Soudím tedy, že stabilita kulturní krajiny je relativní, vztažena k určitému pozorovatelnému (měřitelnému) časovému úseku a v dlouhodobém, blíže nespecifikovaném časovém úseku, je naopak nestabilní.

⁶ Znakem např. prostorové dimenze je poloha, rozloha; znakem časové dimenze je setrvačnost, kontinuita; znakem ekologicko-environmentální dimenze je ekologická stabilita či environmentální zatížení; znakem sociálně-kulturní dimenze je územní identita atd. (Chrastina, 2009)

2.1.3 Land use

Anglický termín land use se v české literatuře vžil jako *využití půdy*. Vzhledem k využívání termínu půda i v jiných vědách např. pedologii (pedosférická vrstva), ekonomii (pozemek ve vlastnictví) by bylo vhodnější hovořit o *využití ploch*, jak s ním pracuje geografie (např. Kabrda 2003; Bičík, Kupková, 2006; Bičík, Kabrda 2008; Kabrda, 2008 aj.). Poměrně rozumně se jeví také termín využití krajiny a pravděpodobně bychom byli významově korektnější i v případě přejmutí téhož ze slovenštiny - *využití země* (např. Žigrai, 2000; Boltžiar, Olah, 2008; Chrastina, 2009). V následující stati se však budeme přidržovat geografického *využití ploch*.

Výzkum využití ploch je jedním z nejdědnějších témat české geografie. Kučera (2009) jej považuje za jeden ze tří základních směrů výzkumu krajiny. Studie týkající se využití ploch jsou tak rozšířené, že je v Česku podle Bičíka (2008) již poněkud „přelandusováno“. Tato situace je však zcela zřejmým důsledkem zkušenosti českých autorů s problematikou land use (viz např. Jeleček, 1985; Štěpánek, 1992; Bičík, 1995; Jeleček, 1995; Bičík et al. 1996) a pečlivosti, s níž se česká geografie zhostila této metody hodnocení změn v kulturní krajině. Mnoho geografických prací totiž vychází z databáze LUCC (Land Use/Cover Changes: Vývoj, souvislosti, perspektivy), která vznikla na katedře sociální geografie a regionálního rozvoje PřFUK v Praze v období 1998-2000. Unikátnost databáze je daná její podrobností, značným časovým rozsahem (1845-2000) a dokonalou skladebností použitých geografických jednotek ⁷.

Existence této databáze značným způsobem zjednodušila výzkum tzv. „dynamického land use“ (podle Bičík, Jančák, 2005), respektive „historického land use“ (podle Jeleček, 1999; Jeleček, 2007), který představuje mapové či tabelární hodnocení využití ploch ve dvou či více časových horizontech (Bičík, Jančák, 2005).

Do problematiky dynamického land use (dále DLU) lze proto zařadit následující geografické práce, jež se věnovaly konkrétním českým oblastem a regionům ve snaze postihnout dlouhodobé trendy ve vývoji ploch a změny jejich prostorového vzorce (např. Štych, 2001; Kabrda, 2003; Winklerová, 2003; Bičík, Kupková, 2006 ad.), změnám v období socio-ekonomické transformace v Česku (Bičík, Jeleček, 2009), analýze historicko-geografického vývoje v kontrastu se změnami ve využití ploch (např. Rašín, 2005; Semeráková, 2005) či souvislosti dlouhodobých změn v krajině a sebeidentifikace místních obyvatel s územím (Chromý, 2003a; Chromý, 2003b).

DLU je tedy disciplína, která se pokouší zdokonalit naše porozumění vztahu člověk-příroda (Turner, 1995 in Jeleček, 2007). Podle Jelečka (2007) je tento směr jednou z disciplín (společně s historickou geografii a environmentálními dějinami), která se snaží o holistický (celostní/komplexní) postoj v geografii a s jejich aplikací transdisciplinárních přístupů mohou jít tyto směry příkladem.

⁷ Tzv. srovnatelné územní jednotky, které vznikly agregací katastrálních území tak, aby hranice jednotky zůstaly stabilní během celého sledovaného časového horizontu (Bičík et al., 2001).

Výsledky aplikace DLU jsou důležitým ukazatelem jak ekonomického, tak environmentálního potenciálu sledovaného území během postupujícího vývoje společnosti (Jeleček, 2007). Pokud tomuto vývoji (tzv. společenským hybným silám) a jeho důsledkům pro využití ploch porozumíme, stává se DLU činností, představující počátek určité posloupnosti, na jejímž konci stojí případná predikce budoucích trendů (Kabrda, 2003). Tento směr je tak vhodnou metodou pro hodnocení územních změn v modelových územích, plnících různé specifické funkce⁸ (Jeleček et al., 1999), ale nejen jich. Užitečnost DLU se projeví všude, kde dochází k rychlým změnám ve využití půdy a krajinného pokryvu – například v oblastech s intenzivní deforestací ve prospěch růstu podílu zemědělské půdy jako je Latinská Amerika (viz Carr, Bilsborrow, 2000). S jeho pomocí lze však rovněž hodnotit opětovné zalesňování (viz Mather, 2002), případně trendy ve využití ploch na základě nadmořské výšky (Štych, 2003) nebo svažitosti terénu (Gabrovec, 2000). Atraktivním tématem je dynamika land use v pohraničí, tedy území, specifickém fyzicko-geografickými charakteristikami a poznamenaném poválečnými odsuny i následnou geopolitickou polohou Česka. Land use v pohraničí řešili v minulosti např. Štěpánek (1992, 2002), Bičík a Kabrda (2008) nebo Najman (2008). Koneckonců, i určité skromné základy k této diplomové práci vycházejí z předchozího zaměření na vývoj využití ploch v příhraniční oblasti (Ryant, 2007).

2.1.4 Dědictví a paměť krajiny

„Lidské osudy krajinu poznamenávají a zanechávají v ní trvalé stopy. Rány, občas se nehojící, jizvy patrné jen zasvěceným.“ (Vokolek, 2006: s.14)

Přesto, že předchozí a následující text odděluje nový nadpis, je povinností zdůraznit, že dědictví a paměť krajiny jsou s problematikou kulturní krajiny úzce propojené. Následující text by tudíž mohl a možná i měl navazovat na podkapitulu o kulturní krajině. Dědictví/paměť krajiny jsou její aspekty, přítomné charakteristiky, důsledky jejího dlouhodobého vývoje. Kapitola o využití ploch se však k problematice kulturní krajiny rovněž nabízela.

Podle Rašína (2010) paměť krajiny (landscape memory) rozšiřuje koncept odkazu/dědictví krajiny (landscape heritage). Dědictví krajiny je obvykle vztaženo ke konkrétním krajinným prvkům, paměť krajiny je obecnější a reflektuje jak společenskou, tak individuální úroveň pohledu (Rašín, 2010).

Pochopitelně je však dědictví kulturní krajiny součástí její paměti, jak rozvineme níže.

Protože kulturní krajina je, jak bylo v předchozím textu řečeno, kombinace kulturního a přírodního, nabízí se také domněnka, že dědictví kulturní krajiny je kombinací kulturního a přírodního

⁸ Např. Biosférické rezervace, chráněné krajinné oblasti, národní parky, chráněné oblasti přirozené akumulace vod, pohraničí – vnitrozemí, aglomerace a jejich jednotlivé zóny apod.

dědictví⁹. Světová organizace UNESCO se pro účely ochrany pokusila obě definovat¹⁰. Kulturní dědictví definuje jako monumenty, budovy a místa (sites). Přírodní dědictví definuje jako rysy, fyzicko-geografické formace a místa (natural sites) (Internet 1). Tudíž chápe dědictví ve smyslu materiálním, jako existující přírodně-kulturní prvky naší minulosti, které je třeba pro budoucí generace uchovat.

Paměť krajiny se zpočátku tváří obdobně. Podle Semotanové (2002) je paměť důsledkem vzájemného působení dvou fenoménů – lidské aktivity a přírody (tj. charakteristika kulturní krajiny). Paměť se promítá do přírodních charakteristik jako jsou reliéf, klima, mikroklima, podloží, fauna, flóra, vodní toky a stejně tak lze paměť vyčíst z pozůstatků lidské aktivity jako jsou systémy osídlení, vzorce a dělení krajiny (pole, lesy, město), cesty a komunikace apod.

Kromě toho paměť zahrnuje emocionální hodnotu tj. lokální, geografická jména, legendy týkající se krajiny, drobné krajinné prvky jako jsou kaple, kříže, studny, pomníky, monumenty i vzácné stromy (Semotanová, 2002).

To znamená, že paměť je fyzické dědictví, ale paměť je ještě mnohem víc, jak dokládá tato definice. Zdaleka však není možné obsáhnout v ní všechny aspekty krajinné paměti. V literatuře (Sádlo et al., 2005) se uvádí, že paměť krajiny má tisíc tváří, spočívá v opakování prostorových vzorců biotopů i sídelních areálů, stabilitě přírodních společenstev, ale i věrnosti lidské společnosti jednomu místu atd. Paměť krajiny spočívá v koexistenci starých, konzervativních struktur, které jsou postupně vybavovány a rozvíjeny v přítomnosti. Každá krajina má svoji osobnost (genius loci) a jiný způsob čtení (Sádlo et al., 2005).

Hovoříme-li o čtení krajiny, řada autorů si vypůjčuje metaforu anglického profesora Frederica Maitlanda o krajině jako „kouzelném palimpsestu, v němž se napsaná slova překrývají, ale přesto mohou být rozluštna“ (např. Gojda, 2000, Chrastina, 2009). Podle autorů tak lze z krajiny číst jako z mnohokrát přepisovaného pergamenu, podrobeného moderním technologiím, jen se to musíme

⁹ Kučera (2008) představuje rozpor také v této otázce – některé obory tento názor sdílejí (např. krajinná archeologie), některé tvrdí, že krajinné dědictví je cosi nedělitelného a speciálního (např. krajinná estetika).

¹⁰ Přejímána je dosud definice z roku 1972: „1) Kulturní dědictví je tvořeno monumenty (architektonické práce, význačné sochy a malby, elementy a struktury architektonické podstaty, tesané nápisy, jeskynní obydlí a kombinace prvků mimořádné hodnoty z hlediska historie, umění či vědy), budovami (spojené či samostatné budovy, které z hlediska architektury, homogenity či pozice v krajině, představují mimořádnou hodnotu z hlediska historie, umění či vědy) a místy (místa provázané spolupráce člověka a přírody a archeologických nalezišť mimořádné historické, estetické, etnologické nebo antropologické hodnoty)

2) Přírodní dědictví je tvořeno přírodními rysy (fyzickými či biologickými formacemi, případně jejich kombinací, které představují mimořádnou hodnotu z estetického nebo vědeckého hlediska), geologickými nebo fyzicko-geografickými formacemi (které utvářejí přirozené prostředí pro ohrožené druhy fauny a flóry a jsou tudíž oblastmi mimořádné hodnoty z hlediska vědy a ochrany přírody) a místy (nebo přesně ohraničenými přírodními oblastmi, které mají disponují mimořádnou hodnotou z hlediska vědy a ochrany přírody nebo přírodní krásou)“ (Internet 1).

naučit. Tato metafora je velice inspirující, populární a silná. Podle Johnsona (2007) možná až příliš silná, neboť rozptýlí čtenáře od textu, který pro ně krajinu objevuje a popisuje. Kučera (2009) tvrdí, že je třeba zaměřit se na ontologickou povahu krajiny a varuje před mnohými metaforickými přirovnáními, jinak bude krajina brzy znamenat téměř cokoliv.

Přesto zde „palimpsestovou“ metaforu uvádíme, neboť je v krajinné archeologii velice rozšířená. Symbolizuje romantickou představu, že pod povrchem se mohou skrývat „relikty *‘snah našich předků’ o obydlení, kultivaci...*“ (Gojda, 2000: s. 55).

Vše, co bylo dosud o paměti krajiny uvedeno, se však týká vesměs fyzických stop promítnutých v kulturní krajině, týká se památky na působení přírodní a lidské činnosti. Jen málo bylo řečeno o lidech samotných, kteří jsou součástí krajiny.

V úvodu podkapitoly bylo citováno, že paměť krajiny odráží individuální i společenský pohled na prostor kolem sebe. Krajina tudíž není jen v oku diváka, ale je rovněž součástí jeho mysli, intelektu, srdce a smyslů (Fairclough, 2003).

Tento názor odkrývá jiný z pohledů na paměť krajiny, spočívající v určitém emocionálním prožívání, které je v neoborné literatuře často přítomné. Gojda (2000) vystihuje tento citový přístup, když říká, že pro romantického pozorovatele je splynutí s krajinou jedinečnou šancí, přiblížit se vnímání a myšlenkovým pochodům generací dávno minulých. Příkladem takové umělecké prózy, která se věnuje paměti krajiny, budiž z české literatury například Vokolek (2006)¹¹.

I v této umělecké literatuře lze však nalézt inspiraci a rady, jak vést vědecký výzkum – například že studium paměti krajiny není možné bez kvalitativního výzkumu přímo na místě. Schama (2007: s. 23): „...*vždy trval na přímém osahání vědomí místa, na pátrání v archivu vyšlapaném nohama.*“

Předchozí text by mohl být jeden z aspektů individuálního vnímání krajiny, neříká však dosud nic o tom, jaký vztah má paměť jedince, eventuelně kolektivní paměť, k paměti krajiny.

Literatura (Dwyer, Alderman, 2008) se zaměřuje na proces komemorace (commemoration – vzpomínání) v tzv. memorial landscape, konkrétně představované přítomností monumentů a prvků, které připomínají minulost krajiny i předchozí historický vývoj jak na lokální tak i národní úrovni. Autoři upozorňují, že minulost, jež k nám vystupuje pomocí těchto monumentů je velmi neobjektivní.

To, co nám monumenty připomínají, je do značné míry ovlivněno současností, tím jaká ideologie je v současné době „populární“. Pro ni jsou některé připomínky minulosti nežádoucí, některé připomínky minulosti jsou desintepretovány a zneužity pro současný „ušlechtilý“ účel. Nejedná se ovšem pouze o památky a monumenty, jejichž primárním úkolem je připomínat minulost. Zahrnutý

¹¹ „*Na rozprostřeném ubruse krajiny se nacházejí i stopy lidí. Jsou matoucí. Nic neříkající. Nikam zřetelně nevedoucí. Jen jsoucí. Slova stejně jako skutky. Otisky prstů. Doteky ducha. Drobná vítězství a velké prohry. Stržípky slávy. Útržky milostných dopisů. Hluboké studny studu. Na jejich dně pouli oči žába moci. Směšná a strašná. Ale také vyprahlé cesty. Kapky potu. A marnost a bolest a zklamání.*“ (Vokolek, 2006: s. 9)

jsou změny v místních názvech ulic nebo čtvrtí či jiné drobné nefyzické zásahy do krajiny, jež mají za účel vypořádat se s „nevhodnou“ minulostí. Při každém ideologickém převratu jsou takové operace s pamětí krajiny běžnou součástí (Lewicka, 2008).

Při studiu minulosti krajiny je tedy nezbytné vyvarovat se např. v literatuře úmyslné marginalizaci či opomíjení některých skupin obyvatelstva, upřednostňování jiných, ověřit zda monumenty, jejichž význam byl v době jejich realizace finální, nezačaly sloužit jinému účelu (Dwyer, Alderman, 2008). Pochopitelně, žádný rozsáhlý výklad minulosti a historie sledované krajiny nemůže být zcela objektivní, neboť ruku v ruce s procesem zapamatování existuje proces zapomínání a destrukce, který je v krajině zcela přirozený (Borić, 2002).

Krajinu si nicméně lze v jedné z dalších metafor (Dwyer, Alderman, 2008) představit jako arénu, kterou politické síly využívají pro utváření kolektivní paměti a proces komemorace je značně ovlivněn celkovým množstvím aktérů, kteří během času toužili vyprávět minulost po svém.

Kolektivní paměť je modulována pochopitelně i jinak než jen materiálními změnami v krajině. Ovlivňuje ji mluvené i psané slovo, média, dějepis ve školách, učebnice, legendy, stopy v architektuře a samozřejmě řada dalších. Významnou roli mají také různé rodinné mýty, přenášené křivdy a přesvědčení bez jakékoliv možnosti kritické evaluace (Lewicka, 2008).

A tato kolektivní paměť, přestože je vstřípena v lidských myslích, je hluboce provázána s krajinou a její pamětí, protože lidé jsou pochopitelně s prostorem svázáni: *„Každý ‘vlastní’ krajinu, v paměti a v běžném životě, každý je zakořeněn alespoň v jedné krajině. Krajina spojuje lidi v jejich zájmu o ochranu charakteru jejich místa a v přiřkládání významu jeho odlišnosti, tváří v tvář globalizaci.“* (Fairclough, 2003: s. 299)

2.1.5 Územní identita: identita, region, místo, krajina

Citát na konci předchozího odstavce svým způsobem předznamenal další téma, které je velice důležité v této diplomové práci. Tím je územní identita - pojem, který sám o sobě vypovídá o nezbytné interdisciplinaritě, která je zapotřebí při jeho charakterizaci i při zkoumání daného procesu. Identita sama o sobě je termínem využívaným jak v sociologii (identita společenská), tak například v psychologii (identita individuální). Pozoruhodný je fakt, že slovo *identita* lze využít ve dvou, naprosto odlišných významech – podobnost (ve smyslu kontinuita) a rozdílnost (unikátnost) (Jacobsson-Widding, 1983 in Lewicka, 2008). Oba dva protikladné termíny jsou však zahrnuty v charakteru územní identity (Lewicka, 2008). O tom ale bude řeč níže. Identita představuje podle Zicha (2003) způsob orientace v sociálním prostoru – odpověď na otázky „Kdo jsem?“, „Kam patřím?“, „Kdo jsou oni?“, „Čím se lišíme“ atd. V průběhu lidského života se vytváří struktura různých identifikací či vymezení člověka vůči jednotlivcům, skupinám, kulturám, objektům apod. – tzv. dynamická identita. To je ovšem pole zájmu např. sociologie (viz Zich, 2003) a zde by nebylo

relevantní zabývat se tímto směrem do hloubky. Geografie přichází na scénu až se zahrnutím prostoru do těchto úvah¹². Tak vzniká územní identita – často ve spojení s regionem (regional identity), lokalitou (local identity), místem (place identity) či prostorem (spatial/territorial identity). Rozdíly mezi těmito „územními útvary“ nejsou v literatuře, v rámci studia územní identity, příliš patrné. Laicky lze však z těchto úvah říci, že územní identita je sounáležitost člověka s územím, jeho vztahů k němu, uvědomování si jeho specifičnosti a vlastní příslušnosti k němu. Ještě před zpřesněním tohoto vztahu na základě literatury je však nezbytné zaměřit se na ono území samotné.

Paasi (2002) se zabývá vztahem regionu a místa, dvou pojmů, které jsou často spojovány právě s identitou. Autor definuje tři různá smýšlení o *regionu*. Prvním z nich je tzv. *pre-scientific*, pro které region znamená pevně ohraničenou prostorovou jednotku, kterou je možné jednoduše statisticky analyzovat, komparovat s ostatními. Administrativní hranice jsou v tomto vidění dostatečným způsobem, jak od sebe regiony oddělit¹³. Druhé smýšlení reprezentuje tzv. *disciplined-centred*. Regiony jsou v tomto případě výsledky určitého výzkumného procesu, často jsou vymezeny na základě provedené empirické analýzy¹⁴. Třetí smýšlení je výsadou kritických přístupů (*critical approaches*), považující region za složitý sociální konstrukt, výsledek sociálních klasifikací, identifikací, vzájemných dohod, symbolů, mocenských aspektů a mnoha dalších charakteristik, které mohou a nemusí být spoutány s konkrétním geografickým prostorem. Proces institucionalizace regionů závisí na porozumění těmto procesům a jevům (Paasi, 2002).

Rozdíl mezi regionem a místem často není v geografické literatuře rozlišován (podle Paasi, 2002; Chromý, 2004). Přesto existují modely, které staví tyto pojmy do kontrastu. Tyto rozlišují region jako prostorovou jednotku, jež zastupuje zájmy společnosti, je charakterizována kolektivní historií a lidská činnost je institucionálně korigována. Oproti tomu místo je záležitostí jedince, historie je spojována s individuální pamětí, lidská činnost je plně ovlivněna těmi, jež jsou přímou součástí místa (Chromý, 2004; Štětinová, 2006 podle Paasi, 1986). Místo se tedy jeví jako více abstraktní, nekonkrétní, respektive obtížně ohraničitelný pojem. Tuto domněnku ještě potvrzuje Paasi (2002), když přímo tvrdí, že místo nemusí být poutáno k žádné specifické lokalitě, ale je odvozeno

¹² Byť geografie samozřejmě není jedinou, jež se územní identitou zabývá. Výše citované publikace Zicha (2003), které lze zařadit do sociologie, nebo Lewické (2008), které lze zařadit do environmentální psychologie nejsou zdaleka jediné, které se zabývají přímo identitou územní.

¹³ Toto smýšlení je podobné jednomu ze základních přístupů k regionu podle Dziewoňského (1967 in Toušek et al., 2008, s. 375), tedy „statistický region“ neboli region, který je nástrojem geografického výzkumu na dosažení stanoveného cíle.

¹⁴ Toto smýšlení naopak připomíná Dziewoňského (1967 in Toušek et al., 2008, s. 375) myšlenku „cílového“ regionu neboli regionu jako objektu geografického výzkumu – vymezení regionu je cílem výzkumu.

z perspektivy osobní, rodinné, založené na životním příběhu a „prostorových zkušenostech“ jedince¹⁵. Domov je logickým příkladem takového místa.

Přestože místo je tedy dle předchozích zdrojů záležitostí individuální, jeho význam i místo samo může být utvářeno a ovlivněno z různých měřítkových úrovní. Více o tom pojednává článek Palanga a Saarové (2009): Význam místa je poznamenán jednak z nadnárodní (*supranational*) úrovně například působením rozličných ideologií a to nejen soustředěním na určitý typ budov, architektury, ale ideologie mají vliv přímo na chování lidí. Jiným „měničem“ významu místa je výsledek globalizace, globální ekonomiky a to nejen vytvářením rozdílů a nerovností mezi místy, ale také vlivem na názory lidí na celý globalizační proces (tudíž otázka zda lidé globalizaci v jejich nejbližším okolí přijímají, či se jí snaží určitým způsobem bránit). Autoři dále uvádějí národní (*national*) úroveň, kde stát vytváří podobu místa svými regulami (co je zakázáno, co je povoleno v noci, ve dne, intenzita dopravy apod.), stát láká investory atd. Na lokální (*local*) úrovni je již patrná role identity, tradic, příběhů mezi lidmi apod. Individuální (*individual*) úroveň je patrně nejširší, neboť plejáda lidských osudů je nezměrná a výčet důvodů, proč lidé přikládají význam místům, je neobsáhnutelný. Místo může pro člověka získat význam navázáním nových mezilidských vztahů v něm, může ho naopak ztratit tím, že se blízcí lidé odstěhují nebo zemřou apod. (podle Palang, Saar, 2009).

To je tedy region a místo, alespoň z některých pohledů. V předchozím textu jsme se několikrát nenápadně dotkli role hranic, toho zda je nutné region či místo dlouhodobě ohraničit, zda je to vůbec možné. Paasi (2002) se domnívá, že otázka, zda region a místo vůbec vnímat jako uzavřenou jednotku, je velice komplikovaná. Z pohledu člověka, který se zabývá regionální identitou, tvrdí, že někteří lidé se mohou ztotožnit s ekonomickými a kulturními strategiemi teritoriální vlády, které jsou pevně vázány na území, jiní lidé se mohou ztotožňovat s jinými vztahy či prvky území, které však již mohou překračovat jeho administrativní hranice. To znamená, že „*...region/místo může být v určitém smyslu spoutáno, v ostatních nikoliv*“ (Paasi, 2002: s. 807). Literatura doplňuje, že území je obvykle doslova „protkáno“ různými hranicemi (Chromý, 2003a; Chromý, 2004), hranicemi, které se kříží, stírají i ztrácejí (Paasi, 2002).

Z výše nastíněného se nabízí domněnka, jak relativní hranice vlastně jsou. Před lety vznikaly hranice tam, kde dnes už žádné nepatří. Hranice, které vznikaly na základě např. zvýhodnění etnika, pohlaví, které se pochopitelně mohly promítnout i do prostoru jsou dnes již minulostí (Syssner, 2009). Čas se tak stává dalším důležitým aspektem z hlediska studia míst a regionů. Regiony jsou sice chápány jako historicky vzniklá území, jejich hranice je však relativní a skutečná existence regionu je omezena pouze na několik desetiletí, maximálně staletí (Semotanová, 2008). Chromý (2004)

¹⁵ Tato úvaha, která místo neváže na konkrétní fyzický prostor, se opět jeví jako psychologická, je však hodnotná, neboť naznačuje blízkost této látky například s pamětí krajiny. Ta, jak řečeno, je spojena s pamětí lidskou, jak kolektivní tak individuální. Nabízí se spojitost a odkrývá se podstata termínu „*krajina duše*“, který předložil Gojda (2000).

upozorňuje na úskalí výzkumu když tvrdí, že historické studium regionu obvykle spočívá v uvažování současných (obvykle administrativních) hranic.

Jak výstižně se tak v tomto kontextu jeví název historicko-geografické konference „Regiony – časoprostorové průsečíky?“ i stejnojmenné publikace, která v souvislosti s jejím pořádáním vyšla (Šimůnek, Beneš, Brůna, 2008).

Tím se konečně dostáváme k samotnému fenoménu územní identity. Někteří autoři ještě rozlišují mezi identitou a spojitostí/spoutáním (attachment). Tato spojitost, která se obvykle váže k místu zahrnuje délku života v něm, sociální vazby, případně je zajišťována jeho fyzickými charakteristikami a symbolickým významem, jak tvrdí Lewicka (2008). Tato autorka uznává rozdíl mezi spojitostí a identitou. Podle ní, člověk může mít spojitost s místem, neboť jeho přátelé v něm žijí, ale přesto se nemusí s místem cítit identicky ztotožněn. Naopak může mít spojitost s místem jen proto, že je součástí města s nímž se ztotožňuje.

Spojitost a identita jsou tedy nesnadno rozlišitelné pojmy, které jsou částečně provázané. Tato magisterská práce nehodlá jít do takové hloubky, aby tyto pojmy nějak metodologicky diferencovala, přesto je uvádíme jako důkaz šíře celého tématu a množství cestiček, které jsou v rámci jeho objevování utvářeny.

Tak často užívanou regionální identitu se pokoušel opět systematizovat Paasi. Tvrdí, že „*Regionální identita je svým způsobem interpretace procesu skrze který se region institucionalizuje, který zahrnuje produkci teritoriálních hranic, symboliky a institucí.*“ (Paasi, 2003: s. 478)

Jako doplněk k dříve nastíněné otázce hranic lze tedy zopakovat, že územní identita nemusí být nutně s určitým (obvykle administrativně, organizačně) omezeným územím svázána, může se však naopak, podle Paasiho tvrzení, spolupodílet na jeho institucionálním ustanovení.

To se pochopitelně týká pouze identity kolektivní, společenské - regionální, neboť územní celky je třeba institucionalizovat na základě společných zájmů, charakteristik a identifikace. Identita individuální k nám naopak prostupuje skrze místa a lokality (podle Chromý, 2004).

Podle Paasiho (2003) je nezbytné analyticky rozlišovat regionální identitu (nebo regionální vědomí) a identitu regionu. Jako identita regionu jsou chápány znaky přírodní, kulturní, společenské, které jsou určovány k jednoznačné klasifikaci regionu, k jeho odlišení od ostatních pro účely např. politické nebo religiozní regionalizace, regionálního marketingu apod. Oproti tomu regionální vědomí znamená ztotožnění s institucionálním konáním, názory, symbolikou apod., tedy přijetím regionu (Paasi, 2003).

Tento rozdíl nabádá k myšlence, že identita regionu je spíše o definování jeho „image“, kdy máme tendence od sebe regiony jednoznačně odlišovat a přiřadit jim unikátní charakteristiky.

Tolik tedy k nastínění určitých elementárních principů regionální identity. Pro opatrnost budeme však dále opět hovořit o identitě územní a dostaneme se k závěrečné otázce této kapitoly, a sice vztahu identity a krajiny, dvou fenoménů, jež touto kapitolou prostupovaly.

Územní identita může být „podněcována“ různými faktory, mohou to být faktory sociální, ekonomické, historický vývoj, ale stejně tak to mohou být přírodní podmínky nebo krajina, jako výsledek působení lidské a přírodní činnosti (Chromý, 2003b). Také další autoři přikládají tomuto vztahu důležitost. Kučan (1999) prezentuje příklad kdy krajina může být „strůjcem“ národní identity, což je bezesporu důsledek jedinečných fyzicko-geografických vlastností Slovinska, jemuž se věnovala. I v tomto případě však upozorňuje na specifickou pozici menších územních celků, které spojují národní povědomí o jedinečném krajinném dědictví s povědomím o specifikách místní krajiny. Tyto celky se pak stávají určitým průsečíkem různých územních identit. Je zdůrazněno, že ztotožnění se s krajinou je vysoké, ale identita je ještě posilována vštípenými symboliky dané krajiny – tím co tato má znamenat, byť často už ani neznamená. Tento jev je daný i životem předků, kteří žili a hospodařili ve stejné krajině a předali potomkům jejich vztah k ní (Kučan, 1999).

Otázku, zda současná sounáležitost ke krajině (respektive k její podobě) odpovídá současnému stavu krajiny, nadnesl také Chromý (2003b) a je podle něj třeba se jí dále zabývat.

Nicméně kulturní krajina je tak snadno propojitelná s fenoménem identity už proto, že lidé se tak dlouho podíleli na neustálém formování a přetváření její podoby. *„Krajina se tak stává symbolem, a tudíž prostředkem identifikace“* (Chromý, 2003b: s. 247).

V kulturní krajině se prolínají familiární prvky vlastního utvořeného prostorového uspořádání v rámci fyzicko-geografického celku, což vyvolává pocit bezpečného domova a posiluje míru identifikace s kulturní krajinou (Žigrai, 2000).

Kulturní krajina je tedy, už ze své podstaty, jednoznačně fenoménem, který přispívá k rozvíjení identit, ať už regionálních či lokálních. Podle Kučery (2008) má krajina dvojí úlohu v procesu utváření povědomí o regionu: 1) Krajina ovlivňuje sounáležitost obyvatel s územím 2) Krajina je určitým způsobem prezentována navenek a ovlivňuje jeho vnější image. Pokud je, podle autora, krajinný ráz regionu jasně odlišitelný, může image ovlivnit jak pozitivně, tak negativně.

Z tohoto pohledu je tak patrná role krajiny i ve výše uvedeném rozlišení mezi regionální identitou a identitou regionu.

Nabízí se otázka, zda se o krajině dá hovořit i jinak, než jako o faktoru, podmiňujícím identity regionální, lokální apod. Může existovat něco jako je krajinná identita? V literatuře byl tento termín již zmíněn (např. Chrastina (2009)). Je však toto spojení správné? Je možné identifikovat se s krajinou, když krajina může znamenat skoro cokoli? Potom je patrné, že krajinná identita je pouze ztotožnění se s tím, co subjektivně jako krajinu vnímáme a pravděpodobně by mohla být zahrnuta pod nějakou z „jiných identit“. Na druhou stranu není dobře tento termín rovnou odsoudit a není nutné jej ani nezbytně definovat. Koneckonců, Paasi (2003), hovoříce o regionálních

identitách zmiňuje: „Není důležité tázat se, co regionální identity jsou, ale co lidé míní, když o nich píšou a mluví.“ (Paasi, 2003: s. 481)

2.1.6 Shrnutí

Diplomová práce představila několik odlišných pohledů přistupování ke krajině. Na první pohled se mohou zdát jako rozdílné, ve skutečnosti jsou však významným způsobem propojeny. Příčina je pochopitelně znovu v samotné krajině, kterou zkrátka nelze vnímat jinak než komplexně. Literatura koneckonců dokázala tři předložené pohledy na krajinu, kterými jsme se zabývali (land use, dědictví a paměť krajiny, územní identita) spojit do jediného tvrzení: „Změny ve využití ploch (jako jeden z aspektů krajiny) a paměť krajiny jsou v procesu formování regionální identity a institucionalizace kulturních regionů signifikantní.“ (Chromý, 2003b: s. 247, vlastní překlad)

Další důvod, proč byl právě na tyto aspekty kladen důraz, je pochopitelně zaměření této práce. Výchozí poznatky se zakládají na znalosti problematiky využití ploch v jihočeském pohraničí. Tato analýza je posléze provedena také na lokální úrovni. Tam se studium krajiny rozšiřuje o prvky krajinného dědictví a místa. Vnímání dědictví krajiny v této práci není přímo ekvivalentem vnímání UNESCO. Během výzkumu byla sice rovněž hledána místa, monumenty, budovy, rysy (estetické, architektonické, přírodní hodnoty atd.), nemusely však být součástí „konsenzu“, kterému říkáme ochrana přírody. Nemusely to vždy být nezbytně ani prvky, které nám na první pohled evokují zařazení do kolony přírodní nebo kulturní dědictví. Zájem se zaměřil také na elementy, které mohou mít z nějakého důvodu pro obyvatelstvo význam, ať už spojený s historií nebo současností. V prvním případě se tím konkrétní krajinné dědictví rozšiřuje o fenomén paměti krajiny, která k nám prostupuje společně s pamětí lidí. Současnost naopak může přinášet nové prvky a místa - těžko je nazýváme termínem dědictví, to však nepředstavuje problém. Není nutné se smířovat s označením dědictví pro prvky „čerstvé“ a nové. Vnímání jejich důležitosti otevírá dvířka k identitě. Tento nejpozději představený fenomén pokrývá (díky odlišným preferencím lidí) soubory vazeb a relací jak minulých tak budoucích. Studie prvků a míst nám tedy podává částečný obraz lokální identity (v našem případě).

Právě lokální identita, která je v pozdější fázi práce častěji označována podobně abstraktním termínem vztah ke krajině, je další aspekt, který nám vyvstává ze studie krajinných změn, dědictví, míst a prvků. V české literatuře je častěji přítomna identita regionální, neboť má větší význam pro hodnocení úspěchů regionalizace a institucionalizace. Diplomová práce tyto ambice nemá. Její snahou (a jedním ze zadaných cílů) je posoudit vztah ke krajině na lokální úrovni. Krajina však není pouze lokálním tématem, „...krajina je lidský fenomén, mající charakter horizontu bližšího než „svět“ a příbuzný obzoru domova“ (Gojda, 2000, s. 59). Proto byly v rámci této kapitoly představeny

fenomény land use, dědictví kulturní krajiny, paměti krajiny a územní identity na obecné úrovni. Na konkrétnější úroveň přistupování k těmto aspektům se přeneseme v rámci další podkapitoly...

2.2 Zdroje dat a použité metodické postupy

Úkolem následující podkapitoly je prezentovat způsoby, které vedly ke zpracování výsledků diplomové práce. Celá pasáž je rozdělena do čtyř základních částí – první seznamuje s hlavními datovými zdroji, jichž bylo využito při analýze změn ve využití ploch a populačního vývoje. Druhá část přejímá z bakalářské práce metodický postup při vymezení regionů jihočeského pohraničí. Třetí část podává přehled o použitých hodnotících ukazatelích, jejichž aplikace dopomohla k hodnocení změn ve využití ploch. Čtvrtá část se věnuje kvalitativnímu šetření – způsobu vedení terénního výzkumu a řízených rozhovorů s místním obyvatelstvem.

2.2.1 Základní zdroje dat

Diplomová práce poskytuje analýzu vývoje využití krajiny na dvou odlišných měřítkových úrovních. Modelová území jsou vymezena na úrovni katastrů, jim nadřazený celek je poté uměle sestavený pohraniční pás, jehož způsob sestavení bude ještě upřesněn. Zdroje dat, jichž bylo využito pro později jmenovaný typ zkoumaného území, prezentuje již předchozí práce (Ryant, 2007) a diplomová práce z nich do značné míry vychází. Společným jmenovatelem při práci s oběma sledovanými úrovněmi je databáze LUCC Czechia. Ta je unikátním výstupem grantového projektu¹⁶ Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze z období 1998-2000. Tato práce ji využila podobně jako řada dalších kvalifikačních prací.

Databáze obsahuje numerické údaje o výměrách rozdílných půdních kategorií podle jednotlivých katastrů (více než 13000 (Bičík, Jeleček, 2009)) ve čtyřech časových meznících: 1845, 1948, 1990, 2000¹⁷. Aby byla zajištěna maximální srovnatelnost územních jednotek, katastry jsou transponovány do tzv. srovnatelných územních jednotek (SÚJ)¹⁸. SÚJ je územním celkem, jehož rozloha se v celém sledovaném období nezměnila o více než jedno procento. Tato může tedy

¹⁶ "Land Use/Cover Changes: Vývoj, souvislosti, perspektivy"

¹⁷ Zvolené mezníky nebyly voleny náhodně. Oddělují od sebe období české historie s odlišnými politickými a socioekonomickými poměry (podle Jeleček, 2002).

¹⁸ Dříve základních územních jednotek (podle Bičík et al., 2001)

představovat jediný katastr, stejně jako jejich akumulaci za účelem časové srovnatelnosti. Na území Česka bylo takto vytvořeno přibližně 8910 těchto jednotek (Bičík, Jeleček, 2009).

Uvnitř katastrů a SÚJ je sledována rozloha osmi zjednodušených půdních kategorií: orná půda, trvalé kultury (v sobě zahrnující sady, vinice, zahrady, chmelnice atd.), louky, pastviny¹⁹, lesy, vodní plochy, zastavěné plochy a ostatní plochy. Orná půda, trvalé kultury, louky a pastviny společně tvoří tzv. zemědělský půdní fond (někdy jen zemědělská půda). Vodní plochy, zastavěné plochy a ostatní plochy v databázi tvoří souhrnnou kategorii jiné plochy. Kromě údajů o výměrách obsahuje databáze také některé zemědělské ukazatele, jichž bylo v diplomové práci rovněž využito. Jedná se např. o úřední cenu nebo produkční schopnost zemědělské půdy.

Kromě vývoje využití ploch diplomová práce částečně představuje rovněž populační vývoj jihočeského pohraničí, jeho územních jednotek a také obcí a osad, nacházejících se v modelových katastrálních územích. Tato analýza až na výjimky vycházela z excelovského souboru, vytvořeného pro účely předchozí studie jihočeského pohraničí (Ryant, 2007). Soubor je tvořen přehledem obcí (podle obecního členění ze Statistického lexikonu obcí v Republice československé (1934)), k nimž jsou přiřazeny počty obyvatel od roku 1869 (první moderní sčítání obyvatel) až do prozatím posledního sčítání v roce 2001. Počty obyvatel vycházejí z Retrospektivního lexikonu obcí Československé socialistické republiky 1850-1970 (1978), rozšířené o údaje z Historického lexikonu obcí České republiky 1869-2005 (2006). Kromě počtů obyvatel je k obcím přiřazeno národnostní složení v roce 1930 (opět podle Statistického lexikonu obcí v Republice československé (1934)), které tehdy rozlišovalo čtyři národnosti – česká, německá, jiná a cizozemci. Obce jsou v souboru řazeny do listů podle soudních okresů jihočeského pohraničí. Jak bylo již uvedeno v předchozí práci, přesnost počtů obyvatel v souboru může být ovlivněna změnami administrativně-správního členění, přejmenováváním a zejména zanikáním obcí. Počty obyvatel „ve vývojovém souboru“ se však (pro jednotlivé soudní okresy) odcházejí od reálného stavu maximálně o čtyři procenta (podrobné informace o metodice retrospektivního populačního vývoje a o tzv. relativní chybě poskytuje předchozí práce (Ryant, 2007: s. 7 a s. 50)).

2.2.2 Vymezení soudních okresů

Jak bude v následující kapitole ještě upřesněno, zkoumaná oblast jihočeského pohraničí je složena ze soudních okresů, jednotek administrativního členění, které byly v platnosti od poloviny 19. století do poloviny 20. století. Protože přejímáme výsledky analýzy vývoje využití ploch z předchozí práce a vztahujeme je právě k formálnímu územnímu dělení, je nezbytné specifikovat, jakým způsobem byly tyto plošné jednotky skládány.

¹⁹ Louky a pastviny dohromady tvoří tzv. trvalé travní porosty

Vymezování soudních okresů bylo prováděno v kartografickém prostředí programu ArcGis. Ve vrstvě katastrálního územního členění z roku 1995 byly jednotlivé katastry postupně slučovány. Toto slučování bylo konzultováno se Statistickým lexikonem obcí v Republice československé z roku 1934. Tím byla postupně vytvořena území jednotlivých soudních okresů pro účely hodnocení populačního vývoje. Vymezování soudních okresů pro účely analýzy vývoje využití ploch bylo naopak prováděno slučováním srovnatelných územních jednotek (SÚJ). Vzhledem k dříve uvedenému způsobu vymezování SÚJ (slučování katastrů) je zřejmé, že v některých případech nemusí odpovídat vymezené soudní okresy pro účely populačního vývoje a pro účely vývoje využití ploch. Tato situace také nastala a daný problém byl řešen takto: SÚJ, které se nacházely z více než padesáti procent na území předem vymezeného soudního okresu se do uvedeného započítaly. Pokud se SÚJ z větší části rozkládala mimo předem vymezený soudní okres a nezasahovala z větší části mimo hranice celého modelového území, byla přičtena k okresu sousednímu. Pokud SÚJ z větší části ležela mimo modelové území, nezapočítala se do žádného ze soudních okresů. Tento problém je rovněž nastíněn v předchozí práci (Ryant, 2007: s.50 a příl. XVIII tamtéž).

2.2.3 Hodnotící ukazatele, odhady podílu orné půdy

V současné fázi práce je nezbytné představit hodnotící ukazatele, z jejichž pomocí byly datové výstupy analyzovány.

Index změny

Index změny využití ploch (IZ) vyjadřuje pohyb všech kategorií půdního fondu uvnitř sledované územní jednotky. Je roven sumě absolutních hodnot rozdílů jednotlivých půdních kategorií mezi dvěma sledovanými roky, dělené dvojnásobkem rozlohy zkoumané územní jednotky (Bičík, 1995). V diplomové práci je jím hodnocena intenzita změn mezi dvěma časovými mezníky. S ukazatelem pracují kapitoly 4.2.4 a 5.3.

$$IZ = \frac{\sum_{i=1}^n |P_{1i} - P_{2i}|}{2R}$$

*n..... Počet sledovaných kategorií půdního fondu
P_{1i}... Rozloha jednotlivých kategorií ve starším roce
P_{2i}... Rozloha jednotlivých kategorií v mladším roce
R..... Celková rozloha zkoumané jednotky*

Index vývoje plochy kategorie

Tento ukazatel vyjadřuje úbytek nebo přírůstek sledovaných kategorií půdního fondu mezi dvěma časovými mezníky. Rovná se podílu rozlohy sledované půdní kategorie vynásobeným stem (Bičík,

1995). Index vývoje (IV) přesahující sto procentních bodů tedy znamená nárůst plochy kategorie, IV nedosahující sto procentních bodů analogicky představuje její úbytek. Ukazatel je použit v kapitole 4.1.

$$IV = \frac{R_2}{R_1} \times 100$$

R₁.... Rozloha jednotlivých kategorií ve starším roce
R₂.... Rozloha jednotlivých kategorií v mladším roce

Do tohoto vzorce lze analogicky dosadit také některé demografické ukazatele. Např. podíl (IV) počtu obyvatel v mladším roce (R₂) oproti počtu obyvatel ve starším roce (R₁) (kapitola 3.2).

Podíl na celkové rozloze

Diplomová práce rovněž poměrně často pracuje s podílem jednotlivých půdních kategorií na celkové rozloze (Pk), který vypovídá o procentuálním zastoupení sledované půdní kategorie na celkové rozloze územní jednotky, v níž podíl hodnotíme (Kupková, 2001). Ukazatele je hojně využito v kapitolách 4 a 5.

$$Pk = \frac{R_k}{R_c} \times 100$$

R_k.... Rozloha sledované kategorie v daném roce
R_c.... Rozloha sledované územní jednotky v daném roce

Do posledního vzorce lze analogicky dosadit také některé demografické ukazatele. Např. podíl (Pk) dané národnosti (R_k) na celkovém počtu obyvatel (R_c) (kapitola 3.2 a 3.3).

Koeficient ekologické stability

V diplomové práci se oficiálně s tímto ukazatelem nepracuje, zmiňuje se o něm však kapitola 5.5. Některé z prací přebírají tento ukazatel od Miklóse (1986 např. in Rašín, 2005). V této diplomové práci byl však koeficient ekologické stability (KES) vnímán podle vzorce Löwa a Míchala (2003).

$$KES = \frac{\text{lesní půda} + \text{louky} + \text{pastviny} + \text{zahrady} + \text{ovocné sady} + \text{vinice} + \text{rybníky} + \text{ost. vodní pl.}}{\text{zastavěné plochy} + \text{orná půda} + \text{chmelnice}}$$

Odhad podílu orné půdy

Kapitola 5.3 pro ilustraci uvádí porovnání podílu orné půdy podle rozličných zdrojů – katastru nemovitostí, databáze Corine Land Cover (CLC) a terénního šetření. Protože u dvou později

jmenovaných zdrojů nebylo možné využít číselná data, byl proveden odhad podílu orné půdy. Ten proběhl následovně:

Grafický výstup z CLC 2006 (dostupný na internet 2) byl přiložen jako vrstva (*image overlay*) do geografického softwaru satelitních snímků Google Earth. Při nastavení určité transparentnosti obrázku byla měněna orientace a velikost vrstvy tak, aby odpovídala mapovému měřítku geografického softwaru. Po provedeném srovnání měřítek byly polygonovým nástrojem (*add polygon*) vytvořeny plošky tak, aby dokonale pokrývaly části území, které databáze CLC označuje jako „nezavlažovaná orná půda“. Polygony byly poté exportovány do souborů KML (*Keyhole Markup Language*). Ty byly následně otevřeny v programu Google Earth Path 1.4.4, v němž byla zároveň vypočítána jejich rozloha. Její podíl byl poté již vypočítán podle výše prezentovaného podílu kategorie na celkové rozloze.

Odhad formou terénního šetření spočíval v osobní identifikaci ploch orné půdy v rámci modelových území. Tyto plochy byly zakresleny do mapy a později konfrontovány se satelitními snímky programu Google Earth. Další kroky už postupovaly stejně jako v předchozím případě – byly vytvořeny a exportovány polygony, vypočítána rozloha těchto prvků a dělena celkovou výměrou území.

2.2.4 Způsob vedení kvalitativního šetření

Poslední řádky předznamenaly ještě jednu metodickou otázku, na kterou je třeba zaměřit pozornost. Jedná se o způsob, kterým bylo vedeno kvalitativní šetření. Úvodem je třeba říci, že někteří akademici preferují místo rozlišení na kvantitativní a kvalitativní šetření spíše jiné označení – „*fixed designs*“ vs. „*flexible designs*“: tj. použití fixních postupů, dodržujících striktní pravidla vs. flexibilní (otevřené) metody, které dávají větší prostor pro improvizaci, ale jsou náchylnější k misinterpretaci apod. Do značné míry se tedy jedná o synonyma, ale meritem věci je následující myšlenka: fixní metody mohou vytvořit kvalitativní data, zatímco flexibilní metody mohou vytvořit kvantifikovatelná data (podle Mejlgaard, 2008a). Proto je tedy nabádáno k obezřetnosti při využívání slov kvantitativní a kvalitativní. Diplomová práce však tato slova ve spojení se šetřením používá, neboť při práci s numerickými daty dodržuje předem definované hodnotící ukazatele a při interpretaci terénního šetření zůstává u slovního vyjádření a zdůrazňuje subjektivní podstatu zjištěných poznatků.

Kvalitativní šetření se skládá ze dvou částí – pozorování a řízené rozhovory. Obě části proběhly v červnu 2010 v modelových katastrálních územích. Při pozorování nebyla zadána pevná pravidla, přesto je nezbytné zmínit inspirační zdroj, který se na podobě výsledků (byť jen částečně) podílel. Je jím publikace Löwa a Míchala (2003) a zejména jejich typologické rámce terciární krajinné

struktury. Autoři definují tzv. „vrstvy, vycházející z historických souvislostí a odrážející i námi sdílené hodnoty našich předků (prověřeny časem)“. Postupně vymezují 1) vrstvy historických krajin podle období jejich osídlení, 2) vrstvy typů lidových staveb u nás, 3) vrstvy dochovaných památkových souborů, 4) vrstvy autonomních historických území, 5) vrstvy národnostní hranice před druhou světovou válkou, 6) vrstvy kultovních míst v krajině, 7) vrstvy zachovalých uměleckých památek v krajině, 8) vrstvy kulturně historických památek (Löw, Míchal, 2003: s. 509 – 515). Jak bylo řečeno, pozorování neprobíhalo mapováním zachovalosti těchto vrstev v území (katastrální úroveň se ani nejeví pro takový postup ideální), přesto byl přikládán zvláštní důraz rozmanitým kulturně-historickým pozůstatkům, charakteru výstavby (zachovalost, specifická) a částečně i historickým aspektům, které lze územím přiřadit. Kromě uvedeného byla pozornost věnována esteticky důležitým přírodním i kulturním prvkům, neboť se jednalo o důležitý vklad pro druhou část kvalitativního šetření. Vzhledem k zaměření diplomové práce byl však rovněž kladen důraz na strukturu ploch a jejich současné využívání.

Druhou část kvalitativního šetření představovaly řízené rozhovory s obyvatelstvem modelových katastrů. Vzorek obyvatelstva byl získáván náhodným způsobem, byť s mírným ohledem na věk a pohlaví dotázaných. Respondenti byli pouze pro účely přehledu tazatele orientačně zařazeni do skupiny muži nebo ženy a podle věku do tří generací – mladší, střední a starší. Jak uvede později kapitola 6, skromná populační velikost modelových území neumožňovala získat rovnoměrné zastoupení všech skupin. Také proto nebyla provedena žádná kvantifikace výsledků na základě těchto kritérií.

Následovalo šest otázek, které byly všem respondentům položeny. Tyto otázky byly v nezměněné podobě kladeny ve všech modelových územích. Inspiraci pro jejich výslednou podobu poskytl probíhající výzkum regionální identity KSGRR PŘFUK (viz Chromý, 2010). První z otázek se týkala respondentova trvalého pobytu, respektive informace, zda dotázaný ve sledované oblasti žije:

Bydlíte zde nebo sem pouze dojíždíte na chalupu?

V kapitole 6 a 7 byla provedena řada úvah na téma rezident x rekreant a vztah ke krajině. Zjištění této informace bylo proto pro jejich provedení nezbytné.

Další otázky již vycházely ze snahy přiblížit se zadaným cílům práce, zejména posouzení vztahu ke krajinnému dědictví a změnám v krajině. Respondentům byla dána značná svoboda, možnost dotknout se všech problémů, které vidí, které cítí.

První otázka byla míněna obecněji, týkala se obecné charakterizace dané lokality. Provázel ji jednoduchý předpoklad, že intenzita jedince ve vztahu ke krajině se může promítnout již do schopnosti dané území představit. Respondentům byla ukázána mapa “jejich” katastru a otázka byla položena takto:

Jak byste charakterizoval(a) toto území?

Respondentům byla dán krátký časový úsek na eventuelní rychlou reakci. Obvykle bylo však nutné navázat pomocnými rozvíjejícími otázkami, kterými byl prvotní dotaz lépe vysvětlen: *Jak byste území představil(a) lidem, kteří to zde neznají, kteří zde nebydlí? Považujete toto vaše území za něčím typické něčím zvláštní (například ve srovnání s jeho okolím)?*

Další dvě otázky byly zaměřeny konkrétněji na prvky a místa v krajině. Protože v krajině se promítají přírodní, kulturní i duševní hodnoty, byla přikládána důležitost jakýmkoliv pocitům vnímání důležitosti míst a prvků (nezávisle na skutečné “společenské významnosti” prvků). Respondentům byla znovu propůjčena mapa, do které místa zakreslovali. Kromě míst, které považují za důležité, byli tázáni také na pravý opak – místa, která považují za negativní, škodící lokalitě. Otázka byla formulována takto:

Zakreslete do mapy místa, která považujete ze svého pohledu atraktivní, pozitivní a zároveň místa, která ze svého pohledu považujete za negativní?

A k otázce byly přidruženy i vedlejší otázky, které se snažily zdůraznit důležitost vlastního vnímání a subjektivity: *Uveďte například kam rád(a) chodíte na procházku? Kam byste zavedl(a) své známé, kdyby přišli na návštěvu? Kam naopak nikoli? Kterým místům byste se raději vyhnuli? Získané mapy posloužily vzniku přehledu prvků krajinného dědictví (obrázky č. 29 - 31) na konci kapitoly 6. Podobu map pro zakreslování zachycují přílohy č. 48 - 50.*

Druhá otázka z této “skupiny” se zaměřila spíše na typy prvků – na spokojenost s jejich současnou skladbou. Tato otázka částečně nastiňuje otevřenost ke krajinným změnám, zároveň však stále hovoří o lokální identitě. Předpokladem byla myšlenka, že velká touha po změnách (zejména po méně “přirozených” - např. stavba koupaliště, zpevňování cest apod.) znamená menší míru územní identity. Otázka byla položena takto:

Chybí vám v území některé krajinné prvky či vám nějaké naopak překáží?

V rámci této otázky bylo bohužel často nutné jmenovat příklady krajinných prvků. Pro zachování alespoň relativně objektivní výpovědi byla respondentovi vyjmenována velká řada: “stromy”, “louky”, “vodní plochy”, “lesy”, “kapličky”, “jezírka”, “zahrady”, “domy”, “aleje”, “lavičky” atd. Vyjmenování většího množství rozmanitých prvků uvědomilo respondenta o možnosti širě jeho odpovědi.

Další dvě otázky vycházely z druhého zájmu diplomové práce a tím byly změny v krajině. Právě řízené rozhovory se měly pokusit vytvořit určité pojitko mezi analýzou a komparací krajinného dědictví a změnami v krajině. Předpokladem bylo, že o vztahu člověka ke krajině nepochybně

napoví jeho schopnost změny reflektovat a pokud možno k nim zaujmout nějaké stanovisko. Právě tyto dvě schopnosti daly otázkám vzniknout. První z nich byla položena takto:

Všimáte si ve svém okolí (za dobu během které zde žijete/sem dojíždíte) nějakých změn v krajině?

U této otázky byla delší odmlka před přidáváním "pomůcek". Nebylo v zájmu výzkumu odvádět respondenty od jejich vlastních nápadů. Pokud však dotázaní s odpovědí otáleli, byly jim postupně dodávány příklady základních typů kategorií ploch: "lesy", "louky", "zastavěné plochy", "vodní plochy", "pastviny", "orná půda".

Poté co se oslovení v různé šíři dokázali vyslovit ke změnám v krajině, byla jim položena závěrečná otázka:

Vnímáte změny, které jste uvedl(a) z vašeho pohledu spíše pozitivně nebo negativně?

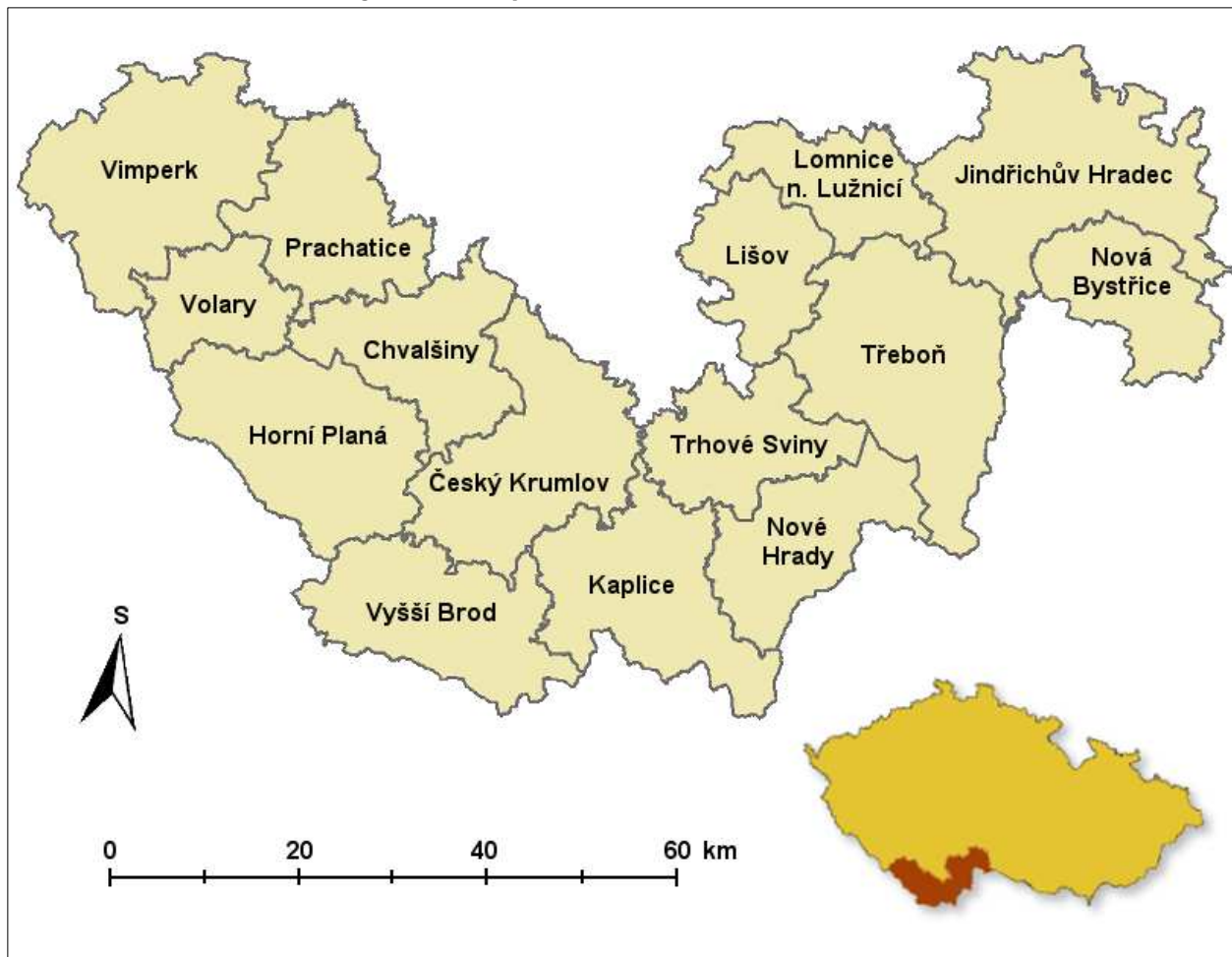
Pro tuto otázku již nebylo nutné dodávat nějaké zpřesňující otázky. V rámci této otázky byla respondentům poskytnuta značná volnost a možnost uvést jakékoliv další doplňující informace, které často rozšiřovaly získaný dojem o jejich vztahu ke krajině.

Výsledky řízených rozhovorů byly interpretovány textově. Volba otevřených otázek s prostorem pro improvizaci respondentů umožňuje v podmínkách diplomové práce jen těžko vytvořit numerické a kvantifikovatelné údaje²⁰. Kapitola 6 poskytuje tuto interpretaci a představuje konkrétnější pohled na vyhodnocování získaných informací. Ještě dříve nám však následující kapitoly umožní seznámit se s modelovou oblastí jihočeského pohraničí i katastrálních území, jež jsou její součástí.

²⁰ Pochopitelně existují i softwarová řešení práce s kvalitativními daty a výsledky „otevřených rozhovorů“. Jedná se například o program NVivo. Dostupnost takových řešení pro kvalifikační práce v Česku je však omezená.

3. Vymezení jihočeského pohraničí a kritéria výběru konkrétních území

Obrázek č. 2: Modelová oblast jihočeského pohraničí

Zdroj: Ryant (2007)

Cílem této kapitoly je vymezení modelových území, kterými se bude tato diplomová práce v obou výsledkových částech zabývat. Nejprve bude charakterizovat jejich geografickou polohu v rámci Česka a poté se pokusí nalézt specifičnosti či naopak odlišnosti mezi nimi a jejich nadřazeným prostorovým celkem, a to zejména z pohledu vybraných charakteristik populačního vývoje, který byl jedním z hlavních aspektů při vymezování rámcových modelových území.

Zkoumaným celkem v této práci je jihočeské pohraničí. Toto spojení je samo o sobě termínem velice nejasným, neboť pohraničí je v geografii možné vymezení řadou způsobů. Havlíček (2004) představuje způsoby, jakými lze pohraničí vymezení – hovoří o vymezení administrativním, geometrickém, politickém a ekonomickém, kulturním a etnickém, reliktních hranicích i hranicích fyzicko-geografických. V samotné jihočeské příhraniční oblasti lze nalézt řadu takových hranic. Důležitou bude v následujících odstavcích i kapitolách hranice etnická – hranice oddělující oblasti,

v nichž v předválečném období převládalo německé obyvatelstvo, a oblasti, v jejichž národnostní struktuře dominovalo české obyvatelstvo. Tato etnická hranice do určité míry ovlivnila i vymezení administrativní hranice válečného Protektorátu Čechy a Morava. Tato jej oddělovala od území Sudet, které bylo během války pod správou Německé říše a dnes je hranicí reliktní (Havlíček, 2004). Pohraničí před druhou světovou válkou bylo pojmem národnostním, po válce, vlivem odsunu německého obyvatelstva a leckdy nepřiliš úspěšným dosídlením oblasti, rovněž pojmem hospodářským a politickým. Cílem poválečného hospodářství bylo všechny tyto významy a pojmy vymazat a zachovat pouze ten geografický (Pešek, 1986d). Otázka, do jaké míry se podařilo tuto snahu uskutečnit, částečně provází také tuto diplomovou práci.

Modelová oblast jihočeského pohraničí je však (i s vědomím existence dalších hranic) vymezena na základě administrativních hranic, byť jejich existence se datuje do roku 1960. Tato práce vychází z předchozího vymezení jihočeského pohraničí (Ryant, 2007) a chápe jej jako souvislý pás příhraničních soudních okresů²¹.

Tabulka č. 1: Soudní okresy jihočeského pohraničí podle rozlohy a počtu srovnatelných územních jednotek

	Rozloha (km ²)	Počet SÚJ
Český Krumlov	383,54	27
Horní Planá	366,91	3
Chvalšiny	287,93	4
Jindřichův Hradec	506,87	62
Kaplice	328,45	31
Lišov	178,48	14
Lomnice nad Lužnicí	199,99	19
Nová Bystřice	206,96	33
Nové Hrady	272,10	21
Prachatice	273,71	51
Trhové Sviny	251,26	17
Třeboň	443,33	22
Vimperk	431,21	56
Volary	168,41	12
Vyšší Brod	353,99	12
Modelové území	4653,14	384

Zdroj: LUCC Czechia

²¹ Tyto byly vytvořeny sloučením současných katastrálních území do vyšších celků za pomoci statistického lexikonu obcí v Republice československé (1934) a Retrospektivního lexikonu obcí Československé socialistické republiky, díl 2.(1978), jak uvádí kapitola 2.2.2.

Poloha těchto patnácti soudních okresů v rámci Česka je zachycena na obrázku č. 2 a v tabulce č. 1 je uvedena jejich rozloha a počet srovnatelných územních jednotek, které pod soudní okresy spadají a jejichž akumulací byla provedena i kvantitativní analýza změn v krajině (viz kapitola 4). Soudní okresy, jejichž kompozicí byl příhraniční pás sestaven, jsou: Český Krumlov, Horní Planá, Chvalšiny, Jindřichův Hradec, Kaplice, Lišov, Lomnice nad Lužnicí, Nová Bystřice, Nové Hrady, Prachatice, Trhové Sviny, Třeboň, Vimperk, Volary a Vyšší Brod. Devět z těchto formálních správních jednotek lemuje státní hranici České republiky a do značné míry také hranici Jihočeského kraje²².

Jihočeské pohraničí se tak v tomto vymezení odlišuje například od poválečného (na národnostním složení založeného) chápání pohraničí, které do tzv. oblasti „Jižní Čechy – 6“ (např. Pešek, 1986a; Čapka et al., 2005) vůbec nezahrnuje oblast Třeboňska, která vykazovala minimální podíl německé národnosti v území²³. Do značné míry je to způsobeno snahou zdůraznit kontrast krajinných změn v německé a české části pohraničí.

3.1 Fyzicko-geografická charakteristika jihočeského pohraničí

Kulturní krajina je výsledek působení přírodní sféry a činnosti člověka – myšlenka, která byla již vícekrát představena v teoretické části této práce. Po vymezení modelového území následuje tudíž představení jeho základních fyzicko-geografických charakteristik neboli také primární krajinné struktury (Lów, Míchal, 2003), tedy přírodního systému, který působil a působí nezávisle na lidské činnosti. Následující pasáž tudíž představuje stručný přehled geomorfologický, pedologický i klimatický.

Geomorfologicky řadíme modelovou oblast jihočeského pohraničí k provincii Česká vysočina, ze které zde vystupují dvě další soustavy, a sice šumavská a česko-moravská. Tyto dva celky území rozdělují. Západ náleží soustavě šumavské, východ soustavě česko-moravské. Celá západní oblast navíc kompletně spadá k podsoustavě Šumavská hornatina, která se ještě dělí na další celky: Šumava, Šumavské podhůří, Novohradské hory a Novohradské podhůří (Demek et al., 1987).

Dvěma podsoustavami do území zasahuje česko-moravská soustava. V první řadě Jihočeskými pánvemi – Českobudějovickou a Třeboňskou, okrajově však také Českomoravskou vrchovinou s nižšími celky Křemešnické a Javořické vrchoviny (Demek et al., 1987).

Největší podíl ze všech jmenovaných celků v území zabírá Šumava, vrásno-zlomové pohoří, které tvoří přirozenou hranici České republiky a Německa (Albrecht, 2003) a v modelovém území se

²² Jeho součástí je dnes i oblast Dačicka a Slavonicka, kterou předchází ani tato práce neuvažuje. Do roku 1960 navíc území nebyla součástí Jihočeského kraje.

²³ Tyto oblasti byly vymezovány pro účely dosídlení oblasti a byly tvořeny politickými okresy, jejichž území byla z větší části během války okupována.

nachází také její nejvyšší bod na české straně a také nejvyšší bod Jihočeského kraje – Plechý (1378 m.n.m). Na Šumavu se ze severu váže rozsáhlé a členité Šumavské podhůří, na východ potom plochá kerná hornatina – Novohradské hory. Tyto směrem na sever přecházejí v již méně členité Novohradské podhůří vrchovinného charakteru (Demek et al., 1987).

Východ a severovýchod modelového území je charakterizován postupně klesající nadmořskou výškou a snižující se členitostí reliéfu až k Jihočeským pánvím. Jedná se o dvě ploché sníženiny spíše sedimentárního charakteru, které jsou na svých okrajích zvlněné a dosahují šířky mezi 4-13km (v případě Českobudějovické pánve) a 16-24km (v případě Třeboňské pánve) (Chlupáč et al., 2002). Na pánve se poté váže výše již zmíněný celek Křemešnické vrchoviny.

Území lze tedy obecně charakterizovat jako oblast převážně vrchovinnou, která západním směrem pokračuje charakterem hornatiny, na východě spíše pahorkatiny. Pouze v jižní až jihovýchodní části tuto oblast rozdělují protáhlé Jihočeské pánve.

Z pohledu pedologie lze označit jihočeské pohraničí jako poměrně rozmanitou oblast. V části severní až severozápadní převažují kyselé hnědé půdy. Na východním okraji sledovaného území se vyskytuje stejný typ půd. Se stoupající nadmořskou výškou a také v jižní části území přibývá podzolových půd. Pro nejvyšší pásma šumavského pohoří jsou právě tyto půdy typické (Němeček, Tomášek, 1983). Tento uvedený dominantní pokryv je narušen opět v oblasti pánví, jejichž sedimentární charakter dal vzniknout pseudoglejům (Tomášek, 2000).

Klimaticky patří jihočeské pohraničí tak jako Česko do mírného pásu střední Evropy. Modelové území je však v jeho rámci značně nehomogenní, což je zapříčiněno značným rozpětím mezi maximální a minimální nadmořskou výškou. Často využívaná klimatologická rajonizace (Quitt, 1971 in Albrecht, 2003) řadí území na rozhraní chladné a mírně teplé oblasti. Oblast šumavského pohoří představuje nejchladnější část v celém vymezeném jihočeském pohraničí. Jeho západní okraj se vyznačuje velmi nízkými průměrnými ročními teplotami (např. Jezerní slat' 2°C). Naopak s klesající nadmořskou výškou přechází chladná klimatická oblast do oblasti mírně teplé (okolo 700 m.n.m). Nejvyšší průměrné teploty pak dosahují Jihočeské pánve s hodnotou okolo 7,5 – 8°C.

Podobné je to se srážkovými poměry. Podél severovýchodního úpatí Šumavy se táhne pás nízkých srážek. Nejvyšších hodnot však dosahuje hraniční hřeben Šumavy (přibližně 1500m ročně).

Současná podoba krajiny modelového území je do značné míry ovlivněna také ochranou přírody a vymežováním menších i větších chráněných území. Při hlubší analýze konkrétních zvolených katastrálních území bude tato otázka ještě nadnesena, částečně a obecněji se o ní ale zmiňuje i tato pasáž. Jihočeský kraj je již poměrně dlouhou dobu ovlivňován snahou o udržení původního krajinného rázu. Někteří velkostatkáři již v 16. století chránili lesy na svých panstvích. První oficiálně chráněné území se však objevuje v roce 1838, kdy byla vyhlášena ochrana zbytků Žofínského pralesa v Novohradských horách. Následovala ho rezervace Hojná Voda a o dvacet let

později také Boubínský prales. Počet chráněných oblastí a rezervací od té doby rostl a zřejmě ani jejich současný stav dosud není konečný (Albrecht, 2003).

Největším plošně chráněným celkem je Národní park Šumava, který se nachází v západní a jihozápadní části území, a který je obklopen chráněnou krajinnou oblastí Šumava. Částečně do území zasahuje rovněž CHKO Blanský les. Dále do oblasti patří CHKO Třeboňsko a již po řadu let je v návrhu CHKO Novohradské hory.

Šumava a Třeboňsko jsou chráněny nejen v rámci republiky, ale byly zahrnuty rovněž do seznamu biosférických rezervací UNESCO v programu Člověk a biosféra. Kromě výše zmíněných chráněných celků uvádí Agentura ochrany přírody a krajiny ještě sedm dalších maloplošných národních přírodních památek, které nejsou součástí CHKO, a které se přímo nacházejí ve vymezeném modelovém celku. Kromě nich lze v oblasti nalézt desítky dalších „zvláště chráněných území“ (Albrecht, 2003; Internet 3).

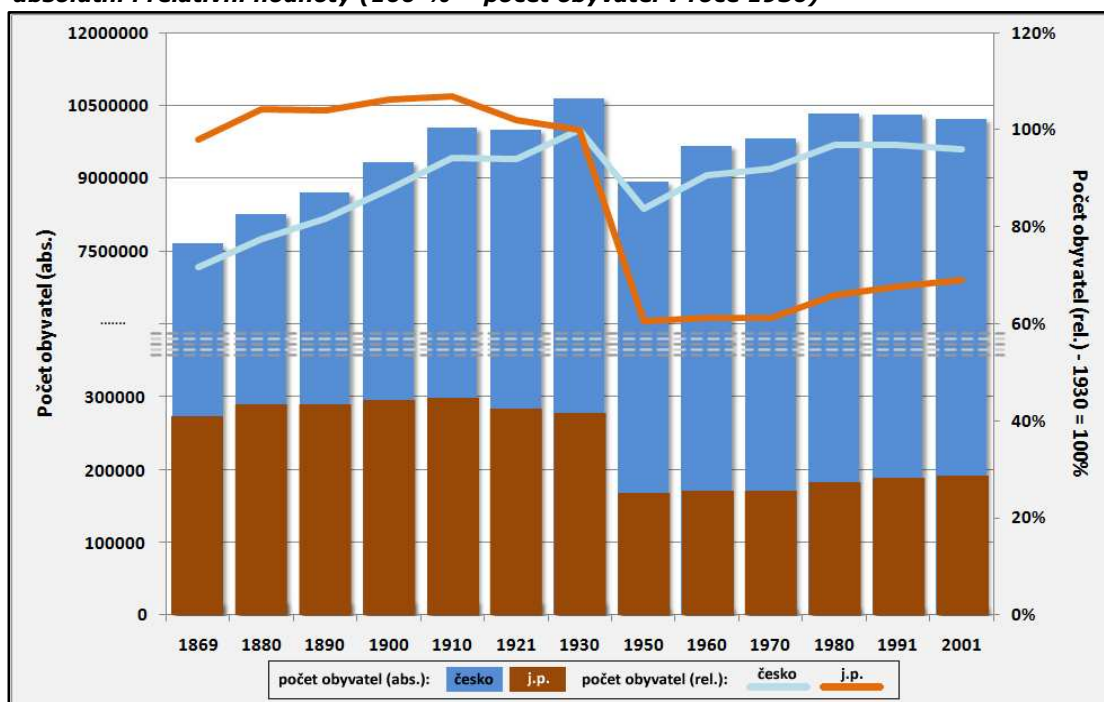
3.2 Populační vývoj jihočeského pohraničí, jeho specifika a důsledky

Jak bylo v předchozím textu již několikrát naznačeno, populační vývoj a jeho charakteristiky sehrály důležitou roli ve výběru modelových území a zcela zřejmou roli také v podobě a povaze celého modelového území. To se odvíjí již od samotné podstaty kulturní krajiny, která byla podrobněji vysvětlena v předchozí kapitole.

Obrázek č. 3 předkládá porovnání populačního vývoje v jihočeském pohraničí a v Česku od prvního moderního sčítání obyvatelstva do současnosti. V nejstarším období zůstával počet obyvatel pohraničí relativně neměnný, což je v kontrastu s tehdejší výrazným nárůstem obyvatel v Česku. Nejzásadnější v celém obrázku je však rozdíl mezi roky 1930 a 1950. České pohraničí (a tedy i to jihočeské) bylo významně poznamenáno poválečnou situací v Československu. Do té doby relativně stabilní populační vývoj zaznamenal umělou a razantní proměnu vlivem odsunu českých Němců. Ti jakožto příslušníci národa, zodpovědného za předchozí válečný stav, představovali hrozbu stabilnímu státnímu zřízení a jako poražený národ museli opustit příhraniční oblast Československa – Sudety, jež během druhé světové války okupovali. Tato oblast však nebyla pouze součástí Německé říše během války. Sudety byly z dlouhodobého hlediska územím s převažující německou národností. Odsunem všech Němců tak došlo k významnému přerušení stability populace v území. Řešením tohoto problému mělo být organizované dosídlování území, které však významný úbytek populace (jak bude uvedeno níže) nedokázalo nahradit.

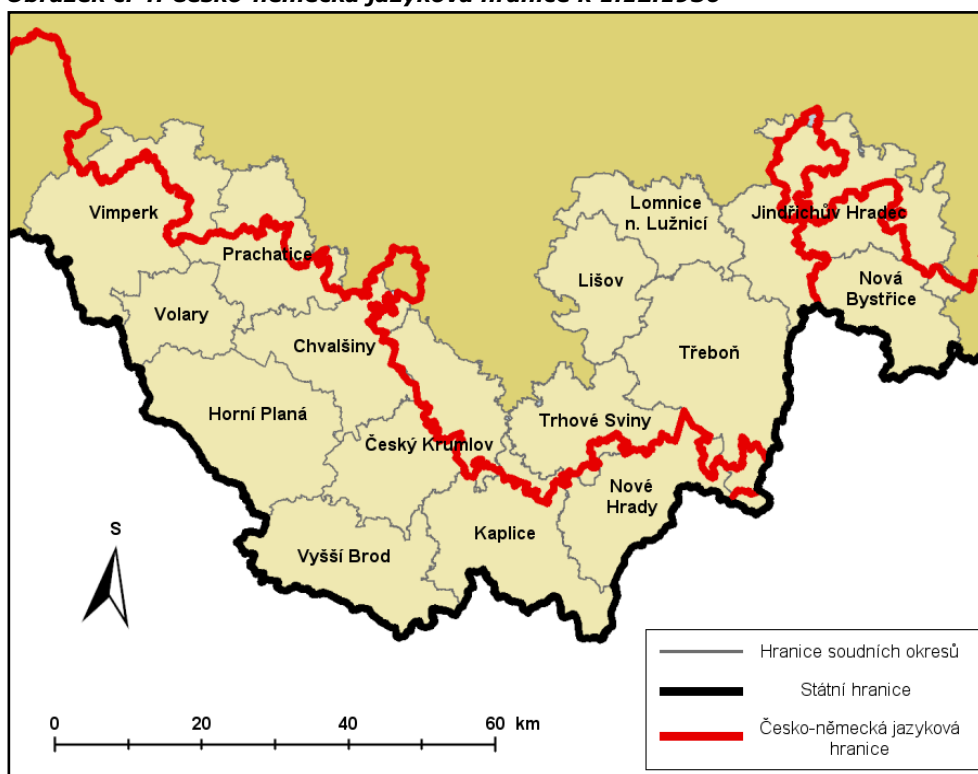
Způsobů, jak vymezit německou oblast, je vícero. Na počátku kapitoly byly zmíněny hranice Sudet (a zároveň hranice protektorátní) a jedná se tak o jednu z variant. Tyto oficiální „politické“ hranice

Obrazek č. 3: Vývoj počtu obyvatel v jihočeském pohraničí a v Česku mezi roky 1869-2001, absolutní i relativní hodnoty (100 % = počet obyvatel v roce 1930)

Zdroj: Retrospektivní lexikon obcí Československé socialistické republiky 1850-1970 (Praha, 1978), Historický lexikon obcí České republiky 1869-2005 (Praha, 2006), Obyvatelstvo – roční časové řady (Internet 4)

Obrazek č. 4: Česko-německá jazyková hranice k 1.12.1930

Zdroj: Česko-německá jazyková hranice - mapový podklad Z. Kučery (Ryant, 2007)

byly zvoleny na základě sčítání obyvatelstva z roku 1910 a uváděné obcovací řeči (Chromý P., ústní sdělení). Jiným způsobem, jak přibližně odlišit území z hlediska jejich etnické struktury, je pomocí tzv. česko-německé jazykové hranice, tj. linie, která od sebe odděluje území s vyšším než 50ti-procentním podílem Němců, respektive Čechů na základě republikového sčítání z roku 1930 (Kučera, 2007 in Ryant, 2007). Grafické znázornění česko-německé jazykové hranice v rámci modelového území představuje obrázek č. 4. Role česko-německé jazykové hranice při určování modelových území bude zmíněna v závěru kapitoly. Poválečný vývoj jihočeského pohraničí se v mnohém podobá poválečnému vývoji celého českého pohraničí, v určitých ohledech je specifický. Odsun českých Němců probíhal již od konce války – zpočátku neorganizovaně²⁴. Od léta 1945 však již docházelo k organizovaným odsunům. Němci byli shromažďováni ve sběrných střediscích a hromadně transportováni za státní hranice. Do konce roku 1946 byl odsun prakticky dokončen a v následujících letech již docházelo k německému vystěhovávání již jen v malé míře (např. antifašisté, Němci ze smíšených manželství apod.) (Petráš, 2006). Souběžně s odsunem českých Němců se začal plnit plán dosídlování uvolněného území. Jihočeské pohraničí, kterého se dotýkaly dosídlovací strategie, bylo tvořeno politickými okresy Prachatice, Český Krumlov, Kaplice, Jindřichův Hradec a Sušice²⁵. Tento pás pohraničních správních jednotek nebyl souvislý, neboť do něho nespádalo z dlouhodobého hlediska převážně české území politického okresu Třeboň (Pešek, 1986a).

Podobně jako odsun, i osídlování začalo spontánně hned po skončení války – ještě dříve než začaly být uplatňovány organizované plány pro tento proces. V některých územích tak mohla být zachována určitá populační kontinuita²⁶, obvykle však zůstával určitý časový prostor mezi odsunem a dosídlením, z čehož plynuly zejména hospodářské důsledky (Pešek, 1986a). Organizované dosídlování území začalo od srpna 1945, nejdříve na Kaplicku, poté i v dalších oblastech jihočeského pohraničí. Jeho intenzita však nebyla dostatečná, zřejmě i proto, že atraktivita sledované oblasti byla velice nízká. Fyzicko-geografické a klimatické podmínky nebyly vnímány jako příliš vhodné k zemědělskému hospodaření a to se projevilo právě v intenzitě dosídlování. Přesto, jak uvádí Pešek (1986b), se začal vytvářet nový český ráz krajiny. Během roku 1947 bylo prakticky ukončeno zemědělské dosídlení krajiny a značná část území musela být postupně přeměňována na pastviny a lesy, neboť nově přichozí obyvatelstvo nebylo schopné zajistit zemědělství v takové míře jako

²⁴ Jak uvádí Petráš (2006) – od skončení války docházelo k tzv. „divokým“ odsunům, doprovázeným často útoky a zabíjením Němců, které byly vnímány jako hrdinství. Během tohoto období bylo častým jevem rozkrádání německého majetku tzv. zlatokopectví.

²⁵ V současné době přísluší území bývalého politického okresu Sušice do Plzeňského Kraje.

²⁶ Např. Jindřichohradecko začalo být spontánně osídlováno brzy po skončení druhé světové války (Pešek, 1986a)

před válkou. Složitě hospodářské situaci neprospěl rovněž fakt, že některé skupiny osídlenců se posléze rozhodly oblast znovu opustit. V roce 1947 bylo území osídleno zhruba na 59 % předválečného stavu (Pešek, 1986b). Až do první poloviny padesátých let zůstávala i přes pokračující neorganizované dosídlování bilance obyvatelstva negativní – příchody obyvatelstva ani přirozená měna nedokázaly vyrovnat trvalé snižování populace. Jihočeské pohraničí představovalo v této situaci určitý unikát, neboť jiné části českého pohraničí nezaznamenaly tak nepříznivý populační vývoj. Důsledkem těchto tendencí se stala jihočeská pohraniční oblast územím s vůbec nejnižší hustotou obyvatelstva v celém Česku (Pešek, 1986c). Nepříznivý pohraniční image ještě posílil vznik zakázaného hraničního pásma v roce 1952. Zejména zemědělské obyvatelstvo území opouštělo, případně přecházelo do průmyslových odvětví. Zemědělské hospodaření bylo proto nucené stále více přecházet z intenzivního na extenzivní, přestože velkou snahou tehdejšího režimu bylo zemědělskou výrobu zachovat v co možná nejvyšší míře - vytvářely se nové státní farmy a jednotná zemědělská družstva (Pešek, 1986d).

Hustota osídlení jihočeského pohraničí v roce 1959 představovala jen 61 % hustoty osídlení z roku 1930. Přestože snahou tehdejšího režimu bylo rozdíl potlačovat a podporovat zemědělství ve fyzicko-geograficky nepříznivých podmínkách, eventuelně tyto oblasti industrializovat, z populačního hlediska bylo jihočeské pohraničí vnitřně značně diferencované. Jindřichohradecko, Trhvosvinensko a Třeboňsko byly relativně atraktivními oblastmi, naopak Prachaticko a Kaplicko byla území s nízkou hustotou osídlení (Pešek, 1986d). Kompenzace důsledků odsunu posilněných nepříznivými přírodními a klimatickými podmínkami tak zůstala do značné míry neúspěšná.

Tímto způsobem tedy literatura prezentuje a hodnotí období, které bylo z hlediska populačního vývoje nejdramatičtější a ve svých důsledcích ovlivnilo úroveň hospodářství i vývoje kulturní krajiny v modelovém území. Jeho odraz se přenesl až do dnešní doby. Jak je patrné z tabulky č. 2 (její nezkrácená podoba v příloze č. 1), poválečný populační úbytek se ani přes mírný nárůst počtu obyvatel v sedmdesátých letech dodnes nepodařilo kompenzovat. Pokud se přeneseme na úroveň menších územních jednotek, jak jsou prezentovány v dané tabulce, bude patrná regionální diferenciace v populačním vývoji. Téměř vyrovnat poválečné ztráty se podařilo v oblastech s příznivými klimatickými a fyzicko-geografickými parametry (Jindřichohradecko), eventuelně v oblastech, kde byl zejména za minulého režimu podporován průmysl (Českokrumlovsko). Patrná je rovněž souvislost s přítomností relativně významných regionálních center (zmíněný Jindřichův Hradec, Český Krumlov, event. Prachatice). Naopak některé oblasti se s poválečným úbytkem nedokázaly vyrovnat dosud a je zřejmé, že charakter území, jeho role i vnímání se změnilo nenávratně. Největší populační úbytek lze sledovat u oblastí, které byly i vzhledem k jejich neatraktivitě poznamenány zásadními zásahy do přirozené struktury kulturní krajiny. Oblasti Horní Plané a Vyššího Brodu byly značně ovlivněné výstavbou lipenské vodní nádrže, oblasti Chvalšín a znovu Horní Plané navíc vymezením boletického vojenského újezdu. Kromě nich lze z tabulky

odhalit i území příhraniční, ve kterých počet obyvatel za sedmdesát let nedosáhl ani polovičního počtu ve srovnání s rokem 1930. Je to periferní Novobystřicko a také Novohradsko. Obě území byla před válkou z velmi významné části osídlená německým obyvatelstvem a zůstala nedostatečně atraktivními po jejich odsunu.

Tabulka č. 2: Vývoj počtu obyvatel v jihočeském pohraničí 1869-2001 a podíl obyvatel Německé národnosti v roce 1930

soudní okresy	Vývoj počtu obyvatel					Podíl Němců (%)	Podíl počtů obyvatel (%)	
	1869	1930	1950	1961	2001	1930	2001/1869	2001/1930
Vimperk	26404	27492	13542	14214	15340	55.55	58.10	55.80
Prachatice	21444	19744	13410	12932	17959	43.00	83.75	90.96
Volary	6630	8063	3030	3548	4201	94.95	63.36	52.10
Horní Planá	12334	14216	4290	3749	4053	96.04	32.86	28.51
Chvalšiny	13928	14336	4212	3952	3571	84.44	25.64	24.91
Vyšší Brod	16767	18189	7438	7300	7505	91.39	44.76	41.26
Český Krumlov	27505	33320	23125	24656	32438	54.55	117.93	97.35
Kaplice	19847	16984	7416	8333	11315	80.48	57.01	66.62
Nové Hrady	16236	13809	6603	6823	5986	83.06	36.87	43.35
Trhové Sviny	16505	16201	12171	12828	12384	6.17	75.03	76.44
Lišov	11000	10888	9367	9401	9265	0.39	84.23	85.09
Třeboň	20427	30222	22135	22181	22704	4.84	111.15	75.12
Lomnice n. Luž.	9870	9593	7831	8010	6624	0.19	67.11	69.05
Jind. Hradec	39271	35054	27868	27848	34514	20.52	87.89	98.46
Nová Bystřice	15715	11110	6840	5460	4617	84.45	29.38	41.56
celkem	275752	281151	171228	171235	194477	48.82	70.28%	68.93

Zdroj: Retrospektivní lexikon obcí Československé socialistické republiky 1850-1970 (Praha, 1978), Historický lexikon obcí České republiky 1869-2005 (Praha, 2006)

3.3 Specifika populačního vývoje na Novohradsku, kritéria a vymezení modelových lokalit

Cílem předchozí stati bylo informovat o tendencích populačního vývoje v celé jihočeské pohraniční oblasti. Jak bylo zmíněno v úvodu, právě zájem o působení stability/nestability populace v území na změny v krajině stál v prvopočátcích nejen této práce. Avšak právě tato diplomová práce přenesla uvedený zájem na úroveň lokální, kde již není možné vycházet pouze z obecných tendencí platných v příhraničním pásu. Následující podkapitola má tudíž dva úkoly: 1) Zvolit lokality, vhodné pro výzkum krajinných změn a jejich souvislostí, 2) Uvést trendy a specifika populačního vývoje těchto zvolených lokalit.

V rámci prvního úkolu tedy bylo nutné specifikovat takové územní celky, které by svou velikostí (a z ní plynoucím rozsahem výzkumu) nepřekračovaly omezené možnosti tvorby diplomové práce, a ve kterých by bylo možné analyzovat charakter krajinných změn, sestavit přehled prvků krajinného dědictví a zjistit jakou roli ve vnímání obyvatelstva zastávají. Kritéria pro výběr těchto území opět vycházela ze specifik populačního vývoje jihočeského pohraničí. Tak aby i výzkum zkoumaných území zapadal do diskuze o vlivu nestability (stability) obyvatelstva v území na podobu krajiny, bylo nutné zvolit územní jednotky, jejichž populační vývoj byl charakterizován výrazným úbytkem obyvatelstva, ale také územní jednotky bez zásadních demografických změn. Vedlejší podmínkou, avšak přesto žádoucí při volbě těchto území, byla rovněž jejich vzájemná blízkost, zvyšující pravděpodobnost, že na tato území se budou vztahovat podobné obecné charakteristiky, zejména fyzicko-geografické²⁷. Avšak výhodou je i přítomnost ve stejném administrativně-správním celku, která zaručuje stejné podmínky při eventuálních územně-politických rozhodnutích. V neposlední řadě tento znak usnadňuje proveditelnost terénního šetření. Přestože tato výše uvedená kritéria stále nevyločí některá mikroregionální specifika, jejich uplatnění je alespoň částečnou, snad symbolickou, snahou o očištění území od různých vlivů, a tudíž nalezení takových celků, které se od sebe v ideálním případě liší pouze národnostní charakteristikou obyvatelstva před druhou světovou válkou. Jak bylo řečeno v předchozí podkapitole – to bylo totiž ono klíčové kritérium pro poválečný demografický vývoj pohraničí.

Přestože ideální případy málokdy nastávají, byly všechny tyto myšlenky brány v potaz během následné územní selekce. Předchozí výzkum, vztahující se na pás příhraničních soudních okresů vymezil správní jednotky, které byly před válkou téměř výhradně německé, jednotky které byly téměř výhradně české a jednotky, které byly z hlediska podílu české a německé národnosti v území smíšené (Ryant, 2007). Toto rozlišení je ostatně částečně zřejmé i z obrázku č. 4, byť bez bližšího upřesnění. Z vytyčených cílů a kritérií je patrné, že modelová území se musí nacházet v blízkosti před-definované česko-německé jazykové hranice. Vyjmenovaná série podmínek a kritérií nakonec určila oblast Novohradska – území, které jak sama literatura uvádí (Čapka, et al. 2005) bylo v jihočeském pohraničí specifickým už z důvodu rozmístění českého obyvatelstva, které i v předválečném období žilo až u státních hranic. Tato územní národnostní smíšenost je patrná ještě v menším měřítku v bezprostředním okolí města Nové Hrady. Toto město bylo určitým symbolickým přelomovým bodem. Podíl obyvatel německé národnosti při sčítání v roce 1930 zde byl zhruba 67 %, což z něj činí město spíše německé, avšak podíl obyvatel české národnosti zdaleka nebyl zanedbatelný. Jižněji - pod městem Nové Hrady byl však podíl Němců již mnohem výraznější, naopak na sever směrem k Třeboňské Pánvi obyvatel německé národnosti podstatně ubývalo.

²⁷ Jak se později ukázalo, ani vzájemná blízkost území bohužel nezabránila rozličnosti přírodních podmínek. Kapitola č.7 se proto okrajově zabývá mj. odlišnými metodami postupu při vymezování modelových území.

Tabulka č. 3: Národnostní složení obce s pověřeným obecním úřadem Nové Hradý a vybraných částí obce podle sčítání obyvatelstva v roce 1930²⁸

Název obce / Část obce	Počet obyvatel	Národnost rel. (%)		
		Česká	Německá	Ostatní
Horní Stropnice	4754	5,74	90,87	3,39
Dlouhá Stropnice	735	1,63	97,01	1,36
Hranice	692	83,09	15,75	1,16
Hranice	378	85,45	14,55	0,00
Trpnouze	314	80,25	17,20	2,55
Nové Hradý	3779	22,18	73,43	4,39
Vyšné	371	29,65	60,65	9,70
Žár	721	5,97	92,23	1,80
celkem	9946	17,38	79,12	3,50

Zdroj: Statistický lexikon obcí v Republice československé. (Praha, 1934)

Tabulka č. 3 předkládá přehled obcí, které jsou podle současného administrativního členění součástí obce s pověřeným obecním úřadem Nové Hradý, a prezentuje jejich národnostní složení podle posledního předválečného sčítání. Celá oblast se souhrnně jeví jako spíše německá, avšak z tabulky je patrné jakési národnostní rozhraní, které se v dnešní administrativní jednotce nacházelo. V jejím rámci byla určena tři katastrální území tehdejších obcí, která budou podrobena dalšímu výzkumu.

Jak plyne z výše uvedených podmínek, první z území by mělo být v předválečném období téměř výhradně německým. Po druhé světové válce v něm tudíž muselo dojít k „totálnímu“ vysídlení a dosídlení novým obyvatelstvem bez bližší vazby k danému území. To je v souladu s obecným tvrzením k problematice dosídlených oblasti nejen na Novohradsku: „Změnil se vztah nově usedlých ke krajině – lokální patriotismus (přirozený v místech s kontinuálním osídlením – vytváří se po generace) byl mnohdy uměle a násilně nahrazován patriotismem založeným na ideologickém, nacionálním a ekonomickém základě“ (Petraš, 2006: s. 422). Takto vysídlená oblast se tudíž nabízí jako atraktivní z hlediska výzkumu krajinného dědictví a vztahu ke krajině.

Jako modelové katastrální území byla vybrána Dlouhá Stropnice (jižně od Nových Hradů – viz obrázek č. 19: s. 72), před válkou relativně početná (viz tabulka č. 3), téměř výhradně německá obec, která se po vysídlení území stala pouhou částí obce Horní Stropnice a podle posledního sčítání zde žilo 83 obyvatel (Statistický lexikon obcí České republiky, 2005).

²⁸ Obec Horní Stropnice zahrnuje tehdejší samostatné obce: Dlouhá Stropnice, Dobrá Voda, Hojná Voda, Chlupatá Ves, Staré Hutě, Svěbohy, Šejby, Stropnice, Německý Rychnov, část tehdejší obce Kropšlák – Světví a části tehdejší obce Žumberk – Vesce a Střeziměřice. Obec Hranice zahrnuje tehdejší obce Hranice u Nových Hradů a Trpnouze. Obec Nové Hradý zahrnuje tehdejší obce Byňov, Nakolice, Nové Hradý, Štiptoň, Údolí, Veverčí, Vyšné a Obora. Obec Žár zahrnuje tehdejší obce Žár a Žumberk (bez částí Vesce a Střeziměřice). Tyto kroky byly provedeny pro maximální podobnost se současným administrativním členěním sledovaného území.

Kontrastem k „německé“ obci měla být taková obec, jejíž národnostní složení bylo před válkou pokud možno s výrazně převažující českou složkou. Toto kritérium nakonec nejlépe splnila Hranice (k.ú. Hranice u Nových Hradů), část stejnojmenné obce severovýchodně od Nových Hradů, kde před válkou žilo zhruba 85 % českého obyvatelstva a lze předpokládat, že si zde české obyvatelstvo udrželo určitou kontinuitu²⁹. Na území katastru se nachází ještě část obce Trpnouze – před válkou rovněž obec s převahou českého obyvatelstva (přibližně 80 %). Podle posledního cenzu v části obce Hranice žilo 183 obyvatel, v části obce Trpnouze 60 obyvatel. Populační velikost části obce Hranice je tedy zhruba poloviční oproti předválečnému sčítání, populační velikost v rámci celého katastru přibližně třetinová (Statistický lexikon obcí České republiky, 2005).

Posledním zkoumaným modelovým územím mělo být takové, jehož obyvatelstvo mohlo být před válkou považováno za smíšené. Nakonec se nepodařilo nalézt takové katastrální území, které by zahrnovalo stejný podíl české a německé složky. Tomuto ideálnímu stavu byla nejbližší obec Vyšné (dnes část obce Nové Hrady) východně od Nových Hradů. Počet Němců sice dvojnásobně převyšoval (jak dokládá tabulka č. 3) počet českých obyvatel, ale těchto žila v obci i tak téměř třetina. Katastrální území Vyšné bylo proto zvoleno jako modelová oblast pro další výzkum. Obyvatel žijících v části obce Vyšné bylo podle posledního sčítání 30 (Statistický lexikon obcí České republiky, 2005).

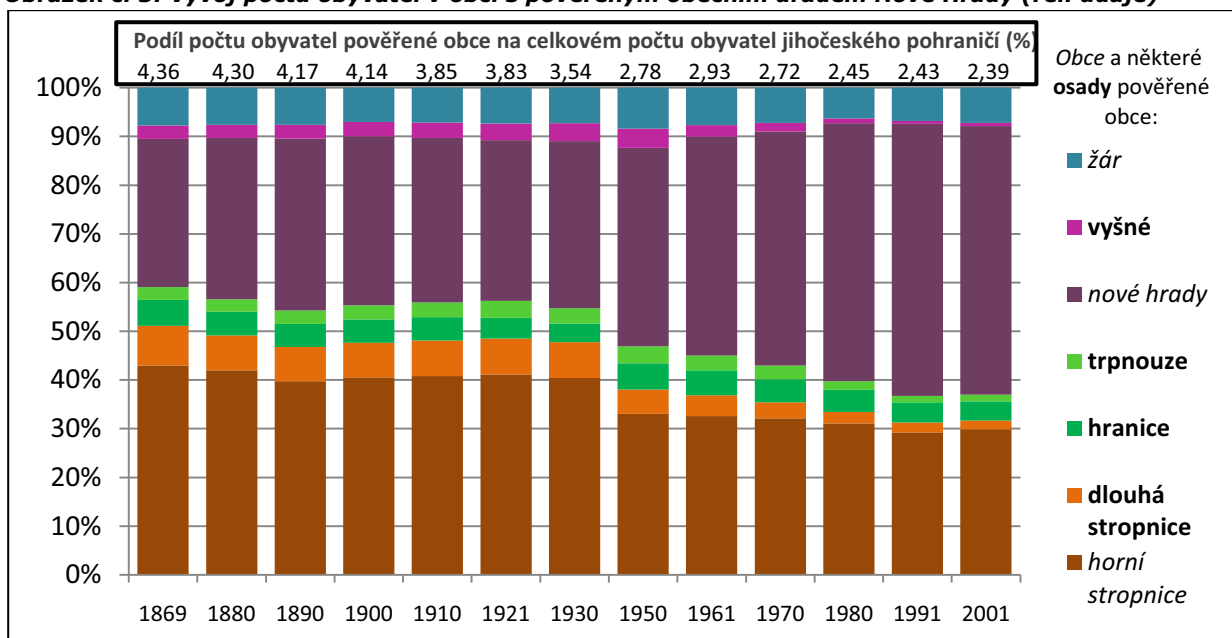
Tím jsou tedy specifikována území, která budou podrobena komplexnějšímu výzkumu krajinných změn a komparaci krajinného dědictví. Jejich bližší charakterizaci se věnuje kapitola č. 5. Ještě dříve je však nezbytné splnit druhý úkol daný touto podkapitolou. Tedy uvést specifika a trendy populačního vývoje novohradské oblasti i jejích vybraných katastrů. Předchozí text již odhalil národnostní složení v roce 1930. Abychom však mohli území porovnat s dříve popisovanou situací v jihočeském pohraničí, je nezbytné obohatit jej alespoň základním přehledem vývoje počtu obyvatel. Obrázek č. 5 o něm poskytuje přehled.

Počet obyvatel v pověřené obci Nové Hrady se snížil z přibližně 12tis. obyvatel v roce 1869 na necelých 4,7tis. v roce 2001. Na rozdíl od obecného trendu v jihočeské příhraniční oblasti však klesal průběžně již před válkami. Nejvyšší pokles byl ovšem (tak jako v celém pohraničí) zaznamenán mezi sčítáními 1930 a 1950. Od roku 1950 počet obyvatel klesl již pouze v řádu desítek, v rámci mírně posilujícího jihočeského pohraničí však dochází k další relativní ztrátě populační významnosti. Z relativních hodnot je dále poměrně jasně patrný rostoucí podíl počtu obyvatel města Nové Hrady na celkové populaci území. Počet obyvatel katastrálních území, která byla vymezena v předchozím textu rovněž dlouhodobě klesal. Dobře patrný je zejména úbytek

²⁹ Je sice známé, že české obyvatelstvo bylo po válce „rozptýleno“ z přilehlých oblastí do vysídlených území, ale v případě konkrétních obcí je míra tohoto procesu empiricky jen těžko ověřitelná a pro účely této práce je tudíž obec Hranice považována za území s kontinuálním osídlením.

obyvatel v Dlouhé Stropnici a Vyšném a posun do pozice populačně nevýznamných sídel v rámci pověřené obce.

Obrázek č. 5: Vývoj počtu obyvatel v obci s pověřeným obecním úřadem Nové Hradý (rel. údaje)

Zdroj: Retrospektivní lexikon obcí Československé socialistické republiky 1850-1970 (Praha, 1978), Historický lexikon obcí České republiky 1869-2005 (Praha, 2006)

Pozn. Modelová území jsou oddělena od obcí, pod které administrativně spadají. Oranžové barvy přísluší obci Horní Stropnice, zelené obci Hranice, fialové obci Nové Hradý a modré obci Žár. Součtem barev stejného spektra lze získat celkový podíl nadřazené územní jednotky.

Předložená kapitola měla za cíl vymezit jihočeské pohraničí, specifikovat jeho přírodní podmínky a seznámit s trendy populačního vývoje v tomto území. Právě populační vývoj a jeho nepřirozené změny v období po druhé světové válce jsou důležitým měřítkem v této diplomové práci. Byla to míra odsunu obyvatelstva z území, která rozhodla o vymezení modelových území. Úbytek obyvatelstva totiž předurčoval (jak popisovala část 3.2) k odlišnému hospodaření a „nakládání“ s krajinou. Následné období komunismu s sebou přineslo mnoho dalších změn a rozličných působení člověka na krajinu. Do značné míry zakrylo a někdy předčilo důsledky prvotního vysídlení. Nic to však nemění na tom, že osudový zlom v pohraničí proběhl a určitým způsobem směřování krajiny ovlivnil. Stalo se tak i na Novohradsku, kde byla vymezena katastrální území Dlouhá Stropnice, Hranice u Nových Hradů a Vyšné. Jedná se o katastry, které, ač leží v pětikilometrovém rádiu se středem v Nových Hradech, lišily se výrazně svým předválečným národnostním složením. Výzkum krajiny proto podrobí právě tato území hlubšímu studiu. Ještě před jejich další charakterizací však následuje jiný obecný pohled na krajinu jihočeského pohraničí – hodnocení vývoje využití ploch. Teprve poté proběhne návrat k úrovni lokální. Jedná se tedy

o určitou obsahovou diskontinuitu, ovšem ve prospěch kontinuity a úplnosti analýzy populačního vývoje.

4. Vývoj využití krajiny jihočeského pohraničí

Cílem následující kapitoly je analýza změn a trendů v krajině jihočeského pohraničí, reprezentovaná dlouhodobým vývojem využití ploch při využití databáze LUCC Czechia (viz kapitola 2.2.1). Tato část diplomové práce vychází z již dříve zpracovaného hodnocení využití půdy (Ryant, 2007), které poslouží jako odrazový můstek pro následný výzkum specifických modelových území. Využití této kvantitativní metody je ideální pro velikostně tak významnou oblast, jakou je jihočeské pohraničí, neboť odhaluje obecné, majoritní trendy, ke kterým v celém rozsáhlém území docházelo a dochází. Teprve když nám tyto trendy budou známy, je možné se zaměřit na jednotlivé lokality. Určit v nich do jaké míry se tyto tendence projevují na jejich území, jak k nim přispívají či naopak jak jim odolávají, eventuálně které prvky odolávají atd. Při takovém výzkumu již vypovídací hodnota databáze klesá a je vhodné ji doplnit o jiný druh výzkumu, tak jak se o to ostatně pokouší tato diplomová práce. Kromě toho literatura hovoří i o dalším úskalí hodnocení krajinných změn pomocí statistické databáze při rostoucím měřítku, totiž častých rozdílech mezi reálným a deklarovaným³⁰ stavem pozemků - uvnitř a na okrajích pozemků se mohou vyskytovat neevidované krajinné prvky (Kubeš, Mičková, 2002; Kubeš, Mičková, 2003). I takové „přehlížené“ krajinné prvky však mohou mít pro území relativní význam. Dalším problémem podobného charakteru je fakt, že v katastrech nemovitostí vykazuje často orná půda vyšší podíly na celkové ploše, než tomu je ve skutečnosti. Orná půda často leží ladem, je zatravněna, případně dokonce zalesněna, úřad ji však dosud vede jako intenzivně využívanou. O tomto problému v evidenci se již literatura zmiňovala (např. Bičík, Jančák, 2005; Rašín, 2005). Proto je třeba mít tato fakta při analýze a interpretaci výsledků zejména z menších územních celků na paměti.

Následující pasáž textu má však za úkol představit a zhodnotit to obecné, čím se území jihočeského pohraničí vyznačovalo a vyznačuje, a prezentovat změny ve využití ploch také v kontrastu s populačním vývojem území tak, jak se o to již předchozí práce pokoušela. Vytvořit tak širší rámec, do kterého bude možné následující lokální studie zasadit.

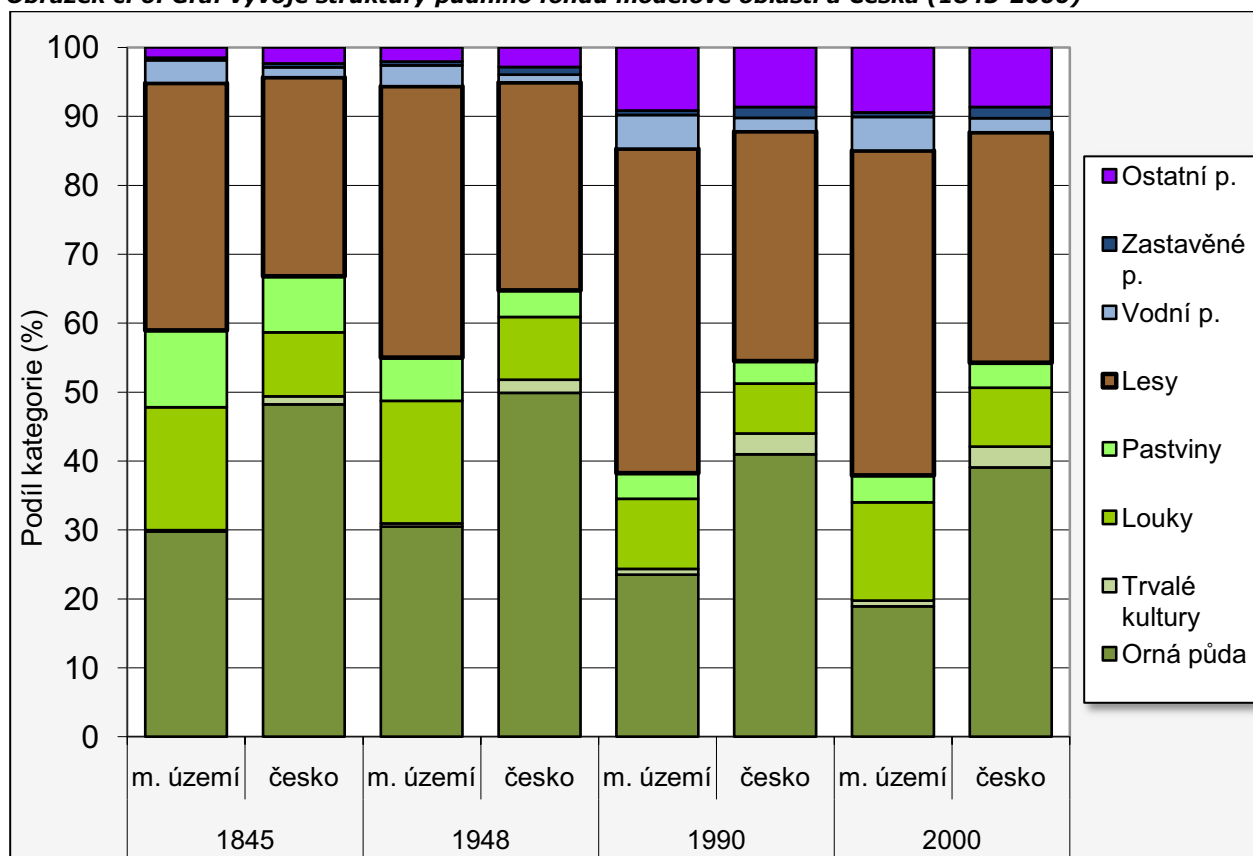
4.1 Dlouhodobý vývoj využití ploch

Vývoj využití ploch v modelovém území se do značné míry podobá vývoji celého Česka. Jeleček (1995) celé období, které popisuje databáze LUCC Czechia, elementárně charakterizoval. Během 19. století docházelo v Česku zprvu k extenzivnímu vývoji zemědělství, postupně se však vnitřní struktura zemědělského půdního fondu měnila a podíl luk a pastvin klesal ve prospěch orné půdy – zemědělství se začalo intenzifikovat. To bylo do značné míry zapříčiněno vyvrcholením zemědělské

³⁰ Tak jak je vede katastr nemovitostí, ze kterého přebírá databáze údaje

revoluce³¹ v Česku. I v důsledku těchto změn se ke konci století začala stále více projevovat diferenciální renta II vedle dříve dominantní diferenciální renty I. Na stav českého zemědělství se pochopitelně podepsaly i krize – agrární (na konci 19. století) a celosvětová hospodářská (30. léta 20. století), včetně válečných stavů. 20. století je zpočátku charakterizováno růstem podílu orné půdy, po druhé světové válce však výrazným úbytkem zemědělské půdy ve prospěch zastavěných a ostatních ploch a zalesňování pohraničních oblastí – tyto trendy byly důsledkem extenzivního rozvoje ekonomiky, posilování průmyslu a pochopitelně rovněž úbytkem obyvatelstva zejména v pohraničí, tak jak o něm informuje předchozí kapitola. V poslední třetině 20. století, kdy Česko hospodářsky stagnovalo, proběhla řada opatření k zamezení úbytku zemědělské půdy a změny ve struktuře půdního fondu byly méně patrné (Jeleček, 1985; Jeleček 1995).

Obrázek č. 6: Graf vývoje struktury půdního fondu modelové oblasti a Česka (1845-2000)

Zdroj: LUCC Czechia a vlastní výpočty

³¹ Spočívala ve výrobně-technických změnách v zemědělské výrobě, přechodu trojpolních soustav úhorového hospodaření ke střídavým soustavám, zvyšování živočišné výroby, zavádění umělých hnojiv a obecně účinnějším zúrodnování a obdělávání orné půdy (Jeleček, 1985).

Během společensko-ekonomické transformace po roce 1989 docházelo a dochází v Česku ke změnám zejména ve vnitřní struktuře zemědělského půdního fondu, nárůstu podílu luk a pastvin na úkor orné půdy a to zejména v územích s nepříliš příhodnými fyzicko-geografickými (event. klimatickými) podmínkami. Za předchozího režimu bylo zemědělství v těchto oblastech uměle podporováno, avšak po přechodu k tržnímu hospodaření zemědělství z těchto oblastí ustoupilo. Začíná se opět výrazněji uplatňovat vliv diferenciální renty I (Kabarda, 2008). Pro detailnější analýzu změn ve využití ploch v transformačním období odkazujeme na literaturu (např. Bičík, Jeleček, 2009).

Tento nezbytný historický exkurz se pokouší doložit obrázek č. 6, který sleduje dlouhodobý vývoj využití ploch v modelové oblasti, ale také v Česku, o němž byla nyní řeč. Důsledky některých ze zmíněných společenských, ekonomických a zemědělských změn jsou v něm patrné, některých nikoliv. Za první, nejdelší období (1845-1948) došlo v jihočeském pohraničí i v Česku pouze k relativně mírnému poklesu zemědělského půdního fondu (v obrázku prezentovaného barvami zeleného spektra). Ten byl v modelové oblasti kompenzován nárůstem podílů lesů a částečně jiných (zejména ostatních) ploch (v obrázku prezentovaných barvami modrého spektra). Uvnitř zemědělského půdního fondu louky a zejména pastviny mírně ustupovaly ve prospěch orné půdy, jak je patrné zejména z tabulky č. 4, která pro území jihočeského pohraničí číselně doplňuje symbolizující obrázek. Dlouhodobě během tohoto období stoupal také podíl trvalých kultur, jejich význam je však vzhledem k plošnému rozšíření kategorie pouze relativní.

Tabulka č. 4: Index vývoje využití ploch a kvantifikovaný přírůstek/úbytek v modelové oblasti jihočeského pohraničí mezi lety 1845, 1948, 1990 a 2000

	1845 - 1948		1948 - 1990		1990 - 2000	
	Δ (Ha)	IV (%)	Δ (Ha)	IV (%)	Δ (Ha)	IV (%)
Orná půda	3217,9	102,3	-32439,9	77,1	-21353,9	80,5
Trvalé kultury	1227,9	242,3	1749,8	183,7	51,7	101,3
Louky	-119,5	99,9	-35306,6	57,3	18815,2	139,6
Pastviny	-22732,6	56,3	-11998,1	59,0	855,5	105,0
ZPF	-18406,3	93,3	-77994,8	69,5	-1631,5	99,1
Lesy	16269,7	109,7	35809,9	119,5	365,5	100,2
Vodní plochy	-1357	91,1	8751,9	162,7	73	100,3
Zastavěné plochy	687,9	137,5	410,1	116,3	110,1	103,8
Ostatní plochy	2743,2	140,0	33054,9	444,6	1108,1	102,6
Jiné plochy	2074,1	108,6	42216,9	261,9	1291,2	101,9

Zdroj: LUCS Czechia a vlastní výpočty

Skutečně intenzivními však byly změny zejména ve druhém období (1948-1990). Modelové oblasti se jako pohraničního území dotkly mnohem výrazněji úbytky zemědělské půdy. Podíl orné půdy klesl téměř o čtvrtinu, podíl luk a pastvin dokonce o více než 40 %. Tento intenzivní pokles podílu zemědělského půdního fondu se v modelovém území projevil výrazným nárůstem podílu lesů,

zejména však jiných ploch, nejvíce ploch ostatních. V nárůstu ostatních ploch se modelové území příliš nelišilo od území Česka, které, jak bylo řečeno výše, tento trend zaznamenávalo celoplošně. Z tabulky i grafu a délky sledovaného časového období je však jednoznačně patrná dynamika změn ve struktuře půdního fondu oblasti.

Poslední období (1990-2000), ač pouze desetileté, si tuto dynamiku půdních změn zachovalo. Obrázek pro český průměr sice naznačuje určitou stabilizaci, ta se však netýká jihočeského příhraničního území. Tak jak bylo nastíněno výše, zemědělský půdní fond pokračoval a pokračuje ve své transformaci, projevující se výrazným úbytkem orné půdy – za pouhých deset let se pokles jejího podílu rovnal zhruba 65 % poklesu za celé předchozí 40ti-leté období. V jihočeském pohraničí se v rámci celého 150ti-letého období poprvé výrazně rozšířil podíl luk a pastvin. Mimo vnitřní strukturu zemědělské půdy však nedošlo během krátkého časového úseku k dalším výrazným změnám. Lze předpokládat, že tyto trendy, nastolené v rámci celospolečenské transformace pokračovaly a pokračují také v období, které již databáze LUCC Czechia nepostihuje.

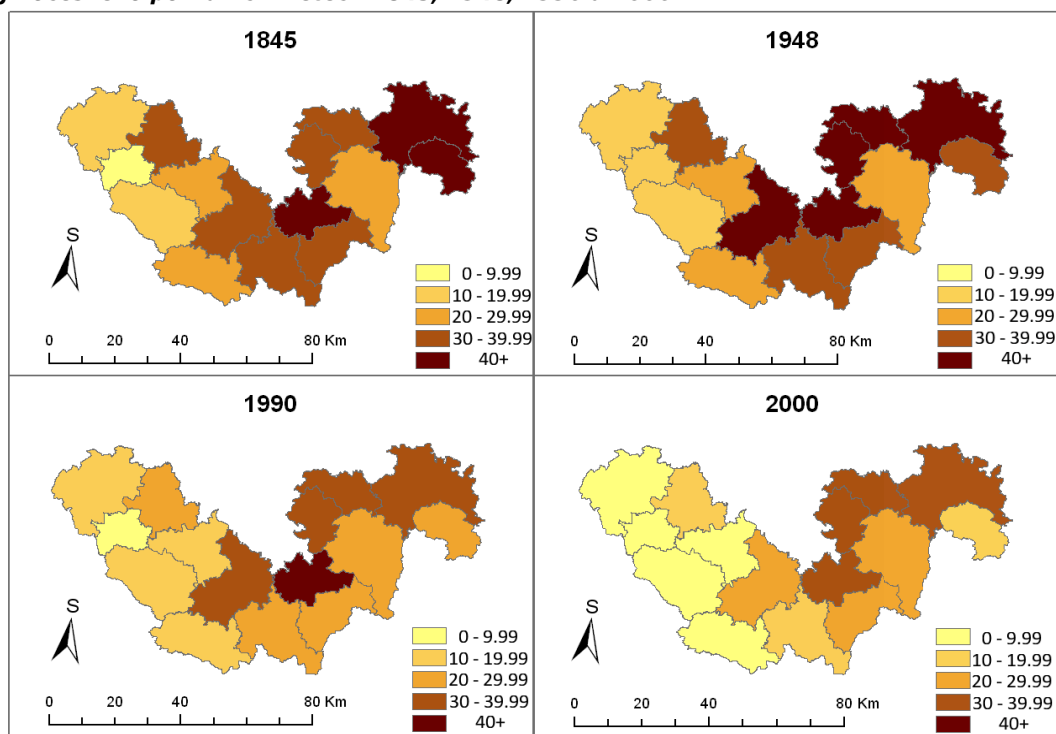
4.2 Územní diference ve využití půdy jihočeského pohraničí

Předchozí text nastínil elementární povahu změn na úrovni celého 465tis. hektarového jihočeského příhraničního prostoru. Již dříve byla nadnesena nízká homogenita tohoto celku, ať už v jeho fyzicko-geografických charakteristikách nebo v tendencích dlouhodobého populačního vývoje. V následující podkapitole budou proto sledovány rozdíly ve vývoji využívání půdy podle plošně méně rozsáhlých jednotek, kterými bylo celé území strukturováno – tedy, v tomto případě, soudních okresů. Pro vyšší přehlednost předkládaného textu bude podkapitola rozdělena do jednotlivých pasáží, popisujících trendy ve využití ploch pro agregované kategorie databáze LUCC Czechia (tedy „zemědělský půdní fond“, „jiné plochy“) a lesy. V poslední části podkapitoly bude hodnocena územní diference celkové intenzity krajinných změn, posuzovaná aplikací indexu změny (viz kapitola 4.2.4).

4.2.1 Zemědělský půdní fond

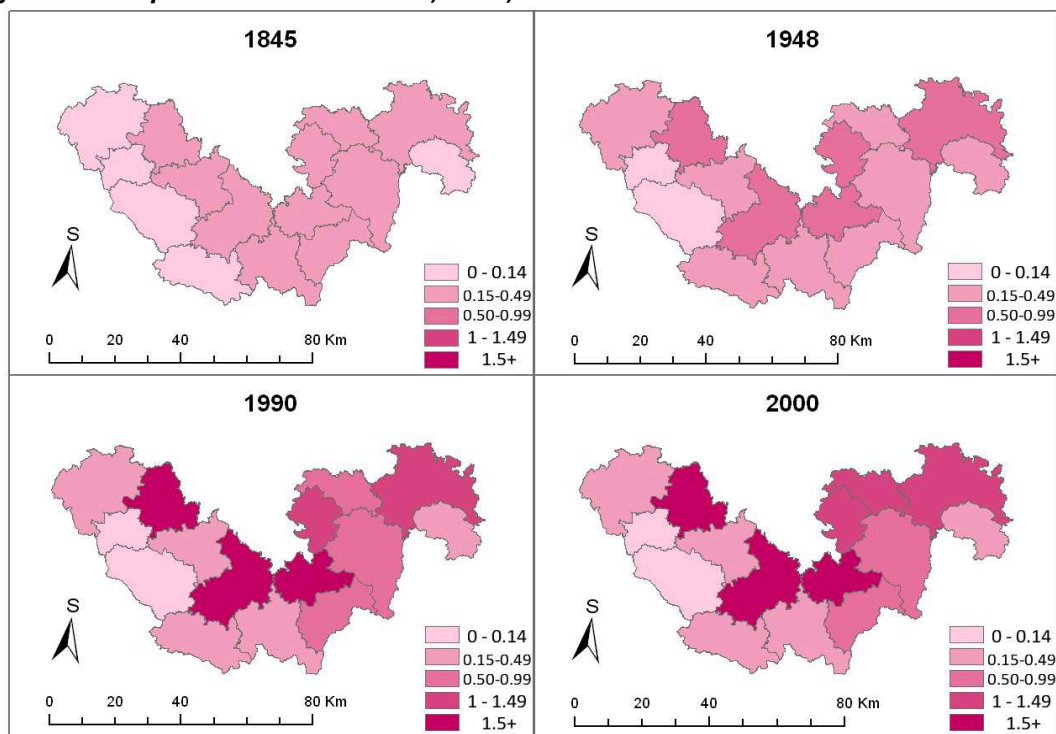
Jak bylo již naznačeno, během sledovaného 150ti-letého období, se v jihočeském pohraničí postupně měnila dominantní úloha zemědělského půdního fondu (ZPF) ve prospěch zejména lesů. Podobný byl tento trend také u plošně tolik náročné kategorie – orné půdy (OP). Ta v rámci zemědělské půdy převažovala relativně dlouho, byť její podíl klesal spolu s podílem celého ZPF v krajině. Teprve po pádu předchozího režimu ustupoval podíl OP ve prospěch pastvin a zejména luk. Dlouhodobý vývoj

Obrázek č. 7: Podíl orné půdy (v %) z celkové rozlohy podle soudních okresů jihočeského pohraničí v letech 1845, 1948, 1990 a 2000

Zdroj: LUCČ Czechia, Ryant (2007)

Obrázek č. 8: Podíl trvalých kultur (v %) z celkové rozlohy podle soudních okresů jihočeského pohraničí v letech 1845, 1948, 1990 a 2000

Zdroj: LUCČ Czechia, Ryant (2007)

podílu orné půdy nejlépe reprezentuje obrázek č. 7, z něhož je patrný nejprve její nárůst v nejstarším období 1845 – 1948 a to zejména v soudních okresech v severovýchodní části modelového území, které jsou obecně charakterizovány příznivějšími fyzicko-geografickými podmínkami (Jindřichův Hradec, Lomnice nad Lužnicí, Lišov, Trhové Sviny event. Český Krumlov). Naopak podíl OP zůstával relativně neměnný a nízký v západní části jihočeského pohraničí v „šumavských“ a „pošumavských“ soudních okresech, charakterizovaných obecně vyšší nadmořskou výškou a nadprůměrnou lesnatostí. Ani trend extenzivního rozvoje zemědělství v druhé polovině 19. století se tedy v těchto oblastech nárůstem OP neprojevil.

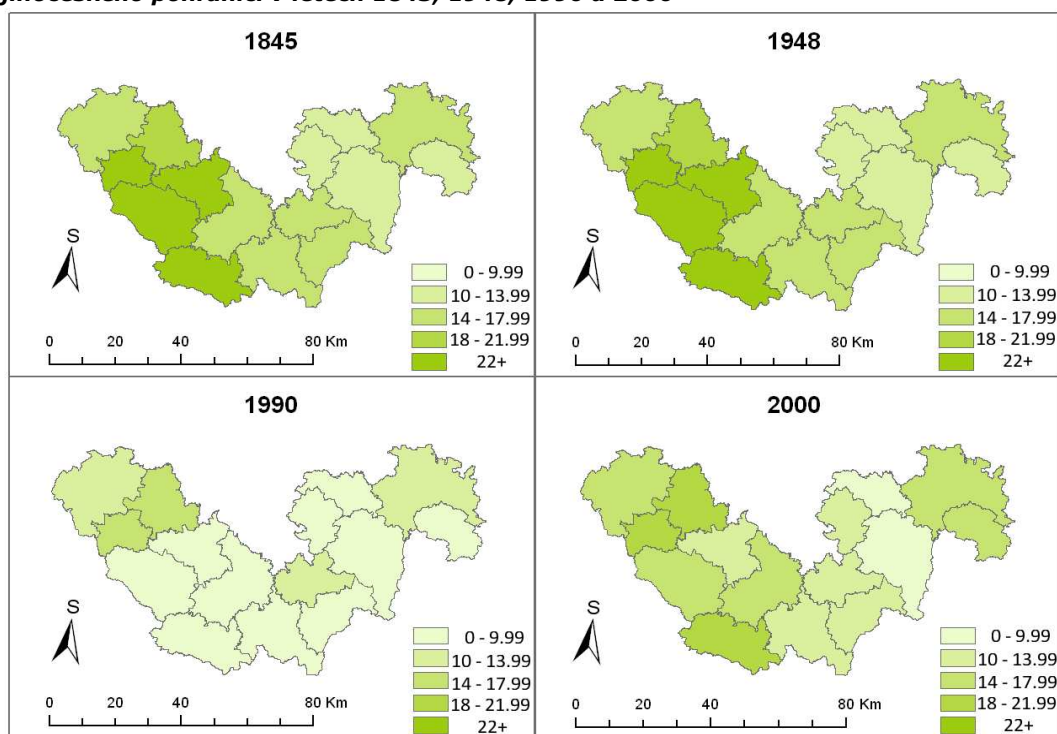
K poklesu OP došlo až v období po světové válce, do značné míry právě v důsledku poklesu počtu obyvatel v příhraniční oblasti a následně dlouhodobě neuspokojivého stavu zemědělských pracovních sil. Přes tehdejší státní podporu zemědělského hospodaření i ve fyzicko-geograficky nepříznivých podmínkách docházelo pochopitelně k úbytku OP zejména v těchto oblastech. Podíl této kategorie na celkové rozloze půdy však klesal pod 40 % také v dalších soudních okresech, jen s výjimkou Trhvosvinenska, které se nachází v oblasti s vysokou produkční schopností zemědělské půdy (Jančák, Götz, 1997). Úbytek OP se ještě zvýraznil v posledním desetiletém období do roku 2000, kdy došlo k dalšímu poklesu podílu této kategorie zejména v západní části území, fyzicko-geograficky nevhodném pro zemědělské hospodaření. Tento úbytek souvisel s pokračujícím „zklidňováním“ podhorské oblasti. Naopak severovýchod území zůstal během posledního - zemědělsky „uvědomělého“ období relativně značně zemědělsky využíván a území bývalých soudních okresů Jindřichův Hradec, Lomnice nad Lužnicí, Lišov a Trhové Sviny více či méně překračovaly třetinový podíl OP na celkové rozloze.

Další z klasických kategorií ZPF, avšak zpravidla nejméně přispívající do celkové výměry zemědělské půdy, jsou trvalé kultury. Jihočeské pohraničí však z tohoto pohledu nijak nevybočuje z republikového průměru a podíl zahrad a ovocných sadů na celkové rozloze je zde okolo 0,8 %. Chmelnice a vinice, které ve specifických oblastech Česka zvyšují zastoupení trvalých kultur, se v modelovém území nevyskytují. Podíl této kategorie během celého období velmi mírně narůstal. V polovině 19. století jejich zastoupení v žádném ze soudních okresů nepřekračovalo 0,5 %. V první polovině 20. století (jak indikuje obrázek č. 8) se však začaly postupně krystalizovat oblasti, kde se podíl trvalých kultur navyšoval výrazněji a v některých částech území jsou nyní zastoupeny více než 1,5 % na celkové rozloze. Je to Prachaticko, Českokrumlovsko a Trhvosvinensko, tedy vesměs oblasti okolo větších měst regionu³². Do značné míry lze předpokládat korelaci s větším

³² Trhvosvinensko lze zařadit do širokého zázemí Českých Budějovic.

nárůstem výstavby rodinných domků, přítomností budov a pozemků pro druhé bydlení a rozvoj a růst zahrádkářských kolonií (Internet 5).

Obrázek č. 9: Podíl luk (v %) z celkové rozlohy podle soudních okresů jihočeského pohraničí v letech 1845, 1948, 1990 a 2000

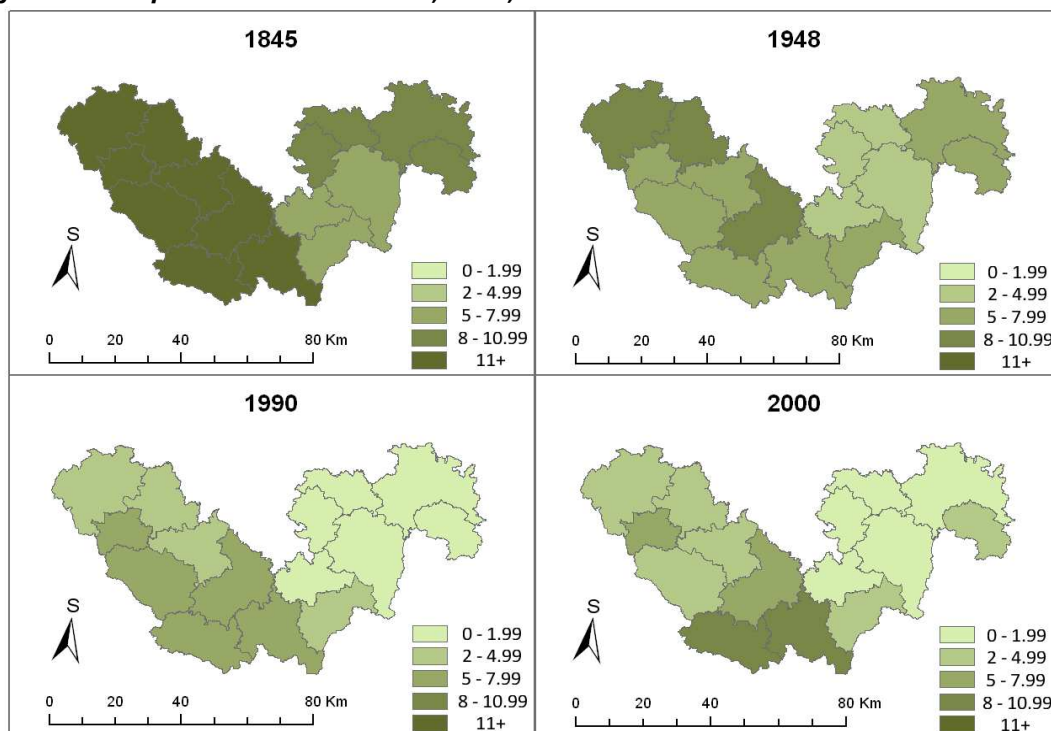

Zdroj: LUCC Czechia, Ryant (2007)

Obrázek č. 9 již předznamenává plošně mnohem významnější kategorii využití půdy - louky, které jsou často společně s pastvinami prezentovány jako trvalé travní porosty. V 19. století a v první polovině 20. století byla jejich koncentrace velice vysoká zejména v horských a podhorských oblastech. Šumavský soudní okres Volary měl v roce 1860 dokonce nejvyšší podíl luk na rozloze zemědělské půdy v Čechách (Jeleček, 1985). V oblastech s nižší nadmořskou výškou (např. Lišov, Lomnice nad Lužnicí) byl naopak v prvním období podíl v rámci jihočeského pohraničí nejnižší. Zde totiž mohlo být bez větších problémů uplatňováno intenzivní zemědělské hospodaření. Pro první stoleté období lze však hovořit o relativní stabilitě luk v území. To ovšem neplatí pro období komunistického režimu, kdy luk výrazně ubývalo a to jak v důsledku zalesňování území, tak v důsledku markantního nárůstu ostatních ploch. V poslední dekádě od roku 1990 došlo opět k významnému přetváření území, tentokrát však ve prospěch lučních porostů. V rámci nastolených trendů začalo směřování území alespoň vzdáleně připomínat relativně přirozený a plynulý vývoj před druhou světovou válkou. Zjednodušeně lze říci, že vývoj rozlohy luk je v poslední dekádě nepřímě úměrný vývoji rozlohy orné půdy. Orná půda ustupuje, je zatravňována zejména

v horských a podhorských oblastech, což lze z ekologického hlediska hodnotit jako pozitivní trend (Bičík, Jančák, 2005). Do určité míry je tento příznivý vývoj důsledkem dotační politiky Evropské Unie, která formou pobídek podporuje zatravňování orné půdy, vytváření travnatých pásů na svažitéch půdách pro zpomalení půdní eroze apod.

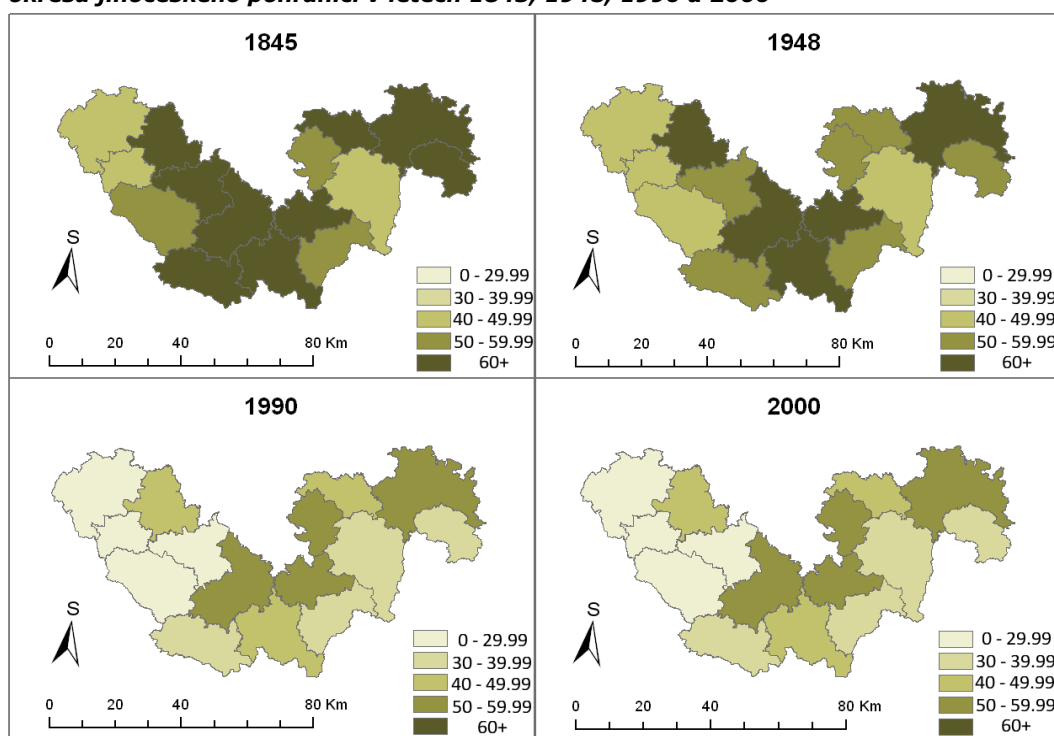
Obrázek č. 10: Podíl pastvin (v %) z celkové rozlohy podle soudních okresů jihočeského pohraničí v letech 1845, 1948, 1990 a 2000

Zdroj: LUCC Czechia, Ryant (2007)

Obrázek č. 10 symbolizuje dlouhodobý vývoj pastvinných ploch. Souhrnně za celé období podíl pastvin v jihočeském pohraničí jednoznačně poklesnul. V roce 1845 se tyto plochy vyskytovaly zejména v oblasti Šumavy – v horských a podhorských oblastech, jejichž potenciál pro rostlinnou výrobu byl značně omezený. Soudní okresy Vimperk a Volary uvádí Jeleček (1985) jako příklady takových, kde měly pastviny jedno z nejvyšších zastoupení na zemědělské půdě. V druhé polovině 19. století však v Česku obecně pastvin ubývalo (i v důsledku zemědělské revoluce) a docházelo k jejich přeměně na ornou půdu, což byl také případ sledovaného modelového území, zejména pak jeho nížinných oblastí. V období komunismu úbytek pastvin pokračoval, byť nikoliv tak markantně jako v první etapě. Pešek (1986c) sice tvrdí, že nedostatek pracovní síly v pohraničí vyústil zejména v horských a podhorských oblastech k větší specializaci jednotných zemědělských družstev na živočišnou výrobu, databáze LUCC však tyto tendence nepotvrzuje. Je pravděpodobné, že uvedené

Obrázek č. 11: Podíl zemědělského půdního fondu (v %) z celkové rozlohy podle soudních okresů jihočeského pohraničí v letech 1845, 1948, 1990 a 2000

Zdroj: LUCC Czechia, Ryant (2007)

trendy bylo možné zaznamenat pouze na lokální úrovni, zatímco na regionální úrovni si uvědomujeme spíše zalesňování horských oblastí, jehož územní dopad byl mnohem výraznější. Poslední období po roce 1990 neznamenal pro vývoj rozlohy pastvin významné změny. Jejich podíl přesto v oblastech Kaplicka, Novobystřicka a v okolí Vyššího Brodu mírně narostl, v ostatních částech území se úbytek pastvin výrazně zpomalil. Svou roli přitom patrně hraje dotační politika, ale také návrat půdy původním vlastníkům, kteří se v určitých případech specializují na chov dobytka extenzivní formou (Internet 5).

Výše zmíněné kategorie se promítají do celkové rozlohy zemědělské půdy, u které sledujeme z dlouhodobého pohledu úbytek. V polovině 19. století představovala tato souhrnná kategorie ve většině soudních okresů jihočeského pohraničí více než 60 % celkové rozlohy ploch. Toto se netýkalo pouze oblastí s nadprůměrným výskytem lesů, eventuelně oblastí, vyznačujících se nějakou tradiční činností (např. rybníkářství). Během prvního období podíl zemědělské půdy klesal, většinou v oblastech s klesající výměrou trvalých travních porostů. Tento trend však výrazně posílil až v období bývalého režimu, kdy zemědělská půda ustupovala lesům a ostatním plochám. Vývoj podílu zemědělského půdního fondu na celkové rozloze ilustruje obrázek č. 11.

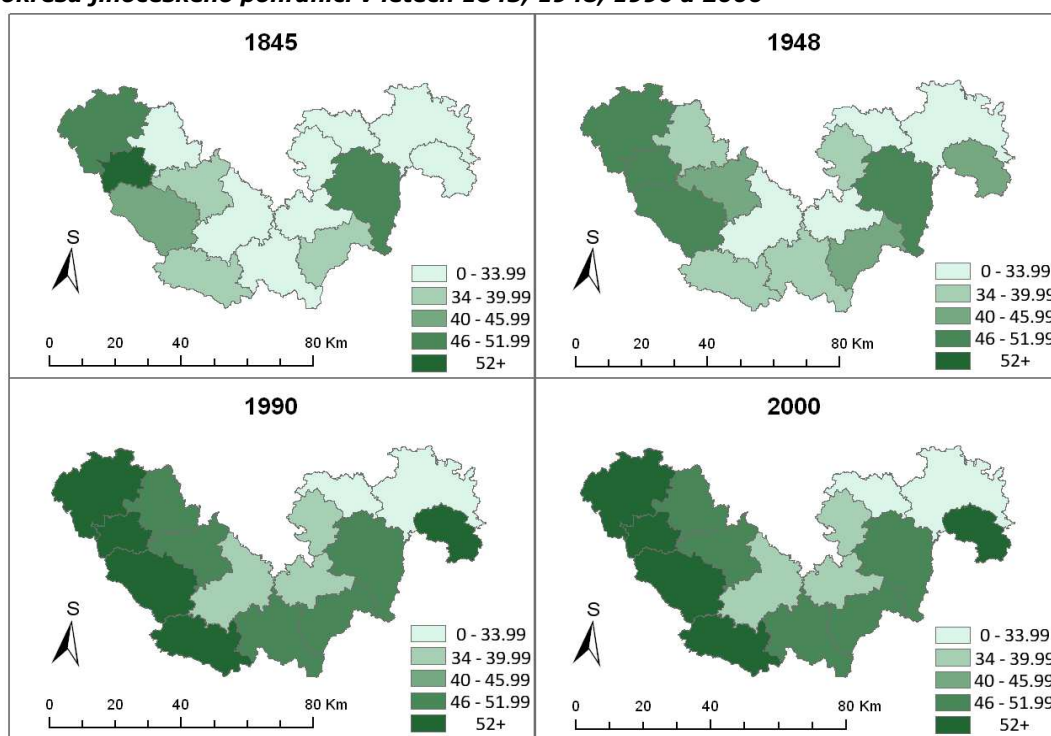
Jak bylo popsáno výše, v posledním desetiletí docházelo spíše ke změnám ve vnitřní struktuře zemědělského půdního fondu. Jeho celkový podíl na rozloze a jeho územní rozložení zůstalo prakticky nezměněno.

4.2.2 Lesy

Lesní plochy a jejich dlouhodobý vývoj mají pro jihočeskou příhraniční oblast vysoký význam. Jejich podíl byl v celém modelovém území vždy výrazně vyšší, než průměr na území České republiky, jak to ostatně ukázal obrázek č. 6 na začátku kapitoly.

V polovině 19. století byl však jejich podíl na celkové rozloze jihočeského pohraničí ještě nižší, než je tomu v současnosti. Jeleček (1985) charakterizoval časové období do poloviny 19. století jako etapu, ve které lesy ustupovaly zemědělské půdě. Od tohoto mezníku však podíl těchto ploch konstantně rostl až do dnešní doby, což dokládá obrázek č. 12.

Obrázek č. 12: Podíl lesních ploch (v %) z celkové rozlohy podle soudních okresů jihočeského pohraničí v letech 1845, 1948, 1990 a 2000

Zdroj: LUCC Czechia, Ryant (2007)

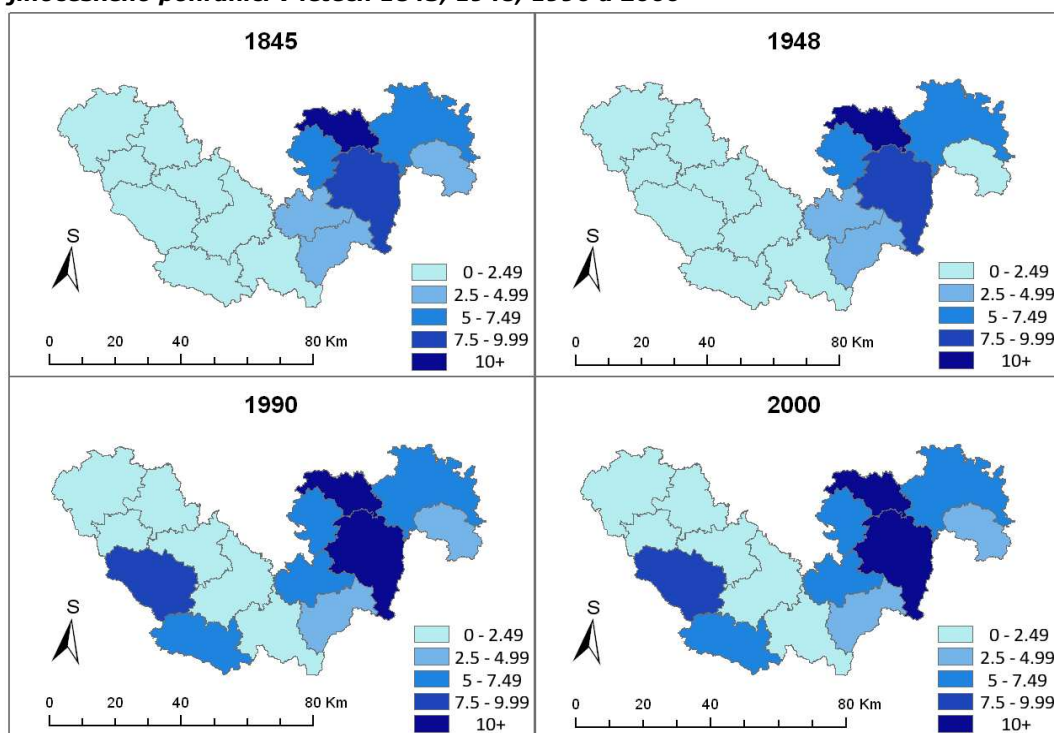
V roce 1845 byl podíl lesních ploch nejvýraznější v tradičních šumavských okresech Vimperk, Volary, ale také na Třeboňsku. V následujícím stoletém období se podíl lesních ploch na celém území zvýšil zhruba o 4 %, k čemuž přispělo zejména zalesňování Šumavy – v okresech v bezprostřední

blízkosti státní hranice. Tento trend lze přisuzovat rostoucí snaze o racionální zemědělský vývoj, tj. přesun výroby do oblasti s pokud možno příhodnějšími fyzicko-geografickými podmínkami; eventuelně jej lze dát do souvislosti s rozvíjející se ochranou krajiny. Nárůst podílu lesů se ještě zintenzivnil ve druhém období po roce 1948 (o více než 8 % v průměru modelového území, avšak např. Vyšší Brod, Vimperk o 13 % resp. 12 %), k čemuž přispěl odchod českých Němců a nedostatek pracovní síly pro zemědělské hospodaření v oblasti, což vedlo k pokračujícímu zalesňování území. V posledním desetiletém období se tento trend téměř zastavil, avšak vzhledem k vysoké stabilitě lesních ploch je tak krátké období nevhodné pro hodnocení dalších tendencí ve vývoji.

4.2.3 Jiné plochy

Pro zjednodušující účely se následující kategorie, které nelze zařadit pod zemědělskou nebo lesní půdu, shlukují pod tuto souhrnnou třídu – jiné plochy. První z kategorií, jíž se budeme v tomto přehledu zabývat jsou vodní plochy.

Obrázek č.13: Podíl vodních ploch (v %) z celkové rozlohy podle soudních okresů jihočeského pohraničí v letech 1845, 1948, 1990 a 2000

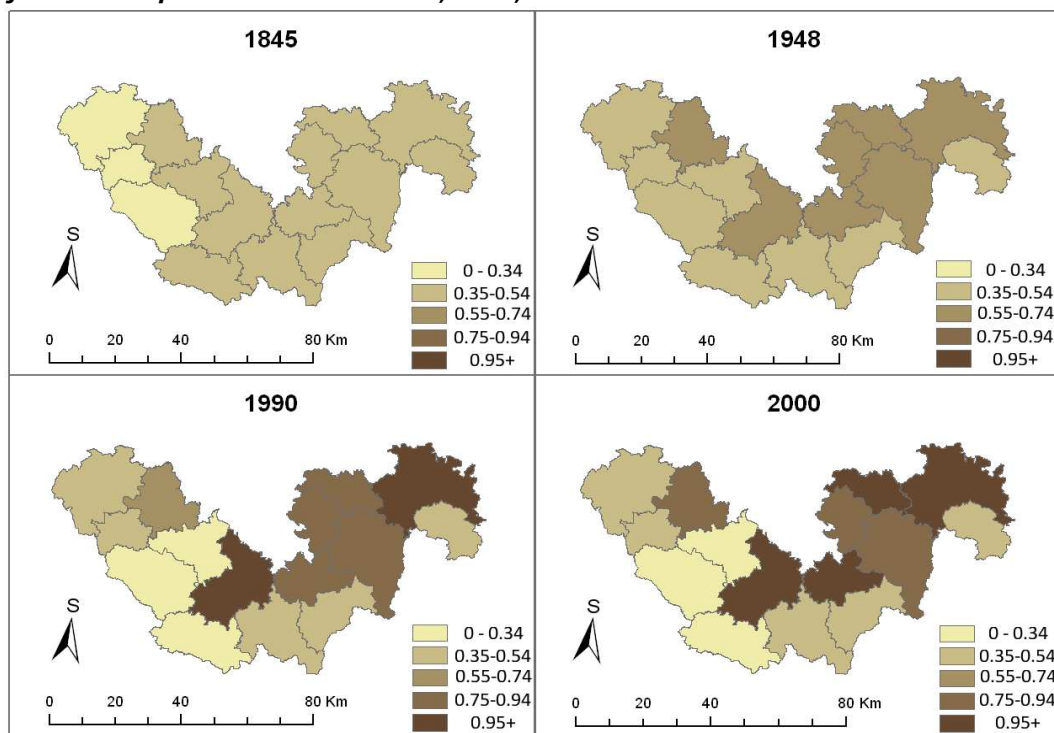

Zdroj: LUCC Czechia, Ryant (2007)

Vodní plochy v území jsou tradičně velmi stabilními prvky krajiny a toto lze konstatovat také pro sledovanou modelovou oblast. Obrázek č. 13 rozlišuje jen několik soudních okresů, kde došlo u vodních ploch k zásadnějším změnám. Stabilitu podtrhuje fakt, že ve většině soudních okresů

osciluje číselně vyjádřená změna podílu vodních ploch v řádu jednoho procenta během celého 150ti letého období. Obrázek dále poukazuje na jednoznačnou diferenci mezi západní a východní částí pohraničí. Tradiční rybníkářská oblast Třeboňska a jeho okolí se vyznačuje dlouhodobě nejvyšším podílem vodních ploch v území – nejvíce Lomnice nad Lužnicí, kde podíl této kategorie dnes dosahuje téměř 14ti %. Ve východní části také docházelo ještě k mírnému nárůstu mezi lety 1845-2000, vesměs v řádu necelých dvou procent u soudních okresů Trhové Sviny, Třeboň, Lomnice nad Lužnicí a Nových Hradů. Skutečně jedinou výraznou, extrémní změnou však zůstává ta, která se týká soudních okresů Horní Planá a Vyšší Brod, kde byla v 50. letech minulého století vystavěna lipenská vodní nádrž. Ta zvýšila celkový podíl vodních ploch v obou jmenovaných okresech zhruba o 8, respektive 6 %.

Obrázek č. 14: Podíl zastavěných ploch (v %) z celkové rozlohy podle soudních okresů jihočeského pohraničí v letech 1845, 1948, 1990 a 2000

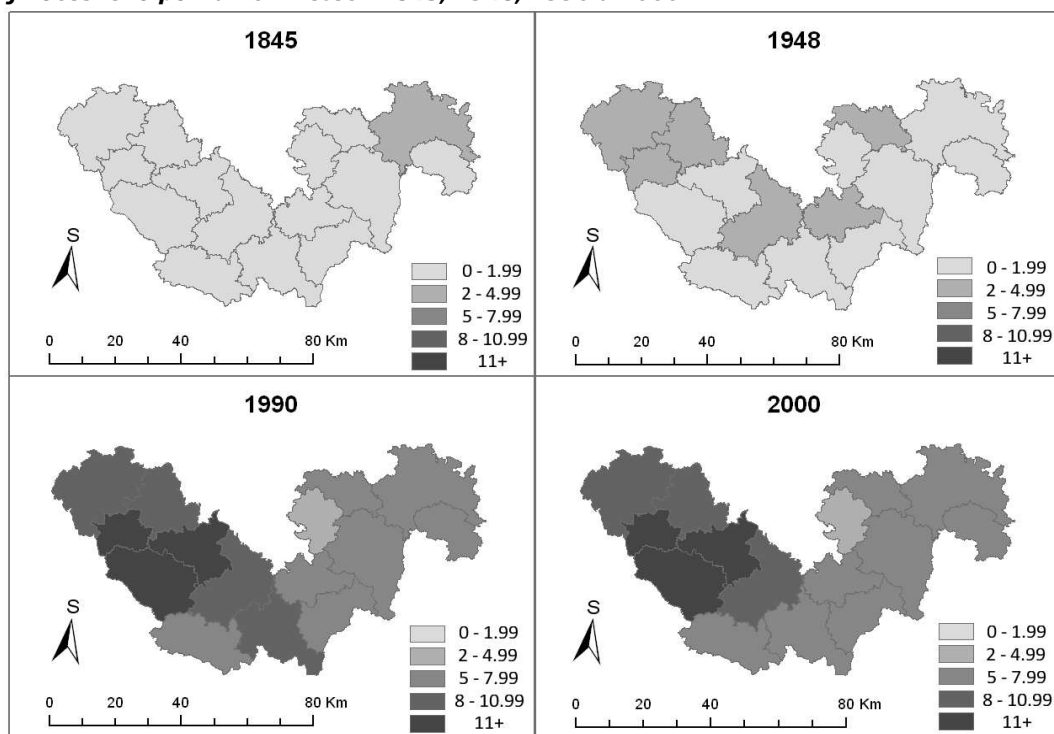
Zdroj: LUCC Czechia, Ryant (2007)

Zastavěné plochy, jejichž vývoj předkládá obrázek č. 14, jsou vždy v území zastoupeny relativně velice málo v porovnání s dalšími kategoriemi využití ploch (mimo vysoce urbanizovaných oblastí, které se ale ve sledovaném modelovém územním celku nevyskytují). Přesto jejich podíl jednoznačně pozitivně koreluje s hustotou osídlení. Podobný je vývoj také v jihočeské příhraniční oblasti. V období 1845-2000 se celkový podíl zastavěných ploch zvýšil o 0,26 %. Pokud hovoříme o regionálních rozdílech, v polovině 19. století bylo rozpětí tohoto ukazatele v rámci soudních

okresů relativně nízké, zhruba 0,3 % mezi “nejzastavěnějším” Českým Krumlovem a nejméně zastavěnou Horní Planou. Přestože do poloviny 20. století podíl zastavěných ploch narostl, lze se domnívat že se tak v území dělo relativně homogenně, neboť rozdíl mezi Trhovými Sviny, jako nejvíce zastavěným územím v roce 1948 a Horní Planou, byl opět zhruba 0,3 %. Teprve období bývalého režimu znamenalo výraznější krystalizaci jádrových oblastí a zvyšování rozpětí mezi nejméně a nejvíce zastavěnými soudními okresy. Příčiny lze hledat jednak v důsledku vysídlení Sudet a postupného zanikání tamních obcí, a ve druhé rovině pak například v podpoře střediskové sídelní soustavy, rozvoji průmyslu ve větších sídlech, které se podepsalo na dalším vysídlování venkova a koncentraci obyvatelstva v městech a městečkách. Rozpětí mezi nejméně zastavěným Vyším Brodem a nejvíce zastavěným Jindřichovým Hradcem tedy přesáhlo 0,7 %. V posledním desetiletí se tento trend nezastavil a zvýšil se ještě zhruba o další desetinu procenta. V území se tudíž během vývoje vykrytalizovaly jádrové zastavěné oblasti Jindřichohradecka a Českokrumlovska, kterým zdatně sekunduje oblast Trhovosvinenska (podíl zde roste konstantně zřejmě i proto, že jej lze zařadit do širšího suburbia Českých Budějovic). Naopak proti nim stojí oblast Horní Plané, Chvalšín a Vyšího Brodu, území bez výraznějších sídel a navíc z dlouhodobějšího kontextu poznamenané vznikem lipenské vodní nádrže, eventuálně vojenského výcvikového prostoru Boletice, jejichž vytvoření mohlo mít za následek převedení zastavěných ploch do jiných kategorií půdního fondu.

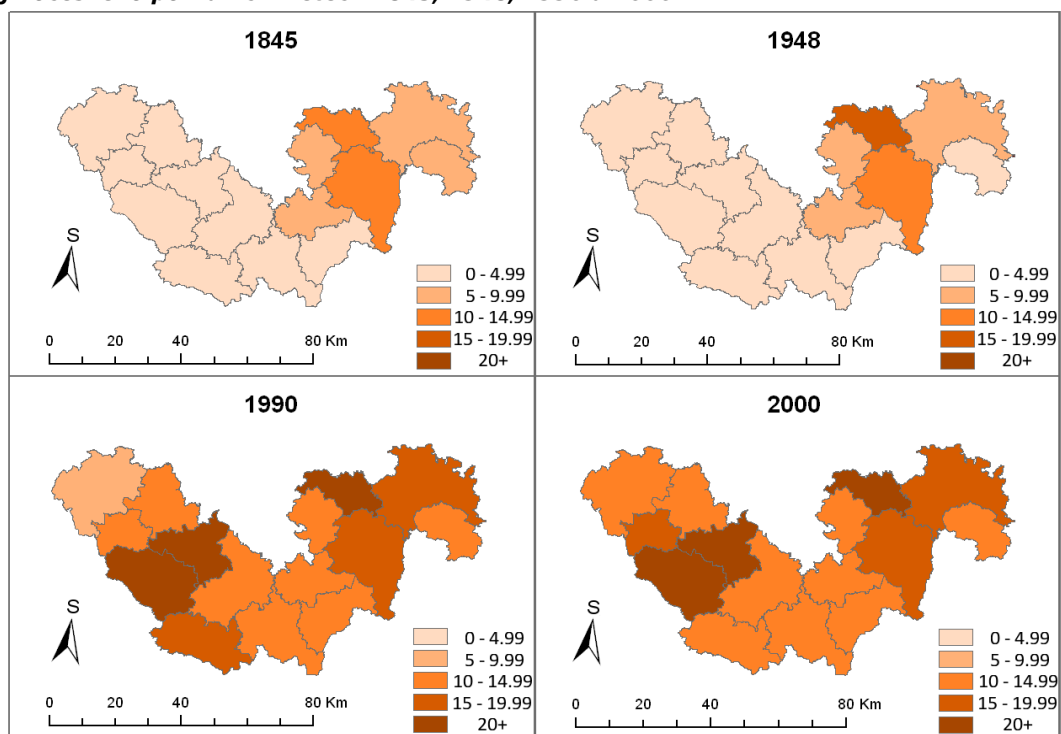
Poslední z osmi kategorií v databázi LUCC Czechia je kategorie ostatních ploch. U této kategorie je vždy poměrně složité dopátrat se příčin jejích změn. Je to právě šíře různých typů využití ploch, které tato souhrnná kategorie zahrnuje. Kabrda (2003) obecně hovoří o růstu ostatních ploch jako indikátoru negativních důsledků rozvoje společnosti. Tato kategorie je rozhodně do značné míry sycena “vedlejšími plošnými zásahy” člověka do krajiny – v menší míře jsou to komunikace a infrastruktura, stejně tak ale různé zpevněné plochy (např. parkoviště, skládky apod.) nebo různé pásy neudržovaných houštin a křovin. Takové typy ploch lze skutečně většinou vnímat spíše negativně, ať už z estetického hlediska, případně jako bariéry rozvoje a zejména prvky degradující ekologickou hodnotu území. To reflektují i některé statistické ukazatele jako je například koeficient ekologické stability nebo koeficient antropogenního ovlivnění, které vesměs zahrnují ostatní plochy společně s ornou půdou a zastavěnými plochami jako protiklad přírodním a přirozeným krajinným prvkům. Do ostatních ploch jsou však zařazovány také některé jinam nezařaditelné pozitivní složky krajiny jako jsou třeba rašeliniště a mokřady. Vývoj ostatních ploch v jihočeském pohraničí je proto rovněž nezbytné brát s určitou rezervou. Jejich podíl v modelovém území jako celku výrazně vzrostl a ocitl se na hranici téměř 10 % na celkové rozloze – tento růst lze zaznamenat zejména v druhé polovině 20. století a zejména pak v “šumavských” soudních okresech. Příčiny nelze vidět pouze např. v “rozmachu” průmyslové činnosti za minulého režimu, ale také v pozitivních jevech, jako je

Obrázek č. 15: Podíl ostatních ploch (v %) z celkové rozlohy podle soudních okresů jihočeského pohraničí v letech 1845, 1948, 1990 a 2000

Zdroj: LUCC Czechia, Ryant (2007)

Obrázek č. 16: Podíl jiných ploch (v %) z celkové rozlohy podle soudních okresů jihočeského pohraničí v letech 1845, 1948, 1990 a 2000

Zdroj: LUCC Czechia, Ryant (2007)

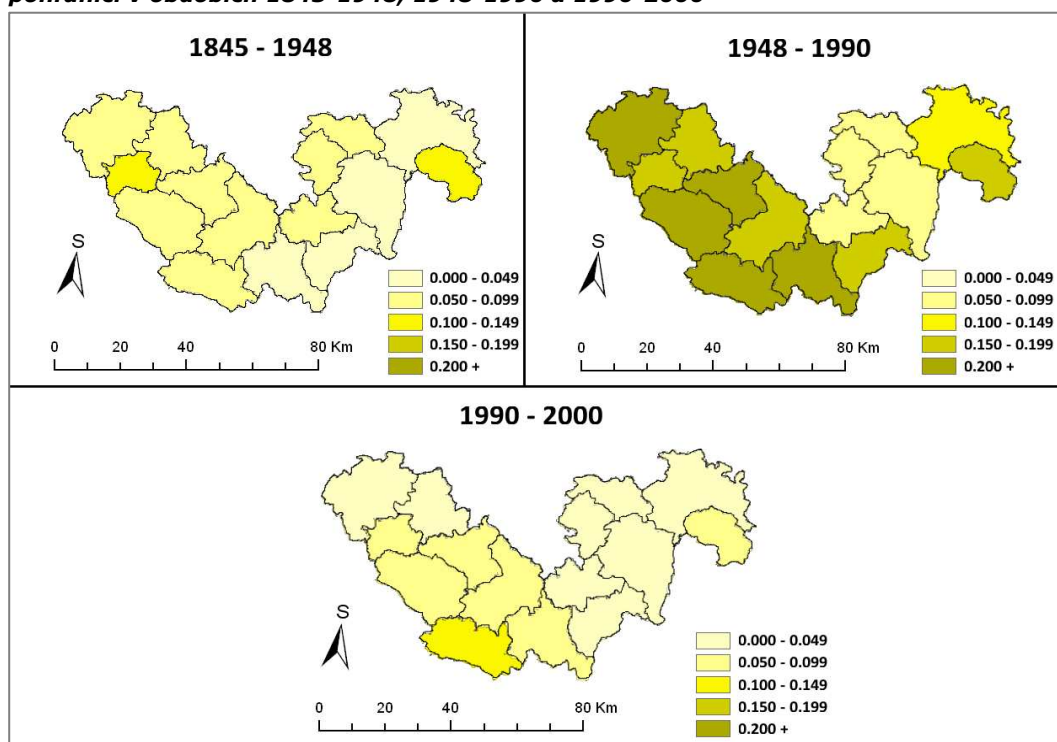
vzrůstající ochrana přírody a zvyšování podílu přírodních parků a rezervací, které jsou často v katastru nemovitostí evidovány jako ostatní plochy. Významným zásahem byl také vznik boletického vojenského prostoru, který patrně dělá Chvalšiny a Horní Planou soudními okresy s nejvyšším podílem ostatních ploch v celém modelovém území (Chvalšiny až 25 %). Nejnižší podíl ostatních ploch se naopak nachází v oblasti bývalých soudních okresů Lomnice Nad Lužnicí, Lišov, ale také Trhové Sviny a Nové Hrady. Kartogram výše popsaného je prezentován jako obrázek č. 15. Stejně tak jako v případě zemědělského půdního fondu, také zde jsou plochy zastavěné, vodní a ostatní agregovány do kategorie jiné plochy, jak bylo avizováno výše. Obrázek č. 16 naznačuje zjednodušenou grafickou formou, jak se během celého sledovaného období přesouvalo těžiště této kategorie z vodních ploch na ostatní plochy. Zatímco v polovině 19. století zaznamenávaly nejvýraznější podíly soudní okresy Třeboňské Pánve s převažujícím vodním hospodářstvím v oblasti, zejména bývalý režim zdůraznil roli ostatních ploch a jednoznačně definoval soudní okresy Chvalšiny (VVP Boletice) a Horní Planá (VVP Boletice, nádrž Lipno) jako oblasti s nejvýraznějším podílem této souhrnné kategorie na rozloze půdního fondu.

4.2.4 Shrnutí

Následující pasáž textu slouží ke shrnutí výše popsaných trendů a tendencí, zdůraznění nejdůležitějších z nich, a posouzení celkové intenzity změn v krajině (podle vývoje využití ploch) v jihočeské příhraniční oblasti (číselná vyjádření podílů všech sledovaných kategorií půdního fondu za jihočeské pohraničí i za jednotlivé soudní okresy nabízí přílohy č. 6 až 16).

Modelovou oblast lze virtuálně rozdělit na dvě rozdílné části, které také do značné míry odpovídají rozdílným fyzicko-geografickým a klimatickým podmínkám. První z nich je západní až jihozápadní část, které dominuje pohoří Šumava a jeho podhůří, druhá část je východní až jihovýchodní, do které zasahují Jihočeské pánve, a ze které vystupuje celek Novohradských hor. V západní části z dlouhodobého pohledu ubývá intenzivně obdělávaných ploch a to ve prospěch zalesňování území, ale také ve prospěch blíže specifikovaných i nspecifikovaných ostatních ploch. Tradičně vysoký podíl mají v této části také trvalé travní porosty, jejichž rozloha se sice výrazně snížila v období komunismu, avšak po jeho pádu i v důsledku pobídek a opatření dochází k jejich opětovnému nárůstu směrem k "přirozenému" stavu. Západní část území plošně výrazně poznamenaly nepřirozené zásahy do krajiny jako bylo vytvoření lipenské přehradní nádrže či vymezení vojenského výcvikového prostoru Boletice. V případě druhého jmenovaného se však jedná spíše o zásah do katastru nemovitostí, než o vyslovený zásah do krajiny. Otázka je jakou roli má takový prostor pro rozvoj území a krajiny konsekvntně, to je však již předmětem zájmu jiných prací (např.

Obrázek č. 17: Index změny využití ploch podle soudních okresů jihočeského pohraničí v obdobích 1845-1948, 1948-1990 a 1990-2000

Zdroj: LUCS Czechia, Ryant (2007)

Seidl, 2008). I z prezentovaných statistických ukazatelů je však zřejmé, že západní část území postupně zvyšuje svou ekologickou stabilitu, narušenou předchozí antropogenní činností³³. Kulturní krajina východní části území je oproti tomu dlouhodobě více poznamenána antropogenní činností, je však také mnohem stabilnější. Také v této části dlouhodobě klesal podíl intenzivně obdělávané zemědělské půdy v území, ovšem v menší míře než v části západní. Pravděpodobně v důsledku nižší míry vysídlení území a jak bylo již mnohokrát uvedeno - příznivějších přírodních podmínek. Zalesňování a zatravnňování probíhalo rovněž, ovšem nikoliv tak intenzivně jako v "šumavské" části. Úbytek zemědělské půdy byl obvykle v korelaci s nárůstem ostatních ploch.

Nastíněný rozdíl v intenzitě krajinných změn lze podpořit hodnotami indexu změny, jak je předkládá obrázek č. 17 (či příloha č. 2). Změny ve využití ploch, vztažené k celkové rozloze sledovaných jednotek, byly obecně výraznější právě v západní části území, naopak východní část území se vyznačovala relativně nízkou intenzitou změn (a tedy vyšší stabilitou půdních kategorií) i v období komunismu, které bylo jinak v tomto ohledu zcela zásadní.

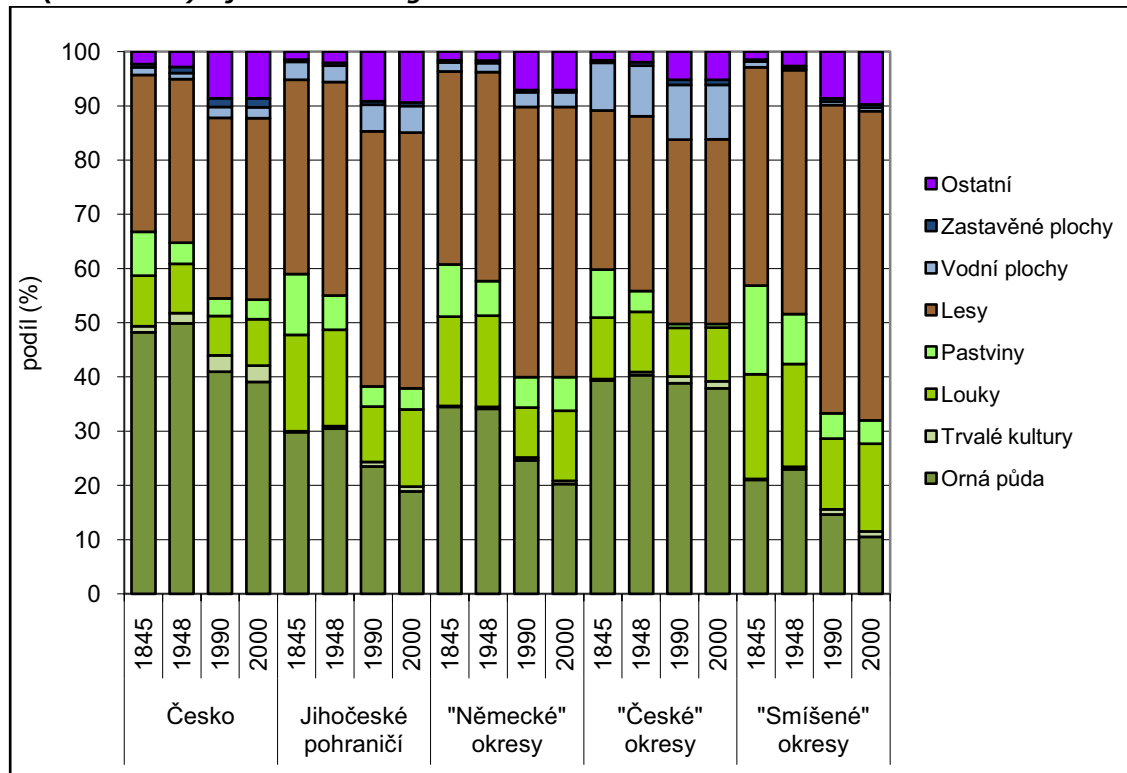
³³ Soudě dle nárůstu podílu plošných kategorií v čitateli na úkor podílu plošných kategorií ve jmenovateli ve vzorci pro koeficient ekologické stability (podle Löw, Míchal, 2003).

4.3 „Německé“, „české“ a „smíšené“ soudní okresy

Jedním z výstupů předchozí práce (Ryant, 2007) byla komparace vývoje využití ploch ve vybraných soudních okresech, jejichž populační vývoj byl (zejména v období po druhé světové válce) odlišný, tj. v okresech, které byly „zcela“, částečně, nebo pouze minimálně postiženy poválečným vysídlením obyvatelstva. Zmíněná studie byla vedena snahou o určení míry, s jakou tato společensko-vývojová anomálie přispěla do výsledného komplexu hybných sil, jež se podílejí na přetváření prostorové struktury krajiny. Jak bylo naznačeno dříve (kapitola 3.3), také výběr lokalit pro tuto diplomovou práci vycházel z obdobných pravidel. Následující text tudíž informuje o předchozích závěrech tak, aby bylo možné obě studie, minulou i současnou, postavit do vzájemné konfrontace.

V předchozí studii byly pro splnění zadaného cíle vytvořeny tři dvojice soudních okresů jihočeského pohraničí. Tyto dvojice se od sebe lišily právě intenzitou poválečného vysídlení, respektive podílem obyvatel německé národnosti v roce 1930. Ve snaze alespoň částečně oddělit fyzicko-geografické a klimatické podmínky z celkového komplexu krajinytvorných vlivů, byly při výběru dvojic vyloučeny některé šumavské okresy. U některých z těchto okresů hrál roli také vliv určitých zásahů do krajiny, které mohly zkreslit výsledky ve využití ploch zásadnějším způsobem (prezentuje je

Obrázek č. 18: Graf vývoje struktury půdního fondu na vybraných řádovostních úrovních (1845-2000) – jednotlivé kategorie

Zdroj: LUCC Czechia, Ryant (2007)

předchozí podkapitola této diplomové práce). Z omezeného výběru patnácti soudních okresů byly tedy nakonec zvoleny tzv. německé okresy – Kaplice³⁴ a Nové Hradky³⁵ (byť podíl německého obyvatelstva byl výraznější v západní části území). České soudní okresy ve studii představovaly Lišov³⁶ a Lomnice nad Lužnicí³⁷. Poslední skupinou byly tzv. smíšené soudní okresy, u nichž se měl podíl německého a českého obyvatelstva pohybovat na přibližně stejné úrovni. Tomuto požadavku se nejvíce přiblížily okresy Vimperk³⁸ a Prachatice³⁹. Jak bylo řečeno, uvedené dvojice soudních okresů byly komparovány z pohledu využití jejich půdního fondu, nikoliv však pouze mezi sebou, ale rovněž v rámci jihočeského pohraničí i Česka. Výstupem dané studie je obrázek č. 18. Obrázek podtrhuje již dříve uvedená specifika jihočeského pohraničí (číslná vyjádření populačních a plošných změn předkládají také tabulky v přílohách č. 3–5⁴⁰), která spočívají v nižším intenzivním využívání zemědělské půdy, a ve vyšším podílu lesů během celého sledovaného období.

Z grafické interpretace je však rovněž patrný rozdíl mezi českými, německými a smíšenými okresy. Zatímco německé a smíšené okresy ještě zvýrazňují trend nižší (a klesající) intenzifikace zemědělského hospodaření, české soudní okresy si naopak během celého období zachovaly svůj přibližný podíl orné půdy a obecně poměrně slušnou stabilitu jednotlivých půdních kategorií, snad s výjimkou výraznějších poklesů u trvalých travních porostů a relativního nárůstu trvalých kultur. Také podíl ostatních ploch se více než zdvojnásobil, avšak v porovnání s německými a českými okresy se jednalo spíše o průměrný až podprůměrný nárůst. Jak bylo řečeno, území německých a smíšených soudních okresů se v poválečném období vyznačovala vytrvalým úbytkem orné půdy, zejména ve prospěch lesů, později také luk a travních porostů obecně. Nárůst ostatních ploch byl obecně výraznější, než u českých okresů.

Je tedy (za daných podmínek) možné odhadnout míru, s jakou se demografické charakteristiky a jejich výrazné poválečné změny podepsaly na struktuře využití půdního fondu? První pohled na grafické a číselné interpretace odhaluje čitelnou korelaci mezi poklesem počtu obyvatel a úbytkem orné půdy, eventuelně nárůstem lesů. To je však jen jeden z pohledů. Německé obyvatelstvo totiž z velké míry obývalo horské a podhorské části území. Lze tak stejným způsobem nalézt korelaci mezi rostoucí nadmořskou výškou a úbytky orné půdy či nárůsty lesních ploch. To bylo ostatně

³⁴ V roce 1930 tvořili příslušníci německého národa zhruba 80,5% (viz tabulka č. 2)

³⁵ V roce 1930 tvořili příslušníci německého národa zhruba 83% (viz tabulka č. 2)

³⁶ Pouze zhruba 0,4% obyvatel německé národnosti (viz tabulka č. 2)

³⁷ Pouze zhruba 0,2% obyvatel německé národnosti (viz tabulka č. 2)

³⁸ Přibližně 43,5% obyvatel české národnosti a 55,5% německé národnosti (viz tabulka č. 2)

³⁹ Přibližně 56,3% obyvatel české národnosti a 43% německé národnosti (viz tabulka č. 2)

⁴⁰ Příloha je přejata z bakalářské práce. 1.období představuje změny ve využití ploch 1845-1948 a změny ve vývoji počtu obyvatel 1869-1950, 2. Období představuje změny ve využití ploch 1948-1990 a změny ve vývoji počtu obyvatel 1950-1991, 3. Období představuje změny ve využití ploch 1990-2000 a změny ve vývoji počtu obyvatel 1991-2001

náplní práce Štycha (2003), který uvádí, že každá změna ve využití půdního fondu je vyvolána souhrnem faktorů různé povahy. A tak jako se tento autor odvolává například na poválečné vysídlení, tak je třeba se i zde odvolat na nadmořskou výšku, polohu v klimatických oblastech Česka, eventuelně - jak uvádí dále Štych (2003) - na geografické rozložení socioekonomických aktivit, nárůst dominance jádrových oblastí nad periferními a řadu dalších. Vzniká tak široký komplex přírodně-společenských vztahů, které se v nejasné míře prolínají do kulturní krajiny. Studie jihočeského pohraničí, složeného ze soudních okresů, tj. jednotek které se od sebe navzájem (zejména z fyzicko-geografického pohledu) často výrazně odlišují, tudíž není schopná tuto míru příliš projasnit. A to i přesto že ke snaze eliminovat alespoň částečně přírodní vlivy došlo. Na sledované měřítkové úrovni je tudíž nezbytné přiklonit se ke Štychovu komplexnímu nahlížení na příčinnost funkčně-plošných změn v území. Jiné stanovisko by snad bylo možné nalézt na úrovni lokální; na měřítkově vyšší úrovni pak pouze při výběru fyzicko-geograficky "ideálních"⁴¹ prostorových celků, což bylo také jedno ze zásadních zjištění předchozí práce (Ryant, 2007). K otázce těchto ideálních "větších" celků je však třeba dodat, že s rostoucí měřítkovou úrovní (od mikroregionu směrem k mezoregionu) nerovnoměrnost rozložení přírodních jevů uvnitř roste (podle Hampl(1998)). Kromě toho takový ideál rovněž naráží na omezenou šíři sudetského příhraničního prostoru a především pak na přírodní realitu a přirozenost českých hranic. Také proto se předložená diplomová práce tohoto tématu částečně dotýká pouze na úrovni lokální, jenž byla stručně představena již v kapitole 3.3, a které patří rovněž kapitoly následující.

⁴¹ Ve smyslu ideálně komparovatelných

5. Krajina Novohradska a jeho vybraných lokalit

Obsah následující kapitoly je podřízen druhému a třetímu cíli této diplomové práce. Úkolem totiž je identifikovat obecný ráz krajiny a přítomnost prvků krajinného dědictví ve zvolených oblastech Novohradska, jež byly poprvé představeny při nastínění kritérií pro jejich vymezení (kapitola 3.3). Kromě uvedeného je však nezbytné sledovanou oblast nejprve lokalizovat a poté zasadit stav a vývoj krajiny do vyššího celku, kterým je jihočeské pohraničí, vymezené a hodnocené v kapitolách 3.1, resp. 4.

Po specifikaci polohy vychází další členění této kapitoly z trojího dělení krajinné struktury. Skládá se z hodnocení přírodních podmínek v oblasti Novohradska, hodnocení využívání této krajiny na základě databáze LUCC i literatury a na závěr také částečná evaluace krajinného rázu z estetického pohledu včetně výběru konkrétních krajinných prvků významných z pohledu pozorovatele.

5.1 Poloha Novohradska a vybraných lokalit v rámci jihočeského pohraničí

V předchozích částech práce bylo mnohokrát zmíněno Novohradsko a vybraná katastrální území, v nichž byl proveden terénní výzkum. Poloha daných území byla částečně nastíněna, je však třeba zasadit je precizněji do jihočeského příhraničního pásu. Oblast Novohradska se nachází v jižní až jihovýchodní části jihočeského pohraničí. Její vymezení však různí autoři vnímají odlišně. Vesměs se však jedná o oblast v okolí města Nové Hradky. Jedním způsobem vymezení Novohradska může být administrativní členění. Jak bylo řešeno v předchozím textu, výzkum se již zabýval pohraničím vymezeným bývalými soudními okresy. Jako oblast Novohradska tak může být chápán bývalý soudní okres Nové Hradky, který byl jako součást modelového území zpracováván z pohledu populačního vývoje a vývoje využití půdy (Ryant, 2007). Současné administrativní členění se od bývalého částečně liší, avšak i tak se hranice obce s pověřeným obecným úřadem Nové Hradky přibližně ze dvou třetin ztotožňují s hranicemi bývalé správní jednotky.

Novohradsko lze pojímat rovněž geomorfologicky, jako území Novohradských hor (eventuálně dohromady s Novohradským podhůřím, které se v podobě klínu téměř přibližuje jihovýchodnímu okraji Českých Budějovic), jak jej vymezuje například Rypl (2006).

Jiná vymezení zasazují Novohradsko do většího územního celku – například oblast Třeboňsko-Novohradsko, které je takto prezentováno v územní studii jako součást územně plánovacích podkladů v rámci Jihočeského kraje (Internet 6). Kubeš (2007) pro analýzu trendů v populačním vývoji přeshraničního regionu „Novohradské hory – Freiwald“ prezentuje Novohradsko jako

přibližně 15km široký příhraniční pás mezi hraničními přechody Dolní Dvořiště – Wulowitz a Nové Hrady – Pyhrabrück. Autor zahrnuje do oblasti rovněž města Kaplice a Trhové Sviny.

Některá z těchto uvedených vymezení jsou znázorněna na obrázku č. 19, který prezentuje rovněž polohu modelových katastrálních území (z hlediska populačního vývoje představených dříve).

Pro účely této diplomové práce, tj. pro hodnocení vývoje krajiny a komparaci krajinného dědictví se budeme řídit právě katastrálním územním členěním. Práce ostatních autorů budou sloužit k obecné charakteristice území a krajiny, a k zasazení a dokreslení zkoumaných území do širšího kontextu. Pro tento účel bude nestejnost jejich vymezení Novohradsko přehlédnuta, je však nezbytné o ní informovat.

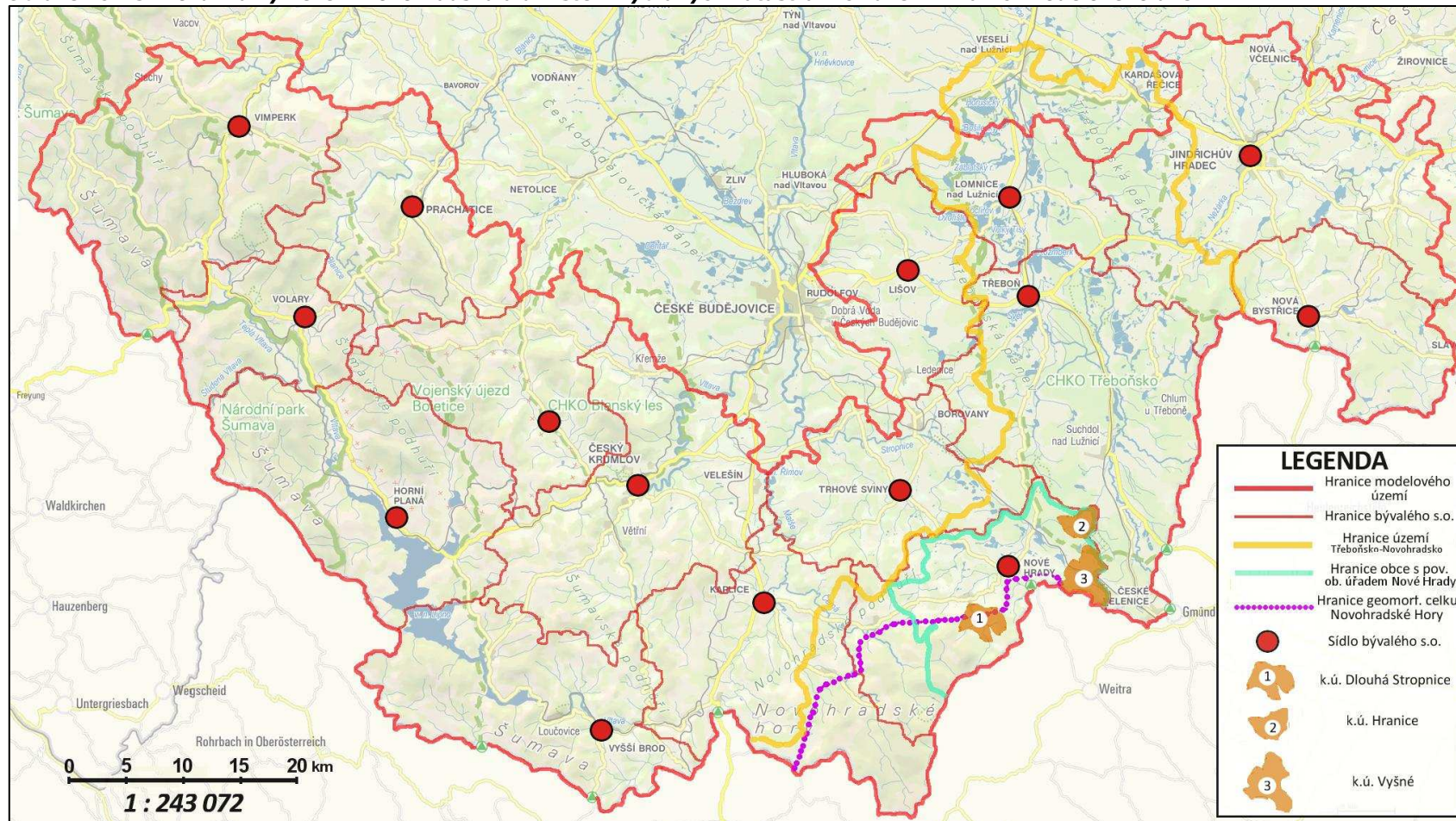
Tolik k termínu „Novohradsko“. Modelovými katastry, které k „našemu“ Novohradsku přísluší, jsou Dlouhá Stropnice, Hranice u Nových Hradů a Vyšné. Katastrální území Dlouhé Stropnice, kde leží stejnojmenná osada, je součástí obce Horní Stropnice. Na území katastru Hranice u Nových Hradů se nachází obec Hranice se svými částmi Hranice, Trpnouze a Blata, pro kterou platí stejné územní hranice jako pro uvedený katastr. Osada i katastr Vyšné jsou součástí obce Nové Hrady.

V příslušnosti k dalším administrativním jednotkám se však modelová území již neliší. Jak uvedla kapitola 3.3, katastry jsou součástí obce s pověřeným obecním úřadem Nové Hrady, rovněž tak bývalého soudního okresu Nové Hrady. Všechny tři tudíž spadají do obce s rozšířenou působností Trhové Sviny a ještě o řád výše do okresu České Budějovice. V textu této kapitoly bude zmíněna i příslušnost uvedených katastrů k chráněným krajinným oblastem. Pro pořádek však uveďme už nyní, že Hranice u Nových Hradů náleží do CHKO Třeboňsko, Dlouhá Stropnice leží v území budoucího CHKO Novohradsko (zatím pouze tzv. Přírodní park). Vyšné prozatím leží mimo existující či potenciální velkoplošné chráněné území.

Největším ze zkoumaných katastrů je Vyšné, které zabírá téměř 8 % celkové plochy pověřené obce Nové Hrady. Dlouhá Stropnice zabírá přibližně 5,5 % ze společného nadřazeného administrativního celku, nejmenší je pak Hranice u Nových Hradů (3,8 %)⁴².

⁴² Rozloha katastru Vyšné je 1432ha, rozloha Dlouhé Stropnice je 998ha, rozloha Hranice u Nových Hradů je 690ha (podle databáze LUCC Czechia).

Obrázek č. 19: Rozdílná vymezení Novohradka a umístění vybraných katastrálních území v rámci modelového území

Zdroj: podkladová mapa (Internet 11), hranice geomorfologického celku Novohradské Hory (Rypl, 2006), hranice katastrálních území (Internet 2), Hranice soudních okresů (Ryant, 2007)

5.2 Přírodní podmínky vybraných oblastí Novohradsko

Stručná fyzicko-geografická charakteristika celého jihočeského pohraničí byla uvedena již v podkapitole 3.2. Je však nezbytné zaměřit se blíže na konkrétní oblast, ve které leží katastrální území (dále jen kú) Dlouhá Stropnice, Hranice u Nových Hradů a Vyšné.

Uvedená katastrální území jsou sice součástí jednoho, relativně malého administrativního celku, přesto se z geomorfologického hlediska odlišují. Území Dlouhé Stropnice leží na pomezí celků Novohradské hory a Novohradské podhůří (konkrétně Stropnická pahorkatina (Rypl, 2006)), kú Vyšné leží přímo na pomezí Novohradského podhůří a Třeboňské pánve, Hranice u Nových Hradů je již přímo součástí Třeboňské pánve. Katastrální území se tak odlišují kromě populačních charakteristik, představených dříve, také příslušností k Šumavské soustavě resp. Česko-moravské soustavě (Internet 7). Tento geomorfologický přechod se odráží také v nadmořské výšce sledovaných oblastí. Zatímco na jihozápadním okraji Dlouhé Stropnice prochází vrstevnice 700 m.n.m.⁴³, postupně k Třeboňské pánvi nadmořská výška klesá a obec Hranice již leží v průměrné výšce 480 m.n.m. (Internet 8). Poslední kú Vyšné lze z tohoto pohledu opět vnímat jako tranzitivní, s nadmořskými výškami nad 500 m.n.m.⁴⁴ byť s nejvyšším bodem Holá hora (681 m.n.m.) na státní hranici s Rakouskem.

Vzhledem k tomu, že práce je částečně zaměřena na využití ploch (kde je jednou z hlavních otázek, zda půda je či není intenzivně zemědělsky využívána), je vhodné se při tomto bližším pohledu na menší územní celky zaměřit rovněž na určité hodnocení potenciálu, který představují přírodní podmínky pro zemědělskou výrobu (ať již půda zemědělsky využívána je či nikoliv). Právě charakter reliéfu, který byl zmíněn na konci předchozího odstavce, je podle Jančáka a Götze (1997) jednou z klíčových podmínek pro zemědělskou výrobu. Podle autorů se logicky s rostoucí střední nadmořskou výškou tyto podmínky zhoršují. Přestože se jedná o tvrzení obecné a nikoliv univerzálně aplikovatelné pro všechny druhy území, lze z tohoto pohledu hodnotit přírodní podmínky pro intenzivní zemědělské hospodaření příznivěji v severní části území, kde se nachází kú Hranice u Nových Hradů.

Nadmořská výška území však není jediným aspektem, na kterém se podepsal geomorfologicky přechodný charakter pověřené obce Nové Hradý, na jejíchž okrajích leží sledovaná kú. Charakter reliéfu a tohoto přechodu dotváří také jeho svažitost. Typologie české krajiny podle ministerstva životního prostředí (Internet 9) označuje střední a jižní část oblasti jako krajinu vrchovin Hercynica, severní část jako krajinu rovin. Kozáková (2009: s. 119) grafická interpretace sklonitosti reliéfu představuje jižní část území jako oblast s nejčastějším sklonem 5°-15°, v bezprostřední blízkosti

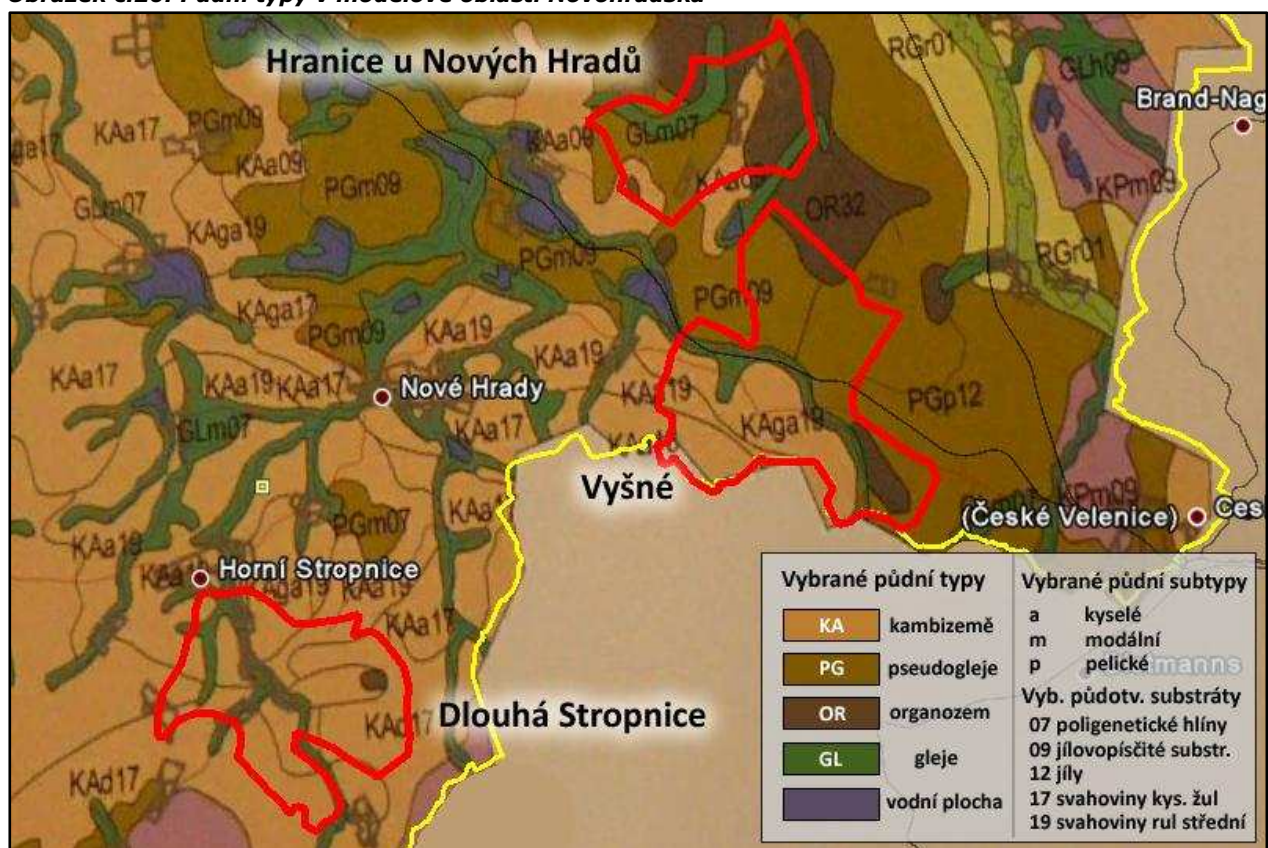
⁴³ Střední nadmořská výška území obce Horní Stropnice je 543 m.n.m (Internet d)

⁴⁴ Střední nadmořská výška území obce Nové Hradý je 541 m.n.m. (Internet e)

města Nové Hradý (v údolí řeky Stropnice) jsou však místně tyto hodnoty ještě vyšší. Severní část území, zasahující do Třeboňské pánve však z hlediska sklonitosti hranici 5° nepřekračuje.

Jančák a Götz (1997) hodnotí podmínky pro zemědělskou výrobu nejen z hlediska reliéfu, ale rovněž její půdní předpoklady. Například podle zrnitosti půdy rozlišují autoři půdy lehké, středně těžké a těžké. Kozák (2009) vyčleňuje kategorie zrnitosti na lehkou, lehčí střední, střední, těžší střední, těžkou půdu a speciálně odděluje rašeliny. Podle tohoto členění se oblast jižně od Nových Hradů nachází v oblastech lehčích středních a středních půd (včetně kú Dlouhá Stropnice), oblast na sever a na západ od města přísluší již skupině půd středních (kú Hranice u Nových Hradů a kú Vyšné). Do kú obce Hranice však zasahují i specifické rašelinné půdy, jejichž výskyt v Třeboňské pánvi je frekventovanější. Celá oblast je z tohoto pohledu tudíž relativně homogenní, byť lepší propustnost půd v jižní části území znamená snadnější obdělávatelnost a větší potenciál pro pěstování brambor a zeleniny, zatímco v severní oblasti s vysušenými rašeliništi se tato vlastnost zemědělské půdy vytrácí (podle Jančák, Götz, 1997).

Obrázek č.20: Půdní typy v modelové oblasti Novohradská

Podkladové mapy: Atlas půd České republiky – Kozák (2009: s.100), aplikace Google Earth

Z pedologického pohledu ještě nebylo nastíněno rozlišení území podle klasických půdních typů. Graficky je prezentuje obrázek č. 20. Značná část oblasti je tudíž zastoupena kambizeměmi, tedy hnědými půdami, které představují dominantní půdní typ v rámci celé republiky. Geomorfologický charakter území však ovlivňuje přítomnost méně úrodných pseudoglejí, jejichž výskyt se na okraji Třeboňské pánve zvyšuje. Pokles nadmořské výšky směrem k rovinaté pánvi podmiňuje rovněž rostoucí podíl jílovopísčitých a jílovitých sedimentálních substrátů.

Klimaticky lze sledovaná území zařadit na rozhraní mírně teplé oblasti 3 (včetně kú Dlouhá Stropnice) a mírně teplé oblasti 4 (kú Hranice u Nových Hradů a kú Vyšné). Tyto mírně teplé oblasti se od sebe významným způsobem neliší, pochopitelně však dochází k drobným rozdílům v počtu mrazivých a ledových dnů, počtu dní se sněhovou pokrývkou, průměrnou teplotou v zimě. V úhrnu srážek či počtu letních dnů se tyto klimatické oblasti rovněž neliší (podle Albrecht, 2003).

Pedologické a klimatické vlastnosti území se promítají do systému bonitovaných půdně ekologických jednotek, který sestavuje pro každé katastrální území souhrnný identifikátor přírodních podmínek. Do něj se promítá příslušnost ke klimatickému regionu, hlavní půdní jednotky, kombinace sklonitosti a expozice a kombinace hloubky půdy a skeletovitosti (Götz, Novotná, 1995). Tento bonitační systém byl dále využit pro sestavení ukazatele tzv. produkční schopnosti zemědělské půdy (dále PS) (Jančák, Götz, 1997). Nejvyšší hodnoty PS se v Česku nacházejí v nejúrodnějších oblastech, tedy v povodí Moravy, v Polabí a také severně od Prahy. Z databáze LUCC Czechia byly vypočítány průměrné hodnoty tohoto ukazatele pro Česko a pro území obce s pověřeným obecním úřadem Nové Hradý. Tyto údaje jsou prezentovány v tabulce č. 5. Kromě nich se v tabulce nachází také hodnoty PS pro modelová kú.

Tabulka č. 5: Úřední cena a produkční schopnost zemědělské půdy ve vybraných územích

Území	Úřední cena ZP		Produkční schopnost ZP
	1992	1996	
<i>kú Dlouhá Stropnice</i>	2.8	2.6	47.8
<i>kú Hranice u Nových Hradů</i>	2.1	2.0	38.4
<i>kú Vyšné</i>	2.4	2.4	43.7
pov.obec Nové Hradý	2.8	2.5	47.6
Česko	4.1	4.5	60.1

Zdroj: LUCC Czechia

Z výsledků je tudíž patrné, že okolí Novohradska je pod republikovým průměrem. Toto tvrzení platí také pro modelová území, která jsou nejen pod průměrem za republiku, ale kromě Dlouhé Stropnice rovněž pod průměrem Novohradska. V případě zvolených kú je tedy pravděpodobné, že kvalita půd ovlivnila PS do větší míry než charakter reliéfu. Podobně lze hovořit o jiném z ukazatelů – o úřední ceně zemědělské půdy, která rovněž vychází z databáze LUCC. Jak dokládá tabulka, pro úřední cenu v rámci modelových území platí podobné skutečnosti – tedy republikový podprůměr a nejvyšší

ocenění v kú Dlouhá Stropnice. Z pohledu hodnocení území pro zemědělskou výrobu se tedy zvolené modelové celky nachází v zemědělsky nepříliš produktivní oblasti. Jejich zařazení do výrobních oblastí se jeví obtížně. Jančák a Götz (1997) umísťují okres České Budějovice do bramborářské oblasti, podle jiného hodnocení (internet 10) by bylo eventuelně možné zařadit kú také do méně úrodných obilných podoblastí. Předchozí stať však hodnotí pouze potenciál pro zemědělskou výrobu, její skutečný rozsah je odhalen až v další podkapitole.

Tak jako v dřívější fázi práce, kdy stručný pohled na ochranu přírody uzavíral kapitolu o přírodních podmínkách jihočeského pohraničí, tak také na konci této podkapitoly bude informováno o velkoplošných i maloplošných chráněných územích, které zasahují do oblasti Novohradsko. Novohradsko je z přírodního hlediska jedno z nejzachovalejších území v Česku. Již v roce 1838 byly uchráněny od intenzivní těžby dřeva vyhlášením ochrany Žofinský prales a Hojnovodský prales. Tyto zbytky původních přírodních lesů jsou vůbec nejstaršími cíleně chráněnými částmi Střední Evropy (Albrecht, 2006a). Právě lesy, ale také blata představují nejčastěji chráněné maloplošné památky a rezervace v rámci Novohradsko. Tato území mají zejména vysokou botanickou hodnotu a aspirují i na zařazení do evropských programů ochrany přírody (Albrecht, 2006b).

V Novohradských horách se nachází 10 maloplošných chráněných území, dalších 9 v Novohradském podhůří a 7 v blízkých částech Třeboňské pánve. Největší koncentrace těchto území se vyskytuje na jihu Novohradských hor – na Pohořsku. Pokud zúžíme pohled na Novohradsko jako území obce s pověřeným obecním úřadem, potom zde nalezneme prales v Hojně Vodě, Evropsky významné lokality Terčino údolí, Přesličkový rybník, okrajově Žofinka a přírodní rezervaci Trpnouzské blato. Z hlediska velkoplošných chráněných území se jedná zatím pouze o Chráněnou krajinnou oblast Třeboňsko. Zatím neúspěšně se projednává vznik Chráněné krajinné oblasti Novohradsko, která dosud zůstává pouze Přírodním parkem (Albrecht, 2006b).

Konkrétní ochranou přírody v rámci modelových katastrů se zabývá až kapitola 5.4.

5.3 Stav a vývoj využití krajiny Novohradsko

V minulé podkapitole byl proveden elementární náhled na přírodní podmínky Novohradsko, zvláště pak jeho konkrétních katastrálních území (kú). Tak jako byly v dřívějších částech práce nastíněny klíčové trendy a tendence ve využívání ploch v celém jihočeském pohraničí, bude následující text zaměřen na jejich hodnocení a komparaci v menších územních jednotkách.

Vývojem krajiny Novohradsko se poměrně dlouhodobě zabývala a zabývá Jihočeská Univerzita v Českých Budějovicích. Vývoj využití krajiny je zkoumán v kontrastu s rozličnými hybnými silami a podmínkami, např. fyzicko-geografickými jako je nadmořská výška (např. Kubeš, Mičková (2002); Mičková(2004a); Mičková (2006)), povodí toků (např. Mičková (2004b)), nebo v kontrastu

s předchozím stavem krajiny (např. Mičková (2003), (2004a)), v kontrastu se stavem populace (např. Mičková (2005)) event. vývojem osídlení a rozdíly ve vývoji v přeshraničním regionu (Kubeš, 2007). Krajina Novohradska přitom podléhá různému vymezení (o různorodosti vymezení pojednává koneckonců i podkapitola 5.1). Jedná se o vymezení širší jako je například varianta administrativní, skládající ORP Trhové Sviny a Kaplice (např. Mičková (2004a), které zasahuje až na jih Třeboňské pánve (tedy zahrnuje rovněž kú Hranice u Nových Hradů a Vyšné, až po vymezení užší, která se snaží pracovat spíše s krajinou hor a podhůří (např. Kubeš, Mičková (2003)), eventuálně pouze s povodím řeky Stropnice (Mičková, 2003). Na základě uvedené literatury je tedy možné uvést řadu tendencí, kterými se projevuje vývoj krajiny Novohradska, byť ve vymezení obecnějším, než pouze na úrovni katastrálních území. Ta bude prezentována později.

Mičková (2004a) hodnotí krajinu Novohradska jako velmi dynamickou, zejména po druhé světové válce a to z důvodů, které byly uvedeny již v této práci: odsun německy mluvícího obyvatelstva, špatná osidlovací politika, zřízení zakázaného pásma. Dále autorka uvádí depopulaci venkovských sídel, eventuelní zániky obcí, až po uplatňování socialistické zemědělské velkovýroby, cílené zalesňování příhraniční zóny a nověji pak nedořešené vlastnické vztahy k půdě nebo neobhospodařování pozemků vlastníky (Mičková, 2004a). Jedná se tedy o klasické „bolesti“ příhraničních regionů. Pokud hovoříme o jednotlivých typech ploch, celá oblast zaznamenala z hlediska vývoje intenzivní zalesnění, ať už cílené nebo spontánní (Kubeš, Mičková, 2002; Mičková, 2003 ad. výše uvedené). Takový je výsledek hodnocení land use podle katastru nemovitostí, skutečný rozsah lesních ploch na základě hodnocení land cover je však ještě vyšší (Kubeš, Mičková, 2002; Kubeš, Mičková, 2003). K nejvyššímu nárůstu lesních ploch došlo v nadmořských výškách 650-750m.n.m. V těchto nadmořských výškách probíhala také vůbec nejintenzivnější transformace krajiny (Kubeš, Mičková, 2002; Mičková, 2004a, 2005). Do značné míry byl tento jev následkem depopulace těchto podhorských oblastí. Území, na kterých dříve lidé i v těchto nadmořských výškách intenzivně hospodařili, se postupně přeměnila a to nejčastěji ve sledu: orná půda – travní porost – luční lada – lesní pozemek (Kubeš, Mičková, 2002; Mičková, 2005). Úbytky orné půdy však probíhaly v celé oblasti Novohradska (tak jako v celém jihočeském příhraničním pásu). Z dlouhodobého hlediska (1938-2002) docházelo však skutečně k nejintenzivnějším změnám v oblastech přechodných, neboť území s fyzicko-geograficky příhodnějšími podmínkami začaly být po dosídlení znovu využívány zemědělsky. Naopak horské oblasti byly již dříve výrazně zalesněné a z pohledu zemědělské výroby využívány jen velmi málo, což znamenalo relativně nízký plošný rozsah změn (Mičková, 2004a, 2005).

Trendy v zemědělském hospodaření v podhůří Novohradských hor ovšem nebyly vždy pozitivní. Například v okolí Horní Stropnice došlo v 70. a 80. letech minulého století k zonaci forem zemědělské výroby a oblast byla určena k intenzivnímu hospodaření na orné půdě. V důsledku takového plánování vznikly umělé odvodňovací systémy a došlo k vysoušení přirozených nivních

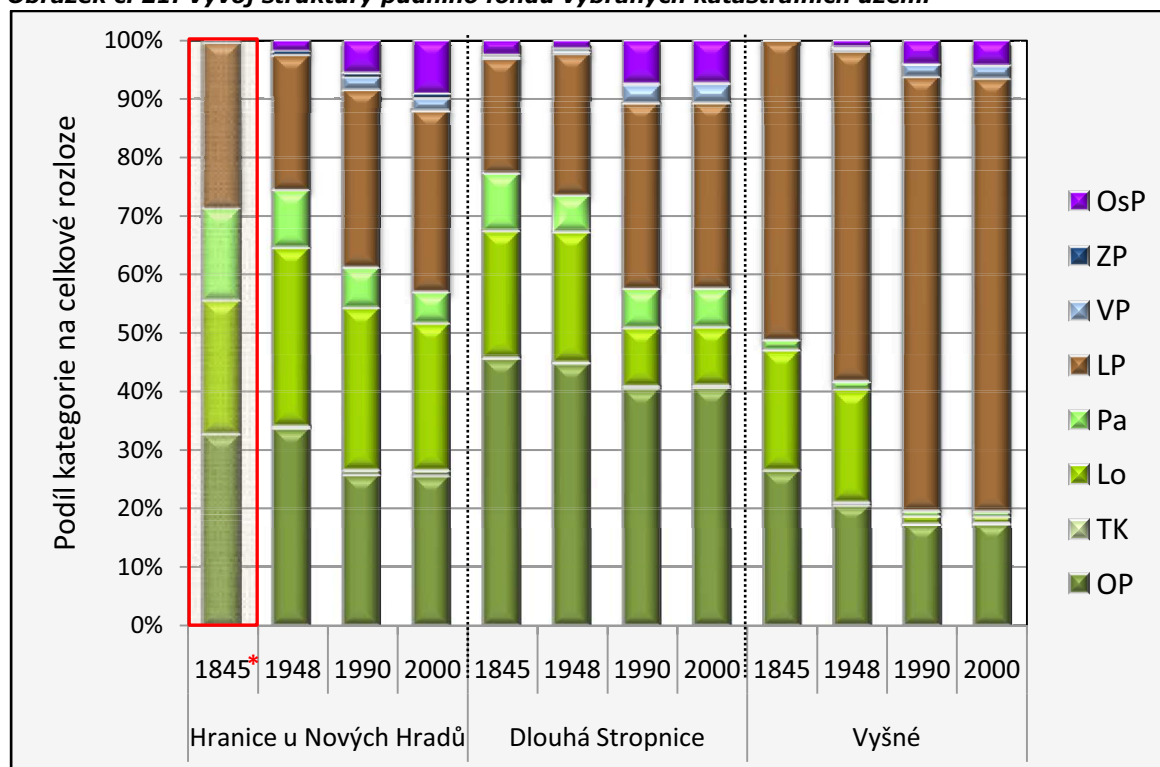
a prameništích luk (Mičková, 2003). V dnešní době však již drenážní systém selhává a některé mokřadní biotopy se znovu obnovují. Území je nicméně dosud poznamenáno scelováním zemědělských polí, zhoršenou průchodností krajiny (tak jako ostatně i v jiných částech republiky), a „dědictví socialistického hospodaření“ tudíž zůstává dlouhodobě zapsané v porušené přirozenosti krajinné mozaiky (Kubeš, Mičková, 2002).

Prozatím byla řeč pouze o zemědělské a lesní půdě, oblast Novohradska však zaznamenala také nárůst jiných ploch, byť nikoliv tak výrazný jako u některých jiných oblastí jihočeského pohraničí. Nejvyššího nárůstu dosahovaly obecně kú s populačně většími sídly, kde došlo k bytové výstavbě, budování infrastruktury, a tudíž i nárůstu manipulačních a zastavěných prostorů (Mičková, 2004a).

Pro hodnocení změn ve využití ploch v modelových katastrálních územích bude využito mj. databáze LUCC Czechia – tak jako pro celou oblast jihočeského pohraničí. Jak bylo však již naznačeno, je třeba mít na paměti nepřesnosti v evidenci katastru nemovitostí, o nichž již byla řeč, a které se mohou více projevit právě na této nižší administrativní úrovni. Konkrétní nepřesnosti ve sledovaných katastrálních územích budou ještě zmíněny v závěru této podkapitoly.

Vývoj využití ploch v daných katastrech graficky znázorňují obrázky č. 21 a 22. První z uvedených

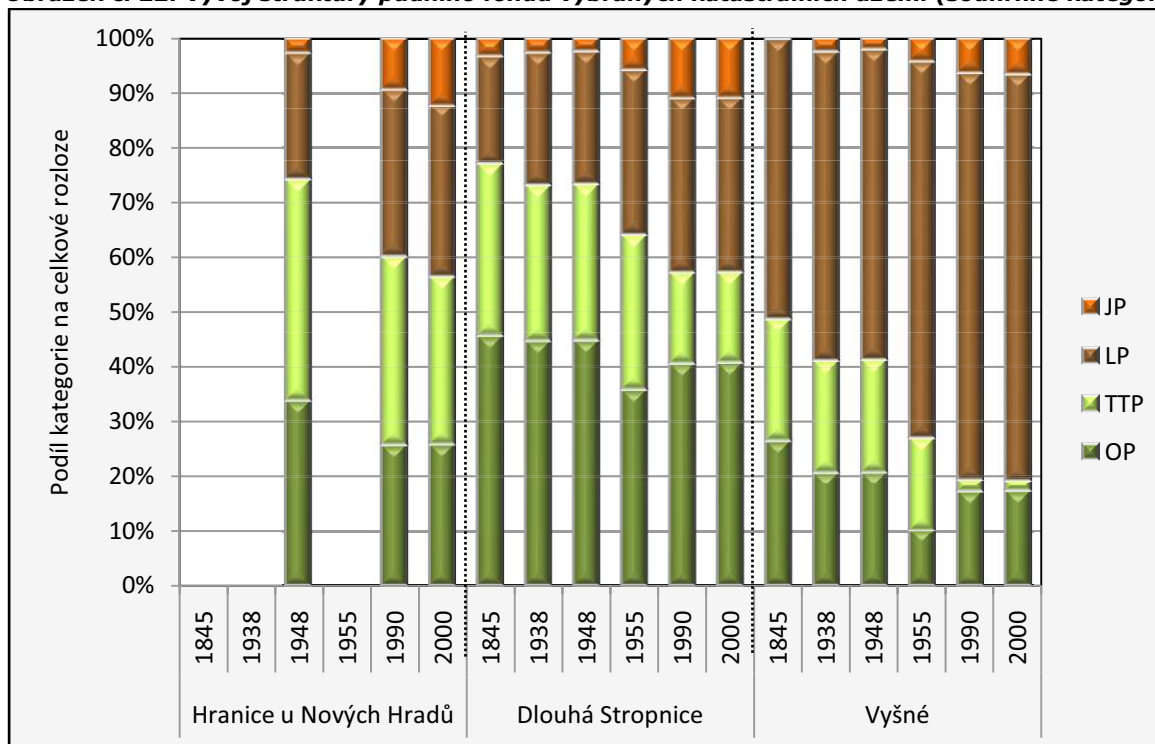
Obrázek č. 21: Vývoj struktury půdního fondu vybraných katastrálních území

Zdroj: Databáze LUCC Czechia

* - Struktura půdního fondu pro rok 1845 vychází z jiné rozlohy kú, než pro zbývající roky. Bližší vysvětlení v textu.

Obrázek č. 22: Vývoj struktury půdního fondu vybraných katastrálních území (souhrnné kategorie)

Zdroj: Databáze LUCC Czechia, Mičková (2004a)

představuje klasický výstup databáze LUCC podle osmi základních kategorií půdního fondu. U hodnocení tohoto typu nastal drobný problém ve srovnatelnosti katastrálních území. Z těchto tří modelových katastrů je pouze Dlouhá Stropnice zároveň srovnatelnou územní jednotkou (dále sůj) v databázi. Kú Hranice u Nových Hradů je pro účely komparace zahrnuta v sůj Byňov, kú Vyšné potom v sůj Nakolice. Výměra kú Vyšné však v období 1845-2000 oscilovala pouze v rozpětí 1,1 %. Tím sice nesplnila jednoprocenní kritérium dané při sestavování sůj, pro účely této práce však byl tento rozdíl v rozloze přehlédnut a porovnání půdních kategorií pro toto kú probíhá s uvedeným nedostatkem. Situace okolo kú Hranice u Nových Hradů je složitější. Jeho velikost v roce 1845 se liší velmi výrazně od velikosti území ve zbývajících třech časových meznících – území se zvětšilo téměř trojnásobně. Tato územní změna vychází z historického rozdělení dnešní obce, která se skládá ze tří částí – Hranice, Blata a Trpnouze⁴⁵. Data pro rok 1845 tak patrně přísluší pouze uvedené místní části Hranice. Obrázek č. 21 však přesto pro zajímavost s daným časovým mezníkem pracuje. Tuto zmíněnou nesrovnalost je třeba mít na paměti při interpretaci grafu. Naopak obrázek

⁴⁵ Například Trpnouze (dříve Tannebruck) byla v předrepublikovém období rakouskou obcí v panství Weitra a od české výspy – Hranice, byla oddělena bývalou zemskou hranicí. Patrně po válce bylo území Trpnouze připojeno ke kú Hranice. Podobný byl zřejmě i osud obce Blata, kde došlo k úbytku obyvatel v druhé polovině 19. století po výrazném omezení těžby rašeliny (Hokr et al., 2003).

č. 22, který kombinuje data z dvou různých zdrojů, v této komparaci porovnává pouze plošně relativně neměnné územní jednotky⁴⁶.

Stav a vývoj využití ploch tak, jak jej prezentují obrázky, do značné míry nastiňuje charakter jednotlivých katastrálních území. V každém kú převládá jiný typ ploch, přesto se však vyskytly v některých obdobích shodné tendence v jejich vývoji. Do něj se tedy promítá jak odlišné fyzicko-geografické založení území, stejně tak ovšem jejich vzájemná blízkost. Kú Dlouhá Stropnice, které je zejména podle pedologických charakteristik (a podle ceny ZP, eventuelně její produkční schopnosti) nejvhodnější pro zemědělskou výrobu, se také vyznačovalo nejvyšším podílem orné půdy ze všech sledovaných kú a tento podíl se dlouhodobě nijak výrazně nesnižoval. Přestože se jedná o oblast podhorskou, podíl orné půdy neklesl pod 40 %. Do značné míry tento fakt ovlivnila výše zmíněná zonace zemědělství v období socialismu, eventuelně brzké vytvoření jednotného zemědělského družstva v roce 1949 (Kodadová, 2009).

Naopak tradičně lesnatou je oblast kú Vyšné. Tento podíl se během celého sledovaného období spíše zvyšoval, jednoznačně na úkor travních porostů. Podíl orné půdy se však výrazněji snížil pouze krátkodobě a mezi lety 1955-1990 opět narostl. Také ve Vyšném bylo zřízeno JZD již v roce 1949 (Kodadová, 2009).

Oblast kú Hranice u Nových Hradů se vyznačovala během období, v němž byla její rozloha srovnatelná, poměrně výrazným zastoupením travních porostů. Jejich podíl sice klesal, přesto lze hovořit o relativně vyrovnaném zastoupení orné půdy, lučních a pastvinných ploch a lesů. Vedle dalších dvou kú je tento jev ojedinělý. Obecně lze ale u všech modelových celků hovořit právě o úbytcích travních ploch, nárůstu lesů, stagnaci podílu orné půdy a nárůstu jiných, zejména ostatních ploch. Tedy obecné trendy, vyřčené na úrovni Novohradských hor a podhůří platí také v těchto mikroregionálních jednotkách. Z pohledu hodnocení vývoje využití ploch je hodnotné doplnění databáze LUCC o mezníky 1938 a 1955 s nimiž pracuje Mičková (např. 2004a). Je možné tak odhadnout, do jaké míry se „divoké“ poválečné populační změny podepsaly na stavu ploch, v jak dohledném horizontu, a zda vůbec byly tyto důsledky překonány. Na této lokální až mikroregionální úrovni je tak možné vyslovit odvážnější hypotézy, než na úrovních mezoregionálních. A období 1948-1955 (eventuelně 1938-1955; ve válečném období se stav pozemků příliš nezměnil) se skutečně jeví jako velice dynamické, kdy docházelo ke značným úbytkům orné půdy. Zde lze s vysokou pravděpodobností předpokládat, že nedostatek zemědělských pracovních sil byl skutečně hlavní hybnou silou, stojící za změnami ve struktuře půdního fondu. Ztráty ploch pro intenzivní zemědělské hospodaření byly kompenzovány nárůstem jiných ploch, zejména však nárůstem lesů. Tento jev je ojedinělý, i vzhledem k obecně častějšímu řetězci změn orná půda – travní porosty – les,

⁴⁶ Mičková (2004a) totiž pro katastr Hranice v letech 1938 a 1955 pracuje s velikostí 446ha; to se liší od velikosti 236ha pro rok 1845 i 686ha pro roky 1948, 1990 a 2000 v databázi LUCC.

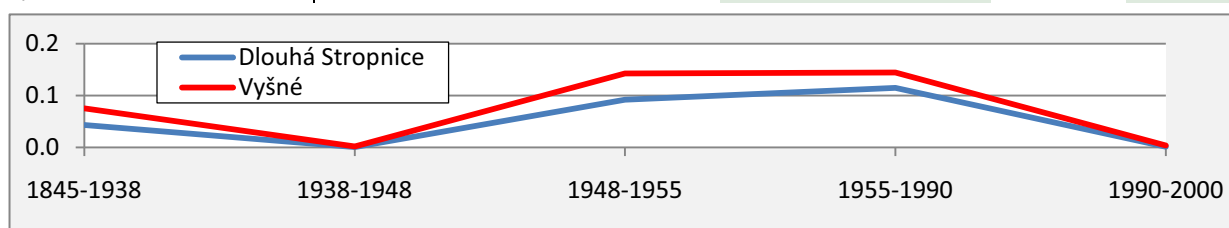
kteřý byl zmíněn výše. Je však zřejmé, že tento krátkodobě výrazný nárůst lesů je důsledkem cíleného zalesňování pohraničních pásem. Právě příhraniční kú Vyšné zaznamenalo v sedmiletém období absolutní nárůst téměř 180ha (10 %) lesa. Kubeš a Mičková (2002) však hovoří rovněž o situaci, kdy v 50. letech úředníci úmyslně uváděli vyšší podíl lesních ploch v pohraničních oblastech s předpokladem, že budou ještě v budoucnu zalesněny. Je pravděpodobné, že tyto „úřednické úpravy“ proběhly rovněž v modelových katastrálních územích. V „německém“ kú Dlouhá Stropnice, které neleží přímo při státní hranici, se však absolutní podíl lesů rovněž zvýšil o zhruba 60 ha (5 %). K nárůstu lesních ploch a úbytku orné půdy mezi roky 1938-1955 však došlo rovněž v kú Hranice u Nových Hradů (25 ha (5,5 %) úbytek orné půdy, 29 ha (6,5 %) nárůst lesů (podle Mičková (2004a)), tedy v oblasti, kde se nacházela česká obec. Byť zde není bohužel patrné, z jakých částí nynějšího katastrálního území zdroj vychází.

Přesto je však evidentní, že vysídlené oblasti byly k výše zmíněným změnám zvláště náchylné. Zajímavý je i další vývoj - po roce 1955, kdy se intenzita zalesňování snížila a naopak podíly orné půdy začaly opětovně narůstat. Toto obnovené rozšíření intenzivních zemědělských ploch se dělo na úkor travinných porostů, které tak například ve Vyšném dosáhly minimálních podílů na celkové rozloze (alespoň podle katastru nemovitostí).

Také v případě modelových katastrů byly vypracovány hodnoty indexu změny, které jsou bohužel pro všechna území srovnatelné pouze v některých časových horizontech⁴⁷. Index změny předkládá tabelárně i graficky obrázek č. 23.

Obrázek č. 23: Tabulková a grafická interpretace indexu změny využití ploch v období 1845-2000

	1845-1938	1938-1948	1948-1955	1938-1955	1948-1990	1955-1990	1990-2000
Hranice u Nových Hradů	x	x	x	0.0801*	0.1387	x	0.0380
Dlouhá Stropnice	0.0435	0.0011	0.0921	0.0909	0.1616	0.1146	0.0017
Vyšné	0.0752	0.0021	0.1427	0.1403	0.2176	0.1443	0.0039

Zdroj: Databáze LUCC Czechia, Mičková (2004a)

* Index změny vychází z jiné rozlohy kú než pro období 1948-1990 a 1990-2000, bližší vysvětlení v textu

⁴⁷ Jak bylo již zmíněno, Mičková (2004a) pro katastr Hranice u Nových Hradů v období 1938-1955 pracuje s velikostí 446 ha, která bohužel neodpovídá velikosti katastru z databáze LUCC (ani v roce 1845 ani v letech 1948-2000).

Je zřejmé, že nejintenzivnější z celého sledovaného období byla etapa českého reálného socialismu, tedy 1948-1990. Zvláštní roli však zaujímá období čerstvě poválečné. U kú Dlouhá Stropnice a Vyšné dosahuje intenzita změn ve využití ploch v období 1948-1955 téměř intenzity v horizontu 1955-1990, což při vážení délkou etapy zvýrazní roli onoho krátkého časového úseku po druhé světové válce. Období 1990-2000 naopak přináší výrazné zklidnění bez větších změn ve struktuře půdního fondu, a to ani v příhraniční oblasti celkově avizovaném nárůstu travních porostů. K porovnání zjištěného s vyšší měřítkovou úrovní se však ještě vyjádří poslední část této kapitoly.

Hodnocení funkčně-plošných změn pro modelová kú končí v roce 2000. Český úřad zeměměřičský a katastrální uvádí poměrně „nové“ informace o stavu pozemků a jejich funkčním využití k 3.7.2010⁴⁸, jejich stav je však natolik podobný údajům z roku 2000, že v rámci diplomové práce číselně ani graficky uvedeny nejsou.

Zevrubná analýza krajinných změn formou využití ploch v této části končí. Konec předchozího odstavce však předznamenal již několikrát nastíněný problém spolehlivosti, resp. korektnosti údajů z katastru nemovitostí. Čeští autoři se o tomto problému již několikrát vyjadřovali, např. Bičík, Jančák(2005), Rašín (2005), event. Kubeš, Mičková (2002). Jedná se zejména o nepřesné stavy výměry orné půdy, která bývá často zatravňována, a tyto změny nejsou začleněny do evidence. Příčin vedoucích vlastníky půdy k zatravňování existuje řada, nejčastěji to však bývá možnost využití dotačních a vyrovnávacích příspěvků, které lze uplatnit zejména v oblastech s vyšší nadmořskou výškou, vyšší svažitostí, nízkou produkční schopností zemědělské půdy, eventuálně oblastech s ekologickým omezením apod. (Internet 12). Jinou příčinou k zatravňování samozřejmě bývá ekonomická nevýdělečnost, časová i finanční náročnost soukromého intenzivního zemědělského hospodaření. Na modelová katastrální území je však možné vztáhnout i některé z dotačních podmínek, které byly jmenovány - nízká produkční schopnost půdy a přítomnost v CHKO Třeboňsko (Hranice u Nových Hradů), vyšší svažitost půd v podhůří Novohradských hor (Dlouhá Stropnice) atd. Také z těchto důvodů lze souhlasit s tvrzením výše jmenovaných autorů. Orná půda ve sledovaných katastrech totiž zdaleka nedosahuje úrovně uvedené v katastru nemovitostí.

Tabulka č. 6: Podíl orné půdy v katastrech na Novohradsku podle vybraných zdrojů

	Podíl orné půdy (%)	
	Corine Land Cover 2006	Kat. nemovitostí 2010
Vyšné	7.95	17.49
Hranice	14.85	24.95
Dlouhá Stropnice	37.41	40.57

Zdroj: Corine Land Cover 2006 (Internet 2), Český úřad zeměměřičský a katastrální (Internet 13,14,15)

⁴⁸ Kú Dlouhá Stropnice (Internet 13); kú Hranice u Nových Hradů (Internet 14); kú Vyšné (Internet 15)

Obrázek č. 24: Orná půda na rozhraní katastrů Dlouhá Stropnice a Šejby

Dlouhá Stropnice: Mírně svažité pole pokrývá v nepravidelném řádkování mladá, patrně nedávno vysetá kukuřice. Znatelné jsou stopy vodní eroze. Jeden z obyvatel si ostatně na nevhodný postup při orbě postěžoval (neore se po vrstevnici). Půda z polí potom končí v korytě říčky Stropnice. (Foto: Autor)

Obrázek č. 25: "Vzácné" pozůstatky orné půdy v katastru Hranice u Nových Hradů

Hranice u Nových Hradů: Už jen na některých plochách, označovaných v Corine Land Cover jako orná půda, se nalézají zbytky po orbě. Ve většině případů nalezneme na území katastru pouze travní plochy. (Foto: Autor)

Tabulka č. 6 předkládá podíly orné půdy podle dvou odlišných zdrojů. Jednak nejnovějších dat z katastrů nemovitostí, jednak z evropské databáze krajinného pokryvu Corine. V druhém případě byla jako orná půda považována pouze kategorie „nezavlažovaná orná půda“. Podle terénního průzkumu vyšlo najevo, že databáze Corine je blíže realitě. Přesto je stav orné půdy podle terénního průzkumu, konaného 10.-12. června 2010, v těchto databázích značně nadhodnocen. Laický odhad předpokládá v případě katastru Dlouhá Stropnice ne více než 15 % této kategorie na celkové rozloze území⁴⁹. Kromě toho se jedná o ornou půdu nízké kvality, jak dokumentuje obrázek č. 24.

V katastrech Hranice u Nových Hradů a Vyšné je pak reálný podíl orné půdy pouze v řádu jednotek procent. Na některých místech, která program Corine definuje jako plochy s nezavlažovanou ornou půdou, lze dosud nalézt stopy po orbě, přesto již evidentně spontánně zarůstají (obrázek č. 25). Výzkum terénu, který probíhá okamžitě, samozřejmě nemůže odlišit období, kdy je půda dočasně v úhoru nebo leží ladem, přesto lze nesouhlasit s výstupy z obou databází.

Cílem předchozího textu však nebylo zpochybnění statistických a mapových podkladů, z nichž můžeme čerpat informace o funkčním využití ploch a stavu krajinného pokryvu. Jedná se spíše o doplnění celkového hodnocení vývoje využití krajiny, které sledované zdroje nejsou schopné s takovou flexibilitou pokrývat. Terénní výzkum tak potvrdil zásadní přechod ve struktuře zemědělské půdy v období transformace, který se nevyhnul ani sledovaným lokalitám.

5.4 Lokality Novohradsko – estetika, dědictví...

Dosavadní charakteristika krajiny Novohradsko a vybraných modelových lokalit se do tohoto okamžiku řídila sérií určitých pravidel. Přírodní podmínky lze nejlépe charakterizovat hodnocením geomorfologickým, pedologickým, klimatologickým atd. A tato hodnocení jsou možností, jak se seznámit s primární krajinnou strukturou území. Vývoj využití krajiny byl hodnocen z hlediska land use event, land cover, a zde není sporu o tom, jaké půdní kategorie existují, jak se mění jejich rozloha a rozsah atd. Tato hodnocení jsou tedy možností, jak se seznámit se sekundární krajinnou strukturou. O terciární krajinné struktuře se však dozvídáme, že „...je prostorově funkční vyjádření lidských představ (individuálních i skupinových) o vnímané realitě...“ (Löw, Míchal, 2003: s. 508). Je tudíž zřejmé, že při hodnocení terciární struktury konkrétní krajiny hraje značnou roli subjektivita a vnímání konkrétního jedince, který se o takové hodnocení pokouší. Tímto nezměnitelným faktem je tudíž ovlivněna také následující podkapitola.

⁴⁹ Způsob odhadu rozlohy orné půdy blíže představen v metodologické části (2.2.3)

Výše citovaní autoři pochopitelně vymezili pro účely krajinářských hodnocení určité poučky – jak k hodnocení terciární krajinné struktury přistupovat, na jaké aspekty klást důraz, čeho si povšimnout, aby komplexita krajinářského hodnocení byla co možná nejširší. Tato práce však nemá ambice komplexního krajinářského hodnocení - už nízký důraz na ekologická hlediska, užší datová základna či přímo omezený rozsah diplomové práce snižují možnost se k této laťce přiblížit. Přesto bude práce brát na některé z takových pouček ohled. Předložená podkapitola se bude snažit hodnotit terciární krajinnou strukturu nikoliv pouze výčtem sakrálních objektů, jak se občas v hodnocení krajinného rázu různých územních celků děje (např. internet 16), ale rovněž fotografickými materiály a deskripcí krajinné estetiky. To zahrnuje identifikaci rozličných prvků přírodního i kulturního dědictví, dominantních krajinných prvků, i ploch, které však tentokrát nebudou posuzovány z hlediska jejich výměry, ale z hlediska míry s jakou se podílejí na estetické povaze krajiny. Zmíněny budou také ty prvky (ležící v katastrálních územích), které uvádí ústřední seznam ochrany přírody. Jestliže totiž terciární krajinná struktura vyjadřuje individuální i skupinové představy o vnímané realitě, pak chráněné prvky a místa znamenají onu skupinovou představu o jejich důležitosti. Löw a Míchal (2003) považují ochranu krajinného rázu za snahu o udržitelné soužití člověka v krajině, o rozvíjení její pestrosti a hodnoty. Podle autorů vypovídá takové chování rovněž o měřítku kultivovanosti národních kultur. Citát G. Fairclougha v kapitole 2.1.4, který hovořil o spojování lidí v zájmu společné ochrany odlišného charakteru místa, přinesl do diskuze poměrně nečekaně slovo globalizace. Tento citát by šel znovu uplatnit i zde, protože podle jiných autorů je solidarita, ochrana a pečování o ráz české krajiny náš vklad do globalizace (Löw, Míchal, 2003).

Tolik tedy tento obšírný úvod do podkapitoly „bez pravidel“. Její výsledky přispějí k sestavení „mapy“ zvolených katastrálních území, respektive míst, která se v krajině jeví jako významná z pohledu pozorovatele. Tento krok bude však učiněn až po hodnocení kvalitativního šetření. Následující text bude členěn do tří částí podle jednotlivých katastrálních území, jimiž se v této práci zabýváme. Většina fotografií, na které text odkazuje, se nachází ve fotografické příloze (viz přílohy – s. 10-27).

5.4.1 Dlouhá Stropnice

Fotografie k textu (Přílohy –s. 10-16)

Prvním z katastrálních území, které byly zkoumány v rámci terénního výzkumu, je Dlouhá Stropnice v podhůří Novohradských hor. Důležitým prvkem pro jeho charakter je říčka Stropnice (na obrázku č. 26), která sice nemá přímý vliv na esteticitu území, neboť je v rámci katastru obklopena po celé délce listnatými stromy, ovlivňuje však svažítost okolních ploch, které se k ní sbíhají. Tok Stropnice je svým způsobem zodpovědný za dvojí tvář modelové lokality. První z nich je tvořena

Obrázek č. 26: Údolí Stropnice

Foto: Autor

bezprostředním okolím říčky a lužním lesem, který vytváří přirozený kryt celé osady Dlouhá Stropnice. Druhá tvář území je naopak charakterizována zpočátku mírně svažitémi loukami, jejichž sklon se postupně zvyšuje směrem k blízkým vrchům Novohradských hor (příloha č. 18, s. 10) – Kraví Hoře a Vysoké. Tyto kopce se sice nenachází v katastru Dlouhá Stropnice, jsou však jednoznačnými přírodními dominantami, které dotváří krajinný komplex oblasti. Východní část území je rovněž svažitá, směřuje však pouze k nižším zalesněným příhraničním vrcholům (příloha č. 17, s. 10). Na jejich úpatí se nachází poslední zbytky orné půdy, většinou však již zatravněné plochy, částečně využívané pro chov a pastvu dobytka (příloha č. 20, s. 12). Z pohledu pozorovatele se jeví právě travní porosty jako dominantní plochy. Krajinný ráz dotvářejí rovněž jehličnaté lesy, které se vyskytují v okrajových částech katastru. Místa jsou ale hůře přístupná, někdy oddělené od lučních ploch zamokřenými částmi. Jejich role v estetické krajinné skladbě je však nesporná.

Dosud byla řeč o dominantních vizuálních prvcích přírodního charakteru, eventuelně takových, které vznikly kombinací činnosti člověka a působení přírody. Pozorovatele však upoutají v území rovněž místa, která reprezentují pouze onu kulturní složku. Duch místa posiluje kostel Panny Marie Bolestné v Dobré Vodě. Jedná se o tradiční jihočeskou poutní lokalitu. Kostel se sice nenachází na území katastru, je však viditelný ze všech nezalesněných částí katastru a díky své lokalizaci v odlesněném prostoru na úbočí Kraví hory představuje významnou vizuální kulturní dominantu oblasti. Z Dlouhé Stropnice navíc vede ke kostelu udržovaná turistická trasa, která vytváří důležitou spojku osady s tímto poutním místem. Na fotografii v příloze (příloha č. 19, s. 11) je zachycen tento krajinný prvek, v popředí s největší vodní plochou katastru – Farským rybníkem.

Důležitost prvků, které do krajiny přinesl člověk, pro duchovní význam místa zdůrazňuje také Löw a Míchal (2003). Ať už se jedná o architekturu domů, historii osídlení, sakrální památky a monumenty, jejich spirituální význam je rovněž vysoký. Byť jeho skutečná výše je individuální tak jako u prvků „ryze“ přírodních. Charakter osídlení Dlouhé Stropnice vychází částečně už z jejího názvu. Stavení a budovy jsou rozptýleny po obou stranách říčky Stropnice, výstavba je relativně pravidelná, ale nesouvislá. Domy se ne vždy nacházejí přímo u silnice, která osadou prochází. Často jsou od ní odděleny poměrně rozsáhlým pozemkem, který k domům patří (patrně i v příloze č. 21, s. 12). Udržovanost domů je poměrně vysoká, většina z domů se nachází v dobrém stavu, některé prochází rekonstrukcí a jen malá část z nich působí zanedbaně. Na dvou místech v osadě se nacházejí i špatně viditelná místa, kde lze nalézt zbytky zdí i klenbu. Nelze vyloučit ani potvrdit, že se jedná o památky na předchozí osídlení. Počet domů v osadě neodpovídá počtu trvale bydlících

obyvatel a je tedy zřejmé (a kvalitativním výzkumem to bylo rovněž potvrzeno), že o ruch v osadě se starají z velké části rekreanti. Jejich zásluhou se však estetický vzhled údolí Stropnice zlepšuje (viz kapitola 6).

Jak bylo uvedeno v kapitole 3.3, podle posledního sčítání lidu v roce 2001 bylo v osadě trvale nahlášeno 83 obyvatel. Jedná se tedy téměř jen o desetinu z počtu obyvatel v roce 1930. Dlouhá Stropnice neboli Lang Strobnitz byla tehdy výhradně rakouskou obcí a její tradice sahá až do středověku. Zmínky o obci pocházejí již ze 13. století, kdy patřila rakouskému rodu Kuenringů a ve 14. století již prokazatelně náležela k novohradskému panství. Obec se tedy spolu s ním postupně dostala do vlastnictví Rožmberků a později také Buquoyů, kteří na Novohradsku žili a hospodařili (Koblasa, 1999). Tradice bývalé obce, nyní osady, je tudíž dlouhá. Význam těchto vazeb však bezesporu utrpěl poválečným vysídlením a dosídlením „novým“ českým obyvatelstvem. Míra, do jaké se noví obyvatelé v krajině stali herci na jevišti, kteří neznají svůj part (interpretace umělecké paraboly Löwa a Míchala (2003)), je těžko odhadnutelná. Jinými slovy, zjistit zda je vztah ke krajině posilován prvky, které v sobě nesou tradiční a historické, je obtížnou záležitostí. Následující kapitola tento problém alespoň částečně otevře. V Dlouhé Stropnici se nacházejí také stavby a prvky sakrální a historické, které v sobě tyto stopy nesou. Jednou z nich je kaple uprostřed obce, udržovaná, avšak strategicky nepřilíš dobře přístupná - nachází se na úrovni silnice, okolní povrch však rychle klesá směrem k Stropnici a kaple je tak přístupná právě jen ze silnice. Navíc je ze všech stran obklopena stromy, dokonce i naproti vchodu. Stavba tak nepůsobí jako objekt krajinného dědictví, kterému by byla přikládána velká důležitost. Na průčelí je datum 1901, tedy rok, kdy byla Dlouhá Stropnice ještě výhradně německou obcí. Nedaleko kaple se nachází jiný prvek, památník Komenskému, položený při příležitosti konce druhé světové války. Také pomník vypadá poměrně udržovaně, na rozdíl od jeho bezprostředního okolí. Z dalších kulturně-historických pozůstatků lze jmenovat zachovalá boží muka z roku 1884 na hranici katastrálního území s Horní Stropnicí. Naopak na cestě na hranici s katastrálním územím Dobrá Voda se kromě sloupu zasvěceného Panně Marii nachází také jeden neudržovaný sloup, jehož účel není bohužel pro laika zcela zřejmý. Všechny výše zmíněné prvky jsou zařazeny do přílohy č. 22 (s. 13). Kromě těchto stojí za zmínku rovněž udržovaná stará hasičská zbrojnice s viditelným datem 1903, která je další památkou na předchozí osídlení osady (příloha č. 23, s. 14).

Další části území, které upoutají nezasvěceného, naopak nezasahují příliš hluboko do historie. Přesto signalizují snahu obyvatel zatraktivnit lokalitu pro místní, rekreanty i turisty. Jedná se o umělou vyhlídkovou cestu (příloha č. 24, s. 14) s podél vysázenými stromy, lavičkami, umělými kamennými monumenty (příloha č. 25, s. 15) a dřevěnou zvonící (příloha č. 26, s. 15), která spojuje Dlouhou Stropnici s osadou Paseky.

Naopak existují i místa, která krajinný ráz oblasti mírně narušují. Jedná se například o prostor chátrajícího kravína (příloha č. 27, s. 16), který je viditelný i ze zmíněné vyhlídkové cesty a z trasy,

kteřá vede k poutnímu místu v Dobré Vodě. Dalším objektem, který charakter území narušuje, je bývalá budova pohraniční stráže na hranici s katastrem Šejby (příloha č. 28, s. 16). Budova je v současné době nevyužívána a je nabízena k pronájmu nebo k prodeji (Internet 17). Částečně nepříznivý vliv na spiritualitu místa může mít rovněž těžba dřeva v místních lesích.

Z hlediska ochrany přírody eviduje agentura ochrany přírody a krajiny na území katastru pouze jeden objekt, tj. památnou lípu u čp. 49. Lípa velkolistá je v bezprostřední blízkosti domu, relativně vzdáleného od silnice, na méně výrazném místě, a její přítomnost je z vizuálního a estetického měřítka pro krajinu relativně nízká. Otázkou je, jak ovlivní území vznik dlouho odkládané chráněné krajinné oblasti Novohradské hory, jehož součástí se Dlouhá Stropnice stane. Zda tento krok vyburcuje k dalšímu zájmu o konkrétní katastrální území, posilování tradic nebo zda dopomůže k odstranění prvků, které mají na esteticitu krajinného rázu neblahý vliv je otázkou, kterou se tato práce již nezabývá.

Shrnutí subjektivního pohledu na terciární krajinnou strukturu Dlouhé Stropnice se nachází na konci celé kapitoly, odlišný pohled – tedy pohled lidí uvnitř katastrálního území, se nalézá v kapitole další.

5.4.2 Hranice u Nových Hradů

Fotografie k textu (Přílohy –s. 17-20)

Obrázek č. 27: Luční porosty na Hranicku

Foto: Autor

Druhým katastrálním územím, jehož analytický i terénní výzkum proběhl, je Hranice u Nových Hradů. Ze tří sledovaných modelových katastrů je jediným, na kterém se nachází samostatná obec – Hranice. Obec se skládá ze tří částí – Hranice, Trpnouze a Blata, každá z nich má své historické opodstatnění. To bude však zmíněno později. Tak jako dříve Dlouhou Stropnici, také katastr Hranice u Nových Hradů (dále Hranicko) lze charakterizovat dominantními typy ploch. Pro území jsou naprosto určující travní porosty (viz obrázek č. 27) a lesy. Lesy zastávají roli bariéry. Slovo bariéra nelze však vnímat pouze ve smyslu omezení, byť i tato funkce je přítomná. Není to však samotný les, který je omezením, spíše všudypřítomná blata a mokřiny, která snižují jeho průchodnost. Jiným a vystižnějším významem slova bariéra je ochrana nebo oddělení. Unikátnost kompozice krajinného pokryvu je patrná už při pohledu na mapu nebo letecký snímek. Území katastru má charakter velmi rozsáhlé lesní mýtiny. Jedná se o jakýsi obrovský palouk luk a pastvin, na který vstupujeme z lesního stínu (přílohy č. 29 a 30, s. 17). Ostatně, jak dokládá další kapitola, taková charakterizace není

neobvyklá ani z pohledu rezidentů obce. Rovinatý reliéf Třeboňské pánve umocňuje pocit rozlehlosti a vnímání krajiny Hranicka jako jednoho rozsáhlého a komplexního krajinného kompozitu. Ze vzdálenějších obzorů sice vystupují vrcholy Novohradských hor, jejich estetická role je však spíše doplňková.

Podoba území Hranicka vychází do značné míry z historických souvislostí území. Na rozdíl od Dlouhé Stropnice, historický vývoj Hranicka je kratší. Jeho vznik je spjat s působením Jana Nepomuka Buquoye na Novohradsku. Datuje se do konce 18. století, kdy zde byla na odvodněné ploše Červeného blata uměle založena osada Hranice, jejímž cílem bylo kolonizovat a kultivovat místní mokřiny. Přibližně ve stejné době vznikla na druhé straně zemské hranice rakouská obec Tannenbruck – Trpnouze, jejíž účel byl stejný. Zatímco Hranice patřila ještě do panství Novohradského, Trpnouze patřila do panství Vitorazského. Kromě nich do Hranice zasahovalo ještě panství Schwarzenberků, což v území symbolizuje trojhranný kámen. Později vznikla v české části osada Blata, kde se těžila rašelina a vyráběly rašelinové borky pro topení (Hokr et al., 2003). Rozmístění a charakter zástavby katastru se tedy odvíjí od tohoto vývoje. V severní části území, po levé straně silnice se nachází část obce se soustředěnější zástavbou – Hranice. Po pravé části silnice se nachází méně kompaktní Trpnouze, s větším množstvím pastvin pro dobytek. V jihozápadní části území se pak nachází zamlklá osada Blata, částečně odříznutá od zbytku katastrálního území stokou. Střed katastrálního území je charakterizován výhradně loukami, místy s velmi rozptýlenou zástavbou a s častými samotami (příloha č. 31, s. 18). Většina budov v území se jeví jako dobře udržovaných, některé samoty však v tomto pravidle tvoří výjimku (příloha č. 32, s. 18).

Počet obyvatel po druhé světové válce se v obci nesnížil tak dramaticky jako ve zbylých dvou modelových územích. I bývalá rakouská obec Trpnouze vykazovala podle posledního předválečného sčítání pouze 17 % Němců. Úbytek obyvatel byl nakonec vyšší, než byl podíl německého obyvatelstva v území, přesto však méně výrazný než ve vysloveně německých oblastech. Snad také proto si Hranice zachovala statut obce. Počet obyvatel však dlouhodobě klesá stejně jako v ostatních modelových územích, jak dokládá již kapitola 3.3. V porovnání s předchozím územím zde převažují spíše domy rezidentů před rekreačními objekty.

Bylo zmíněno, že Hranicko lze spíše charakterizovat jako krajinný komplex, než pomocí jednotlivých prvků krajinného dědictví. Přesto se na území nacházejí i kulturně-historické objekty. Jejich role však není určující, spíše doplňující. Jedná se o prvky sakrální jako je kaple sv. Antonína uprostřed obce nebo boží muka u silnice, která územím prochází. Rovněž je přítomný pomník padlým z Trpnouze v první světové válce nebo zmiňovaný trojhranný kámen oddělující bývalá panství (Internet 18). Některé ze zmíněných krajinných prvků jsou zobrazeny v příloze č. 33, s. 19.

Kromě výše zmíněných je třeba zmínit ještě další prvky, které s krajinným rázem Hranicka naopak příliš nekorespondují. Z pohledu pozorovatele se zdá trochu smutným případem neestetická „krabicovitá“ stavba ubytovny, která se nachází jen několik kroků za náměstím s kaplí. Budova je

bohužel viditelná ze severní části Hranice. V části Trpnouze je ukryta budova starého kravína a rovněž fotbalové hřiště s okrajovými betonovými zdmi. Taková budova může mít sice individuální přínos pro posilování lokální identity, z pohledu krajinného rázu však nepůsobí příliš hodnotně. Rovinatý charakter území ovšem způsobuje, že se tyto budovy na velké vzdálenosti příliš nevyjímají. Z pohledu ochrany přírody a krajiny lze přímo v rámci katastrálního území hovořit o třech důležitých plošných celcích. Celý katastr leží na území chráněné krajinné oblasti Třeboňsko, který zdroj charakterizuje jako harmonickou, rovinatou krajinu, po staletí kultivovanou člověkem (internet 19). Tato definice se dá částečně vztáhnout i na samotné Hranicko, neboť obec, které dala vzniknout blata a která v počátcích založila na blatech své živobytí, je zajímavým příkladem kulturní krajiny jako interakce člověka a přírody. S blaty souvisí evropsky významná lokalita Žofinka, což je rašelinný les, který do území okrajově zasahuje. A konečně přímo název části obce v sobě nese Trpnouzské blato, což je řízená přírodní rezervace, která představuje unikátní rašelinný komplex na místě bývalé těžby rašeliny se sukcesními stádii v různém stupni vývoje (Internet 3).

Patrně zejména zásluhou přítomnosti chráněné krajinné oblasti vede územím také historicko-naučná trasa „Paměť Vitorazska“, která má v samotném katastrálním území dvě zastávky – Blata a Hranice. Dvě naučné desky (příloha č. 34, s. 20) na těchto místech se mohou jevit jako drobnosti, jak však ukázala i kvalitativní šetření, jejich role při prohlubování sounáležitosti s územím a vnímání historických souvislostí „svého“ místa, může být důležitou součástí pro rozvoj lokální identity.

5.4.3 Vyšné

Fotografie k textu (Přílohy –s. 20-25)

Posledním katastrálním územím, které bylo v rámci terénního výzkumu hodnoceno, bylo Vyšné - katastr na jehož území leží stejnojmenná osada náležící k obci Nové Hrady. Také Vyšné má svůj jedinečný přírodní a přírodně-kulturní charakter, tak jako předchozí dvě území. Jak bylo naznačeno

Obrázek č. 28: Železnice ve Vyšném

Foto: Autor

v kapitole 3.3, Vyšné bylo vybráno mezi modelová území pro jeho relativně vyrovnaný podíl dvou hlavních etnik, která v roce 1930 obývala české pohraničí. Bylo v tomto ohledu územím přechodným, mezi „českým severem“ a „německým jihem“. S trochou nadsázky platí toto i pro přírodní charakteristiky a dominanty území, zejména pokud jde o jeho reliéf. Území se ještě zvedá k pohraničním horám, zároveň do něj však již zasahuje Třeboňská pánev se svými rovinami a mokřinami. U Vyšného však rovněž nalezneme jednoznačně určující typ krajinného

pokryvu a tím jsou lesy. Tento fakt už naznačovala předchozí podkapitola, avšak pozorovatel dojde k tomuto závěru i bez znalosti přesných číselných hodnot o land use, resp. land cover. Území půlí železniční trať (na obrázku č. 28). Tento liniový prvek se zdá být částečnou bariérou, oddělující od sebe severní, zcela lesnatou část a jižní část. Z jihu železnici lemuje poměrně rozsáhlý pás travních porostů (jeho velikost je však vzhledem k celkové ploše katastru pouze relativní), který je zakončen dalším liniovým prvkem – silnicí. Za silnicí (rovnoběžnou ke trati) se schovává relativně na malém území koncentrovaná osada Vyšné. Za ní následuje opět malý pás luk a poté již znovu rozsáhlá plocha lesů, která se zdvihá k pohraničním vrcholům. Fotografie těchto popsanych faktů naleznete v přílohách č. 35 až 38, s. 20 až 22. Lesy jsou na rozdíl od předchozích dvou katastrálních území relativně přístupné a protkané řadou cest (viz příloha č. 39, s. 22). Jen v některých částech jsou zamokřené, zejména v jihovýchodní části, kde mokřiny lemují státní hranici. Značné rozsahy lesních ploch evokují z estetického hlediska pocit určité územní jednotvárnosti, je však zřejmé, že z ekologického hlediska jsou tyto plochy přínosné. Jiné z vizuálního hlediska dominantní přírodní prvky v území nenalezneme.

Při pohledu na historické okolnosti, které provázely osadu Vyšné (Weissenbach), je její dnešní stav jen odleskem zašlé slávy. První zmínka pochází již z roku 1455, kdy se zde pronajímaly rybníky. Ves byla zpusťována za třicetileté války, ale znovu obnovena. Poté byla součástí rakouských panství Reipolz-Ilmau a následně panství vitorazského. V místě stávala mešní barokní kaple z roku 1766, kde se sloužily mše. V šedesátých letech byla poničena a zbourána (Hokr et al., 2003). Období předchozího režimu obecně znamenalo pro ves značný úpadek. Před druhou světovou válkou zde žilo 371 obyvatel, po válce 188. Tento počet se však i od konce války vytrvale snižoval. V roce 1976 byl Vyšnému odebrán statut obce a bylo přiřazeno jako osada k Novým Hradům (Hokr et al., 2003). Při posledním sčítání bylo v obci nahlášeno 30 lidí. V kvalitativním šetření však bylo zjištěno, že počet lidí, kteří v osadě bydlí dosahuje sotva deseti. Život Vyšného tak zajišťují hlavně ve volných dnech rekreanti.

Jak už bylo řečeno k osídlení, většina domů se vyskytuje na poměrně malém prostoru, oproti předchozím dvěma modelovým celkům. Osadu rozděluje na dvě přibližně stejně velké části Dolní vyšenský rybník⁵⁰. Severní část území tvoří velmi udržované chalupy, v jižní části se nacházejí chalupy a stavení často v rekonstrukci. Výstavba v osadě je do značné míry skryta ve stromovém porostu kolem potoka, proto nelze hovořit z tohoto pohledu o žádných dominantních prvcích. Snad mírnou výjimkou může být poměrně nevzhledná budova bývalého loveckého zámečku. Podle literatury jej založila již fürstenberská knížata ve „vitorazském“ období, ale za okupace v něm sídlila Německá osidlovací společnost (Deutsche Ansiedlungsgesellschaft) a za komunismu se stal

⁵⁰ Horní vyšenský rybník se nachází v jižní části území a je výrazně menší než rybník dolní.

V oblasti se nachází několik rybníků (největší z nich mimo osadu – Panský (příloha č. 41, s. 23)), většina z nich je však v obklopení stromů a pro charakter území nemají určující význam.

majetkem státních statků (Hokr et al., 2003). Jeho pohnutá minulost budiž tedy omluvou pro jeho zanedbaný vzhled. Budova je nyní v soukromém vlastnictví a v údajné rekonstrukci (foto zámečku v příloze č. 40, s. 23).

Pokud hovoříme o kulturním dědictví minulosti, je třeba v případě Vyšného zmínit ještě tradiční pomník padlým v druhé světové válce, hodnotným je však také kříž, který alespoň symbolicky připomíná původní kapli. Ze sakrálního hlediska je hodnotná malba a modlitba k patronovi České země, naopak kříž u silnice nepůsobí velikou náboženskou důležitostí. Zmíněné kulturně-historické památky nabízí k vizuálnímu nahlédnutí příloha č. 42, s. 24.

Agentura ochrany přírody a krajiny eviduje přímo ve Vyšném pouze dva významné objekty – památné stromy dub a jilm na hrázích Dolního a Horního vyšenského rybníka. Podobně jako v Dlouhé Stropnici mají z hlediska celkové estetiky katastru doplňkový význam. Podle pověsti je však onen dub letní pamětníkem táboření Švédů během třicetileté války (Albrecht, 2006).

5.5 Shrnutí

Tato kapitola poskytla poměrně rozsáhlou deskripci modelových katastrálních území Novohradsku. Od jejich konkrétního vymezení, přes přírodní podmínky jimž podléhají, až k dlouhodobému vývoji krajiny z hlediska land use a k subjektivnímu hodnocení důležitých prvků terciární krajinné struktury. Právě poslední dvě obsahové části kapitoly představují odrazový můstek a znalosti pro další kapitolu diplomové práce, která se věnuje kvalitativnímu šetření v katastrálních územích. Rozsáhlost těchto dvou částí si však žádá určité shrnutí event. zobecnění hlavních zjištěných poznatků. Tuto funkci reprezentuje právě předkládaná podkapitola.

Stav a vývoj využití ploch tří hodnocených katastrálních území odpovídá obecným tendencím a změnám, jakými prochází celá oblast jihočeského pohraničí. Jednou z podstatných změn byl nárůst lesů, který se projevil po druhé světové válce v celém Novohradsku. Tento trend byl velice častý rovněž v horských a podhorských oblastech Šumavy. Novohradské hory a podhůří se jim tedy v tomto ohledu přiblížily, byť nedosáhly až takové úrovně zalesnění jako ony horské partie.

Podíl orné půdy v jihočeském pohraničí po roce 1948 klesal, a to i přes státní snahu zemědělství podporovat také v horších přírodních podmínkách. I tento trend můžeme zaznamenat v rámci sledovaných katastrálních území, byť její pokles nebyl tak výrazný jako v rámci celého jihočeského příhraničního pásu. Průměrnému sedmiprocentnímu poklesu se vyrovnalo pouze katastrální území Hranice u Nových Hradů. Ve Vyšném a Dlouhé Stropnici byl tento pokles pouze tříprocentní. Snad hrál roli i fakt, že ve dvou později jmenovaných hospodařila jednotná zemědělská družstva, zatímco pozemky v Hranici patřily státnímu statku. Jedná se však o nepodloženou hypotézu. Velkou roli

patrně hrál i fakt nízké produkční schopnosti zemědělské půdy, při které se nevyplatilo státnímu statku udržovat zemědělství na stejné úrovni jako před válkou.

Období transformace přineslo však shodně do jihočeského pohraničí i do vybraných lokalit Novohradska určitý přechod od intenzivního k extenzivnímu zemědělskému hospodaření, byť katastr nemovitostí jej příliš nereflektuje.

Jednotným trendem Novohradska i jihočeského pohraničí byl nárůst jiných, většinou ostatních ploch. Na Novohradsku však nedocházelo k takové intenzitě nárůstu jako v některých šumavských soudních okresech nebo event. v zázemí větších sídel.

Zabývali jsme se rovněž souhrnnou intenzitou změn ve využití ploch. Bylo zjištěno, jak dynamické bylo z tohoto pohledu období krátce po druhé světové válce, kdy Novohradsko zaznamenalo značné úbytky orné půdy, zejména vlivem nedostatku pracovních sil pro zemědělskou výrobu. Bylo to období intenzivního zalesňování, zejména pak v příhraničním prostoru. Tyto jevy se podepsaly do hodnot indexu změny. Nejvyšší hodnoty dosáhlo v období 1948-1990 katastrální území Vyšné, právě v bezprostřední blízkosti státní hranice. Tento trend byl podobný v celém jihočeském pohraničí. Období komunismu bylo tedy obdobím nejdynamičtějším. Při porovnání samotné intenzity změn, tak jak ji index změny prezentuje, zaznamenávají katastry Vyšné a Dlouhá Stropnice nadprůměrné hodnoty. Ovšem pokud porovnáme tyto katastry např. s některými šumavskými soudními okresy, jejich úrovně již nedosahují. To i přesto, že index změny za šumavské soudní okresy představuje logicky pouze průměr za všechny srovnatelné územní jednotky, které do okresu spadají.

Změny, ke kterým (nejen) v oblasti Novohradska v současné době dochází (tj. vzrůstající zalesnění, snižující se zornění, rostoucí zamokření krajiny) znamenají podle Kubeše a Mičkové (2002: s. 25) příznivý směr, alespoň z pohledu „*biologicky pojaté ekologické stability krajiny*“. S tímto tvrzením lze souhlasit a doložit jej i tím, že sestavíme koeficient ekologické stability Löwa a Míchala (2003), byť poněkud zjednodušeně pouze ze základních kategorií půdního fondu, jakými disponuje např. databáze LUCC.

Kapitola 5.4 se pokoušela vystihnout některé z myšlenek, které utvářejí prvotní vnímání pozorovatele, a tuto percepci zběžně zasadit do některých historických a demografických souvislostí. Cílem této poslední pasáže celé kapitoly je shrnout dané vjemy, aby bylo možné je konfrontovat s percepcí lidí uvnitř území.

První byla nastíněna otázka dominujících ploch a krajinných prvků. Ukázalo se, že každé ze tří katastrálních území je jiné. Dlouhá Stropnice představuje mírně svažité údolí s dominujícími lučními porosty, které s rostoucí svažitostí přecházejí do lesů. Hranice u Nových Hradů je naopak rovinaté území v pánevní oblasti, které je výrazně zatravněné a unikátně ohraničené mokřinnými lesy. Vyšné je naopak převážně lesní krajinou, v jejímž středu se nachází rozsáhlé luční prostranství s malou

osadou. Souhrnně lze však říci, že i přes odlišnou skladbu pokryvu jsou pro všechna tři katastrální území určující lesní a travní porosty. Dlouhá Stropnice se může pochlubit přírodními i kulturními dominantami, které se sice nenachází uvnitř katastru, avšak velmi výrazně se podílí na vizuální a estetické stránce jejího bezprostředního okolí. Tím jsou blízké vrcholy Novohradských hor a poutní kostel v Dobré Vodě. Laik by uvedl, že bez každé z těchto dominant by území působilo jinak. Pro oblast Hranicka a koneckonců i Vyšného lze těžko najít nějaký podobný dominantní prvek – Hranice u Nových Hradů je však přesto unikátním krajinným kompozitem, esteticky hodnotným jako celkem.

Z hlediska patrnosti vazeb s minulostí a historií se jeví nejlépe Hranice u Nových Hradů. Snad proto, že obec je nejmladší z hodnocených území. Její vznik, který byl důsledkem kultivace blat, je díky tomu, že se v okolí obce blata dochovala, dodnes opodstatnitelný. Informační materiály rovněž tyto vazby posilují. V Dlouhé Stropnici a Vyšném se sice vyskytují starší stavení a památky, které jsou udržované, je však nesnadné dohledat okolnosti, za kterých vznikly. Dlouhá Stropnice je na drobné kulturní a sakrální prvky snad nejbohatší, často se však nachází na nenápadných místech. Lze předpokládat, že v případě Dlouhé Stropnice a Vyšného hrála svou roli i ztráta místního samosprávného úřadu. To je pochopitelně také důsledek dlouhodobého úbytku obyvatel. Všechny tři katastrální území trvalé obyvatele dlouhodobě ztrácí. V případě Dlouhé Stropnice a zejména Vyšného se tak bývalé obce mění spíše v chalupářské kolonie. Rekreační jsou pro osady spíše přínosem, neboť za předpokladu, že trvalých obyvatel bude dále ubývat, jsou to oni, kteří se starají o rekonstrukce domů a alespoň občasný život v území.

Pokud hovoříme o zástavbě a jejím charakteru, z estetického hlediska jsou rodinné domy a chalupy víceméně udržované, pouze v odlehlejších částech území se nacházejí domy nevyužívané nebo polorozbité. To platí pro všechna katastrální území. Z hlediska rozptýlenosti staveb se jeví jako nejkompaktnější zástavba ve Vyšném. V Dlouhé Stropnici jsou domy rozmístěny v dlouhém říčním údolí a patří k nim větší pozemky. V Hranici u Nových Hradů se největší koncentrace domů nachází v části obce Hranice (katastr je však územím s největším množstvím samot).

Ochrana přírody oficiálně eviduje v Dlouhé Stropnici a Vyšném pouze nejmenší přírodní památky – tedy památné stromy. Naopak Hranice u Nových Hradů je součástí CHKO Třeboňsko a pod ochranou jsou také přilehlá blata.

Prvky krajinného dědictví, které byly v této kapitole prezentovány, daly vzniknout „mapám“ jednotlivých katastrů. Uvedené výstupy předkládají v diplomové práci obrázky č. 29 (Dlouhá Stropnice), 30 (Hranice u Nových Hradů) a 31 (Vyšné) na stranách 104-106. Tyto obrázky jsou kombinací pozorovaného a zjištěného. A právě přehled poznatků zjištěných je hlavní náplní následující kapitoly.

6. Vnitřní percepce krajiny, jejích změn a dědictví ve vybraných oblastech Novohradska

Dříve než bude přiblížen obsah této kapitoly, je třeba ospravedlnit si název této kapitoly. Pojem vnitřní percepce se vyskytuje například v psychologii, kde zjednodušenou mluvou představuje proces uvědomění si vlastního poznání (Internet 20). V tomto případě však hovoříme spíše o míře, v jaké lokalita (krajina) existuje ve vědomí svých obyvatel (podle Siwek, Bogdová, 2007). Již v kapitole 2.1.5 bylo řečeno, že existuje regionální identita a identita regionu, tj. vlastní povědomí o regionu, ztotožnění se s ním vs. jeho obraz „zvnějšku“. Jinými slovy, místo vnitřní percepce krajiny (...ve vybraných oblastech Novohradska) by snad bylo možné použít termín lokální identita. Tento termín se však jeví jako příliš svazující, objímající příliš široké spektrum ukazatelů, prahnoucí po vysoké reprezentativitě výběru. Pro název kapitoly byl tedy zvolen termín vnitřní percepce krajiny, jenž patrně může o míře ztotožnění se s územím leccos naznačit.

Do tohoto okamžiku se diplomová práce pohybovala ve dvou odlišujících se sférách – hodnocení stavu a změn v krajině, a identifikaci rozmanitých prvků krajinného dědictví. Kvalitativní výzkum, ač byl svým rozsahem relativně malý, se pokusil obě sféry částečně propojit. Jak již naznačila kapitola 2.2.4, jeho cílem bylo určit jaký vztah mají rezidenti (event. rekreanti) ke své lokalitě. Dokážou ji vůbec nějakým způsobem vymezit? A jakým krajinným prvkům vlastně ve svém území přiřadí důležitost? Liší se nějakým způsobem toto vnímání od vnímání nezaujatého pozorovatele? A pokud hovoříme o změnách v krajině - Vnímají je lidé vůbec? A jak je vlastně vidí? Jsou žádoucí či nežádoucí? Uvedené otázky stály v pozadí této snahy o „zlidštění“ numericky vyjádřených krajinných změn i subjektivního pocitového terénního šetření. Následující kapitola se pokusí shrnout hlavní poznatky, plynoucí z provedeného kvalitativního výzkumu.

Jak uvedla metodologická část, výzkum který probíhal v červnu 2010 formou řízených rozhovorů zahrnoval pět otázek, které byly respondentům pokládány a ke kterým se mohli otevřeně vyjádřit (viz kapitola 2.2.4). Tyto otázky lze rozdělit do dvou skupin – otázky týkající se konkrétních prvků a krajinného dědictví (zakreslení pozitivních a negativních míst v kú; otázka na absenci (přebytečnost) prvků krajiny; vlastní charakteristika modelového území) a otázky týkající se stavu krajiny a krajinných změn (vnímání změn které v krajině probíhají; pozitivní nebo negativní vztah k těmto změnám).

Výběr a množství respondentů byl do značné míry ovlivněn relativně nízkým počtem obyvatel v území. V katastru Dlouhá Stropnice bylo provedeno 10 rozhovorů, z toho sedm s trvale žijícími obyvateli (8,4 % celkového počtu obyvatel - podle posledního sčítání) a třemi rekreanty. V katastru Hranice u Nových Hradů bylo provedeno 17 rozhovorů – jeden rekreant a zbytek trvale bydlících (6,7 % z celkového počtu obyvatel katastru). V katastru Vyšné bylo provedeno 6 rozhovorů, tj. dva

trvale bydlící obyvatelé (6,7 % celkového počtu obyvatel) a čtyři rekreanti. Celkem bylo tedy provedeno 33 rozhovorů. Vzhledem k nízkému počtu rozhovorů zejména v posledním katastrálním území, kde podle slov jedné z respondentek trvale žije nanejvýš 7-8 obyvatel (tudíž nepovažuje stav ke sčítání 2001 za přesný) a vzhledem k nevyvážené věkové a genderové struktuře respondentů ve všech modelových katastrech (téměř polovina respondentů byla odhadem starší 60ti let a dvě třetiny respondentů byli muži), nelze považovat vzorek za zcela reprezentativní. Výsledky rozhovorů proto nebudou hodnoceny a komparovány číselně, nebudou prováděny žádné statistické operace. Veškeré výsledky budou prezentovány textově. Pokud se v textu objeví zobecnění, je třeba mít na vědomí, že mohou vycházet pouze z odpovědí např. čtyř až pěti respondentů. Ač reprezentativita není příliš vysoká, přesto je toto kvalitativní šetření hodnotné, neboť s každým provedeným rozhovorem se naše znalost území rozšiřuje.

Několik zobecnění je možné vyslovit už předtím, než bude pohled zaměřen na jednotlivá modelová území. Pokud rozdělíme vzorek respondentů na skupiny rekreanti vs. rezidenti, mladí vs. staří, muži vs. ženy, lze dospět k několika opakujícím se pravidlům. Schopnost odpovědět na otázky týkající se krajinného dědictví, atraktivních prvků byla obvykle snazší pro mladé lidi, rekreanty a ženy. Tyto skupiny si častěji uvědomovaly, co je v území estetické, co je na něm láká či naopak odrazuje. Pro tyto skupiny bylo také obecně snazší vyslovit několik přívlastků, kterými lze území charakterizovat. Naopak starší lidé, rezidenti a muži „ožívali“ častěji v otázkách týkajících se krajinných změn, jejich důsledků; nebáli se je hodnotit. Naopak mladší lidé, ale i dlouhodobě „dojíždějící“ rekreanti a ženy měli problém se těchto otázek více dotknout. V které ze skupin existuje tedy větší vztah k místu a krajině? To je jedna z otázek do diskuse, která následuje po této kapitole. Před ní proběhne kvalitativní pohled do vybraných katastrálních území. Jelikož jedním z cílů práce je komparace zjištěných poznatků, bude v tomto případě kapitola rozdělena podle tematické oblasti otázek řízeného rozhovoru a výsledky z jednotlivých katastrálních území postaveny do kontrastu.

6.1 Charakteristika území

Vzhledem k tomu, jak byla koncipována kapitola předchozí, je nejvhodnější začít výsledkovou část kvalitativního šetření charakteristikou území – tak jak jej respondenti vnímají; jak by se jej pokusili představit lidem, kteří v daném území nebydlí.

Odpovědi na tuto otázku se příliš neodlišovaly při rozdílnosti pohlaví a věku respondentů, pouze částečně se odlišoval vztah rezidenta a rekreanta. Rekreanti byli obvykle vždy schopni pojmenovat území alespoň několika slovy, určit složky krajiny, kterými se území vyznačuje. Toho byla schopna i většina rezidentů, někteří však přesto odpověděli „není zde nic zvláštního“, „není tu nic k vidění“.

Lze říci, že u této otázky se lišila jednotnost odpovědí v modelových katastrálních územích. Ta byla nejsilnější v Dlouhé Stropnici. V odpovědích respondentů se objevily vždy charakteristiky typu „klidná a tichá oblast“, „krásná příroda“, „čistota ovzduší“, tedy charakteristiky přírodní zachovalosti území. Více respondentů rovněž ocenilo nízkou úroveň turismu, na rozdíl od centrální oblasti Novohradských hor nebo Třeboňska. Ten se sice soustřeďuje do poutních míst Dobré Vody, oblast Dlouhé Stropnice však opomíná. Jeden z respondentů vysloveně ocenil „podhorský krajinný ráz“ území. V otázce celkové esteticity a přírodních hodnot území se tedy shodli všichni oslovení.

Podobná byla situace mezi dotázanými ve Vyšném. Respondenti se opět shodli na území, charakteristické svým klidem a přírodou. Pro tento katastr pochopitelně neopomněli vždy zmínit dominantní složku krajiny, kdy na prvním místě uvedli přítomnost lesů a tedy „houbařského ráje“. Pouze jeden z rezidentů uvedl, že v území „není vůbec nic“.

Naopak v Hranici u Nových Hradů se respondenti v charakteristice území příliš neshodli. Někteří dokázali poměrně metaforicky hodnotit krajinný ráz území jako „krajinný jazyk“ nebo „dlaň“, která je obklopena rašelinnými lesy a blaty, s řadou roztroušených samot. A také řada dalších se k tomuto hodnocení přidala, často to byl „krásný rovinatý kraj blat a lesů“, jednou také „oblast zachovalých původních lesů“ a zachovalé přírody obecně. Za zmínku stojí, že tři dotázaní při charakterizaci krajiny použili jméno zakladatele obce J.N. Buquoye, který stál za vznikem Hranice a dal podobu dnešnímu „prostranství“, na kterém se obec nachází. Vyskytly se však také názory, které příliš pozitivní hodnocení nesymbolizují. Jeden z dotázaných považuje území spíše za „krajinný podprůměr“ ve srovnání s okolní krajinou, území kde obligátně „není nic k vidění“. Další respondent se domnívá, že Hranice „čeká na svůj styl a rozvoj“ – dnes je to území blat, neúrodné půdy a zejména chaotického hospodaření. Jiní dva dotázaní nedokázali „své“ území charakterizovat jediným slovem.

6.2 Místa v krajině a prvky krajinného dědictví

Dvě otázky, které byly respondentům položeny, se týkaly míst v krajině a prvků krajinného dědictví – těch míst, které si uvědomují, že jejich území obohacují, ke kterým mají vztah, ale také těch míst, která území poznamenávají negativně; a těch prvků, které jim v území chybí, a které jim event. v území překážejí. Tyto dvě otázky byly shrnuty do jedné podkapitoly, neboť respondenti poměrně často odpovědi na ně ztotožňovali.

Jak bylo předznamenáno v úvodu této kapitoly, určit konkrétní místa a konkrétní prvky krajinného dědictví bylo obecně snazší pro rekreanty, event. ženy a mladé lidi, než pro starousedlíky, kteří v daných územích žijí a hospodaří již dlouho. Dalším obecnějším poznatkem pro oblíbená/neoblíbená místa v katastrálním území je fakt, že lidé měli obvykle problém označit konkrétní místa v katastrálních územích, často hledali svá oblíbená místa mimo katastr, v rámci

většího regionu. Otázky a pochybnosti plynoucí z těchto reakcí se promítnou ještě v závěrečné diskusi.

Uvedené obecné poznatky lze vztáhnout také na Dlouhou Stropnici. Řada dotázaných při dotazu na oblíbená místa nejprve odkazovala na blízké lesy a jejich přírodní hodnoty, bez konkrétního udání místa. Některé reakce však přesto byly specifitější. Jako pozitivní a oblíbené „místo“ byla uváděna vyhlídková cesta (příloha č. 24, s. 14) vedoucí k osadě Paseky s kamennými útvary (příloha č. 25, s. 25), zvonící (příloha č. 26, s. 15) a výhledy do kraje. Tento uměle doplněný prvek nakonec uvedli hned tři rezidenti a všichni rekreatanti. Dále byl uveden již pouze kostel v Dobré Vodě (příloha č. 19, s. 11), který sice nepatří do katastrálního území, je to však místní dominanta a ke zdejší krajině patří. Neočekávanou odpovědí byla zmínka o zaniklé obci Jedlice mladým rezidentem; ta se sice rovněž nachází mimo území katastru, je však unikátní zmíněním kulturně-historických pozůstatků oproti odkazům na „přírodní“ místa v území. Většina respondentů nebyla při konkrétním označování míst schopna uvést nějaká negativní. Nakonec se v odpovědích dvakrát objevil chátrající kravín, který je údajně využíván jenom část zimy a dvakrát se vyskytla bývalá kasárna.

Při otázce o absenci nebo „přebytku“ některých krajinných prvků se však respondenti vyjádřili o některých dalších místech, která nejsou „chloubou“ katastru. Dva oslovení se shodli na neudržovaném zarostlém porostu na rozhraní katastrů Dlouhá Stropnice a Horní Stropnice, kde se bývalá louka proměnila v neprostupnou houštinu. Při této otázce se odpovědi respondentů, kteří byli schopni odpovědět, poměrně lišily. Jeden z respondentů litoval přítomnosti nekvalitní orné půdy (zvláště pak špatného hospodaření na ní), jiný naopak přebytku pastvinných ploch. Obvykle se však respondenti nevyjádřili, hovořili o území, že „je jaké je“ a krajinné prvky jim nechybí ani nepřebývají.

Některá z uvedených zobecnění se týkají také Hranice u Nových Hradů. Především to o nesnadnosti určit konkrétní místa v daném území. V relativně malém katastru totiž většina respondentů nedokázala specifikovat určitá oblíbená místa. Menší procento dotázaných uvedlo jako oblíbené místo část obce Blata, kde pokračují cesty kolem mokřinných lesů, dva respondenti uvedli také lesní plochy za Trpnouzí a jedna z respondentek uvedla jako pozitivní udržované centrum obce. Nejčastěji však respondenti odkazovali na přírodní mokřinné rezervace mimo území nebo do ještě vzdálenějších Nových Hradů. Naopak u negativního místa se respondenti vzácně shodli na objektu bývalého rozsáhlého kravína, který patřil státnímu statku (podle bývalého zemědělce až pro 1300 krav) a který je dnes ještě občas využíván pro drůbež, spíše však chátrá. Téměř všichni dotázaní tento objekt kravína uvedli. Někteří ještě přidali do seznamu negativních míst plochu neudržovaných pastvin zhruba uprostřed katastru a jeden z rezidentů si postěžoval na objekt ubytovny uvnitř obce (byl to však muž, žijící v blízkém domě), který byl zmíněn v předchozí kapitole. Výrazně širší spektrum odpovědí, než v případě Dlouhé Stropnice, připadalo k druhé otázce o absenci a přebývajících krajinných prvcích. V odpovědích se opakovaně objevily

neudržované travní porosty, kde se nepase ani nehospodaří, tráva často přerůstá a pozemky působí nevzhledně. Několik respondentů uvedlo absenci vodních ploch - mladý rezident a rekreant uvedli jako účel relaxační využití, naopak starší žena a učitel v důchodu hovořili o rybníku spíše jako prvku, který by prospěl krajinnému rázu. Tři respondenti si postěžovali na špatný stav cestní sítě, který má údajně na svědomí předchozí režim. V současné době je krajina podle nich málo prostupná. Překvapivě si tři dotázaní rovněž postěžovali na nedostatek alejí a remízků, které jdou opět na vrub socialistickému hospodaření. Jeden z těchto respondentů uvedl, že se území podobá „měsíční krajině“, další dva, kteří tento nedostatek zmínili, ji odůvodnili jejich mysliveckými aktivitami. Absence remízků má podle nich za následek úbytek drobné zvěře a ptactva, kteří mohli využít tato místa jako přirozenou ochranu. Podle nich to však byl zásah do krajinného rázu i z estetického hlediska.

Ve Vyšném ovlivnil výběr míst a prvků vzorek respondentů. Vesměs oslovení rekreanti uvedli jako pozitivní pohraniční zalesněné kopce, okolí tzv. Fischerových chalup a Panského rybníka (viz příloha č. 41, s. 23). V dalších případech odkazovali oslovení na Nakolický rybník mimo katastrální území, event. přímo do města Nové Hradky. K negativním místům se respondenti vesměs nevyslovili, pouze po delší úvaze uvedla jedna z respondentek opuštěný objekt bývalé obecné školy (viz příloha č. 43, s. 25), o který se „*bohužel nikdo nechce starat*“. Ke krajinným prvkům a jejich absenci uvedli dva respondenti rybník, který „*je ke koupání*“ nebo přímo umělé koupaliště. Jedna z rekreantek naopak upozornila na množství neudržovaných a neprostupných prostor s keři a stromy. Rekreanti rovněž ve dvou případech opustili tematiku krajiny a postěžovali si na nedostatek drobných služeb.

6.3 Vnímání změn v krajině

Poslední dvě otázky se týkaly (tak jako značná část této diplomové práce) změn v krajině, zejména zda jsou respondenti vůbec schopni určité změny v krajině reflektovat. A pokud ano, tak zda je vnímají pozitivně či negativně. U poslední otázky byla dána respondentům značná volnost a možnost rozhovořit se otevřeně o problémech, se kterými se sledované území vypořádává. Někdy teprve poslední otázka dokázala určit, zda má respondent zájem o dění v oblasti, nebo zda zůstává k okolí relativně lhostejný.

Jak bylo řečeno v úvodu, starousedlíci žijící v území delší dobu neměli potíže představit hlavní změny v krajině i struktuře ploch během období transformace, někdy však „jejich“ paměť sahala ještě dál (v Hranicích u Nových Hradů) – nejen na období socialistické, ale i před něj. Také dlouhou dobu dojíždějící rekreanti občas dokázali hovořit o změnách v posledních letech, častěji však měli se zodpovězením těchto otázek potíže. Rekreanti a mladí lidé (pokud se vyjádřili) se častěji zaměřili spíše na změny ve kvalitě a struktuře zástavby, tj. na rekonstrukce a výstavbu nových domů, než na

„obecné“ dění v krajině. Vzhledem k časovému horizontu, v němž se změny v krajině a struktuře ploch odehrávají, je tento trend u rekreatů a mladých lidí pochopitelný.

V Dlouhé Stropnici si jsou respondenti obvykle vědomi změn v transformačním období. Tak, jak bylo uvedeno v předchozí kapitole, probíhající zatravňování orné půdy reflektuje většina dotázaných v tomto katastrálním území. Orné půdy údajně ubylo výrazně a v současné době jsou již skoro všude louky a pastviny. Mladí vlastníci ovčí farmy uvedli, že sami zatravnili veškeré své pozemky, neboť v takové podobě jsou méně náročné na údržbu. Někteří z dotázaných si uvědomují rekonstrukce domů a zlepšování kvality zástavby, které mají na svědomí rekreati. Velmi udržované je podle nich nejbližší okolí domů, což podle nich působí esteticky velice hodnotně. Mladý rekreat (byť dlouhodobě navštěvující) uvedl, že se podle něj mění tvar a charakter říčky Stropnice, zanášá se a zpomaluje se. Jiné změny oslovení jedinci neuvedli.

V otázce, zda proběhlé a probíhající změny znamenají cestu k lepšímu, došlo ke značnému rozporu. V téměř vyrovnané bilanci se objevila slova pozitivní, negativní a neutrální. Vesměs to byli rekreati, kteří se domnívají, že změny jsou pozitivní. Dlouhá Stropnice „se stává pěkným údolíčkem“ s udržovanou zástavbou, s udržovaným prostředím okolo domů a chalup. Objevily se však rovněž negativní názory. Starší muž se domnívá, že bylo lépe za hospodaření JZD – louky a pastviny sice znamenají klidnější kulisu, ale „je to samá tráva a ta se jíst nedá“. Jiný starousedlík sice oceňuje klidnější atmosféru osady po poklesu zemědělské činnosti, avšak státní statek se údajně více staral o polní a lesní cesty, které jsou dnes v důsledku těžby dřeva prakticky nepoužitelné. Objevil se rovněž názor rezidentů, který šířeji zhodnotil dění v osadě – nová výstavba nezapadá do charakteru obce (jedno z kritizovaných stavení v příloze č. 21, s. 12), některá prostranství a pozemky na okrajích osady se neudržují, úbytek stálého obyvatelstva způsobuje strádání místa. Také z tohoto pohledu se změny jeví spíše negativně, byť se týkají změn v krajině spíše nepřímě. Naopak někteří z respondentů zastávají smířlivý názor s probíhajícími změnami, nezamítají ani horlivě nepodporují. „Doba se mění“, tvrdí obvykle zastánci neutrálního pohledu a ač se do krajiny „s obdělávanými políčky dívalo lépe než na trávu“, území je nyní zklidněnější a současný vývoj je (podle tohoto) názoru k přírodě šetrnější.

Toto neutrální posuzování změn nebylo výsadou respondentů pouze v Dlouhé Stropnici, ale rovněž v katastru Hranice u Nových Hradů. Nejdříve je však nezbytné uvést, jaké změny v krajině místní dotázaní reflektují.

Také v tomto modelovém území si starší respondenti obvykle všímají změn v přechodu od intenzivního k extenzivnímu hospodaření na plochách, byť uvádí že vzhledem ke kvalitě místní půdy nebyla tato rovinatá oblast nikdy kompletně využívána pro účely rostlinné zemědělské výroby. Přesto vzpomněli na socialistické hospodaření, kdy se pole občas využívaly pro kukuřici,

obilné plodiny, řepku a brambory. Rozorávaly se meze a mizely aleje stromů. Dnes je celé území zatravněno a buď je soukromými hospodáři užíváno jako pastvina nebo představuje pouze nevyužívaný luční porost. Řadě respondentů se nelíbí využívání dotačních prostředků na zatravněné plochy, neboť je podle nich pouze snadným výdělkem soukromníků za zřídka udržované pozemky. Dva oslovení zmínili, že na území katastru byla opakovaně (nejen v komunismu) provedena špatná meliorační opatření, a tak se na loukách objevují místa, kde dlouho stojí voda. Někteří z respondentů opět uvedli jako jedinou změnu v území občasnou výstavbu, ta je však přesto relativně vzácná.

Hodnocení změn jednotlivými respondenty se jeví značně rozmanitě. Např. učitel ve výslužbě považuje úbytek zemědělského hospodaření jako nepříliš dobrý pro život obce. Obec podle něj ztrácí na významu. Naopak z pohledu rekreanta (kterým se nyní již cítí být) považuje takové zklidnění v obci za hodnotné a právě pro rekreaci atraktivní. Dokonce tři dotázaní uvedli, že vývoj v území může být chápán jak pozitivně tak negativně, v závislosti na stavu s jakým je srovnáván. Vzpomněli nebo se doslechli, že ještě před příchodem komunistického režimu bylo území de facto rozděleno na malá, soukromá políčka, na nichž každý obyvatel (často samozásobitelsky) hospodařil a pěstoval plodiny. Území tak bylo mnohem rozmanitější a přirozenější. Bývalý myslivec ocenil stav krajiny za státní hranicí v Rakousku, který prý v mnohém připomíná to, co bylo běžné v Hranici ještě na počátku padesátých let. Naopak scelování pozemků, rozorávání mezí, zamořování půdy chemikáliemi a jedy, které si respondenti pamatují z komunismu, tuto přirozenost krajiny nenávratně porušilo. Současný stav území je tedy negativní v kontrastu s původní „zemědělskou pestrostí“ území, rozhodně však pozitivní ve srovnání se socialistickým hospodařením. Většina respondentů, kteří o změnách v krajině hovořili zasvěceně nakonec uznala, že „zemědělec se tady dneska nemůže uživit“ a obligátně uvádějí smířenost s charakterem změn v posledních dvaceti letech, byť neopomenou ve stejné větě kritizovat „snadný“ způsob získání dotačních příspěvků. Vysloveně negativně se vyslovil pouze jeden respondent, který nazval situaci v obci za živoření. Nejde prý o to, jestli je přítomna orná půda nebo pastviny, ale o péčování a údržbu těchto ploch. Podobně jako v Dlouhé Stropnici uváděla část respondentů (obvykle ženy) vývoj v obci jako pozitivní, spíše však na základě udržovanosti a estetické stránky zástavby.

V posledním modelovém území – ve Vyšném, se vyjadřovali hlavně lidé, kteří v území tráví jen část svého času a odpovědi to do značné míry poznamenalo. Reflexe změn tudíž nebyla příliš vysoká. Dva oslovení rezidenti se nakonec zmínili o určitém úbytku obdělávaných polí, které nahradila louka. Luční porosty jsou podle nich značně zanedbávané, „občas je jednou za rok někdo poseče“, často však zůstávají bez zásahu. Jedna z rekreantek se přímo při dotazu na změny v zemědělství vyslovila, že „někdy se tu zaseje kukuřice“, ale obvykle je to pouze jednorokní záležitost. Většina oslovených hledala změny spíše v lesních plochách. Bylo uvedeno, že občas zmizí část lesa vlivem přírodní

katastrofy, dřevo se odveze a les se neobnovuje. A tak jako ve dvou předchozích katastrálních územích, také zde lidé vnímají občasné rekonstrukce domů, vzácně novou výstavbu.

Vnímání těchto změn je prakticky stejné jako u rekreatantů v Dlouhé Stropnici. Chalupáři se starají a pečují o okolí svých příbytků, což je podle oslovených jednoznačně pozitivní vývoj v osadě. Z estetického hlediska se tedy stav vylepšuje. Většina dotázaných přiznala, že o změny v okolní krajině se příliš nestará, tudíž je těžké je vidět v jakémkoliv světle. Pouze dotázaný rezident hodnotil změny v okolí za negativní, jeho pocit spočívá v neudržovaných pozemcích a také v prakticky „umírajícím“ životě v osadě.

6.4 Shrnutí

Závěr kapitoly patří rekapitulaci nejdůležitějších poznatků, které přinesl kvalitativní výzkum v katastrálních územích Dlouhá Stropnice, Hranice u Nových Hradů a Vyšné. V charakterizaci „svých“ územních celků respondenti nejčastěji využívali přívlasků, hodnotících fyzicko-geografické aspekty regionů, klima a „přírodní“ prvky krajinného pokryvu. O Dlouhé Stropnici a Vyšném to platí takřka beze zbytku. V případě obce Hranice někteří z respondentů připomněli historické vazby a souvislosti, které mají na oblast této obce důležitý vliv.

Při specifikaci konkrétních míst a prvků krajinného dědictví, které dotázaní považují za přitažlivé nebo naopak negativní, se řada z nich nedokázala určitě vyslovit. Uvedení respondenti obvykle hledají tato místa mimo oblast katastru nebo se zaměřují na nekonkrétní prvky území. Určitá část oslovených se přesto k této otázce vyjádřila a jejich odpovědi reflektují obrázky č. 29, 30 a 31. Tyto „mapy“ katastrálních území představují komparaci pozorovaného a zjištěného. Svým způsobem byly inspirovány myšlenkou, která byla zmíněna již v kapitole 2.1.1. Podle Cosgrova (1998) se vnímání krajiny může lišit z pohledu pozorovatele (observer) od pohledu místních (insiders). Právě uvedené obrázky tedy porovnávají míru odlišnosti/podobnosti vnímání míst a prvků těmito aktéry. Dané výstupy však neslouží k vyslovení konkrétních závěrů, jsou pouze „osvěžující“ spojkou s teoretickou částí.

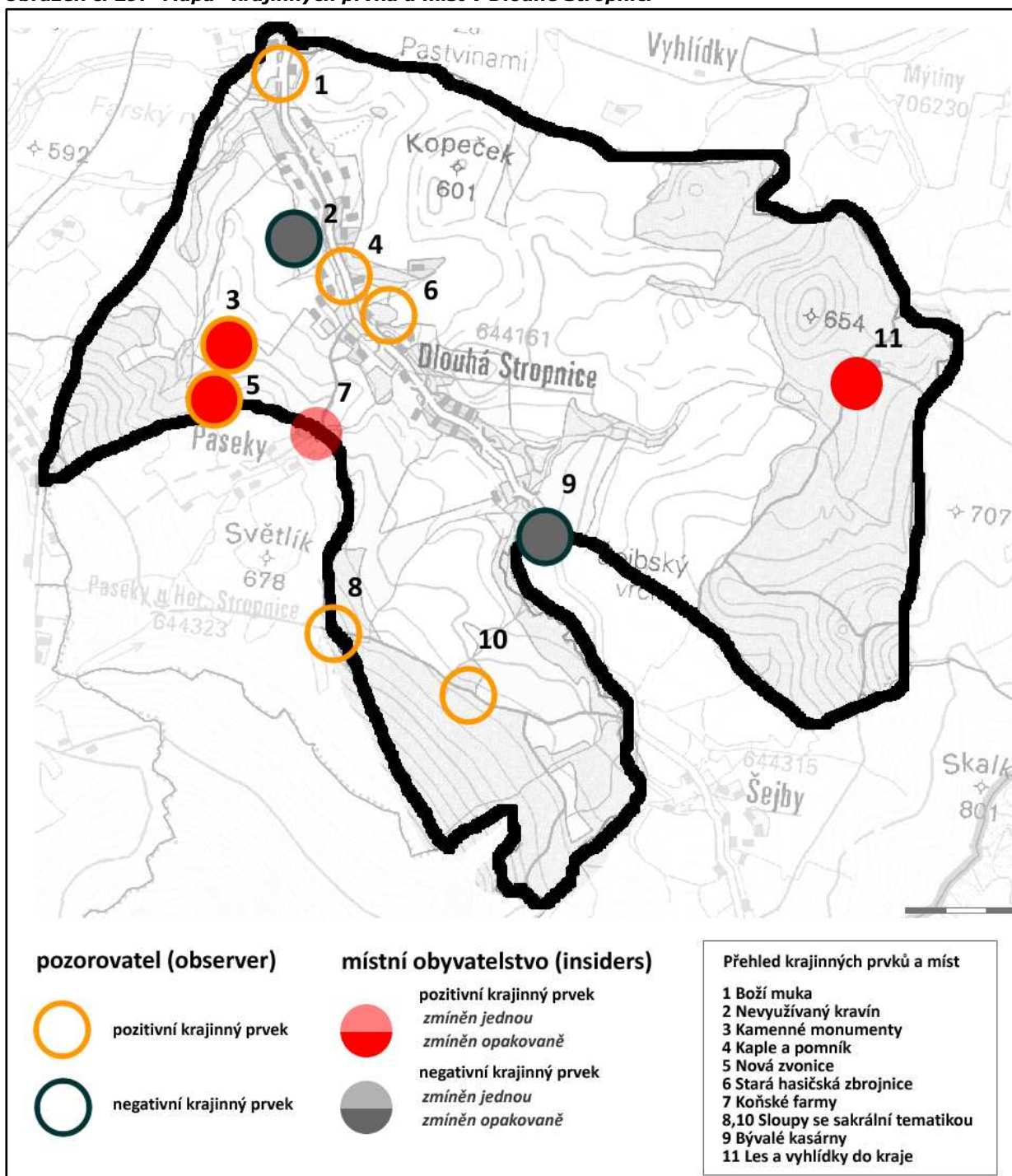
Následující otázka měla za účel odhlédnutí od konkrétních míst a krajinných prvků k obecné množině krajinných elementů a složek. Respondenti měli určit, které krajinné prvky či plochy v území postrádají nebo naopak, které jim v území překáží. Oslovení se v této části výzkumu obvykle směřují se současným stavem a podobou území. Menší část obyvatel touží po větším množství vodních ploch, obvykle k relaxačnímu využití event. jako doplnění krajinného rázu. Ve dvou ze tří katastrů se vyskytla nespokojenost se zanedbaností a nedostatečnou délkou cestní sítě. V Hranici u Nových Hradů postrádali někteří respondenti stromové aleje event. remízky, které byly do značné míry odstraněny za předchozího hospodaření.

Změny v krajině, ke kterým dochází (byť se týkají vesměs pouze přechodu ve vnitřní struktuře zemědělské půdy), oslovení obvykle vnímají. Zatravňování považují za poměrně intenzivní a ve dvou ze tří katastrů si jsou vědomi dotační politiky, která tuto činnost v méně příznivých oblastech podporuje. Většina oslovených vnímá změny v transformačním období, někteří dotázaní v obci Hranice jsou však schopni pojmenovat krajinné změny i z hlediska delšího časového horizontu. Nicméně lidé, kteří dokáží o změnách v krajině zsvěceně hovořit, jsou zejména rezidenti staršího věku, obvykle muži. Skupina žen, rekreatů a mladších lidí ve většině případů hodnotí spíše změny v zástavbě, její kvalitu event. rozrůstání.

Subjektivního pocitu, který změny v krajině provází, se týkala poslední otázka. Respondenti vidí změny v krajině spíše neutrálně. Obvykle chápou změny, které přináší současná doba. Nese s sebou pozitiva i negativa. Pozitiva spočívají v zklidnění území, zlepšení životního prostředí, omezení negativních důsledků „bezohledného“ zemědělského hospodaření v málo příznivých podmínkách. Negativní je vývoj z pohledu nízké rozmanitosti krajiny, např. oproti „presocialistickému“ období. Tyto pozitivní a negativní stránky znamenají výslednou neutralitu. Někteří se však vyslovili pozitivně z celkového pohledu. Jednalo se zejména o rekreaty, kteří oceňují zlepšování estetiky zástavby, její rekonstrukce a zkrášlování okolí domů. Tyto názory se objevily zejména v územích s vyšším podílem rekreatů – v Dlouhé Stropnici a Vyšném. Méně časté bylo celkové negativní vnímání krajinného vývoje. Přesto se tyto názory objevily v každém z modelových území. Obvykle jsou opodstatňovány neudržováním zatravněných nebo okrajových pozemků. V některých případech jsou zmiňovány i širší okolnosti krajinného vývoje, kterým je úbytek stálého obyvatelstva – v důsledku se z území vytrácí život. Naopak úbytku orné půdy litují respondenti jen výjimečně.

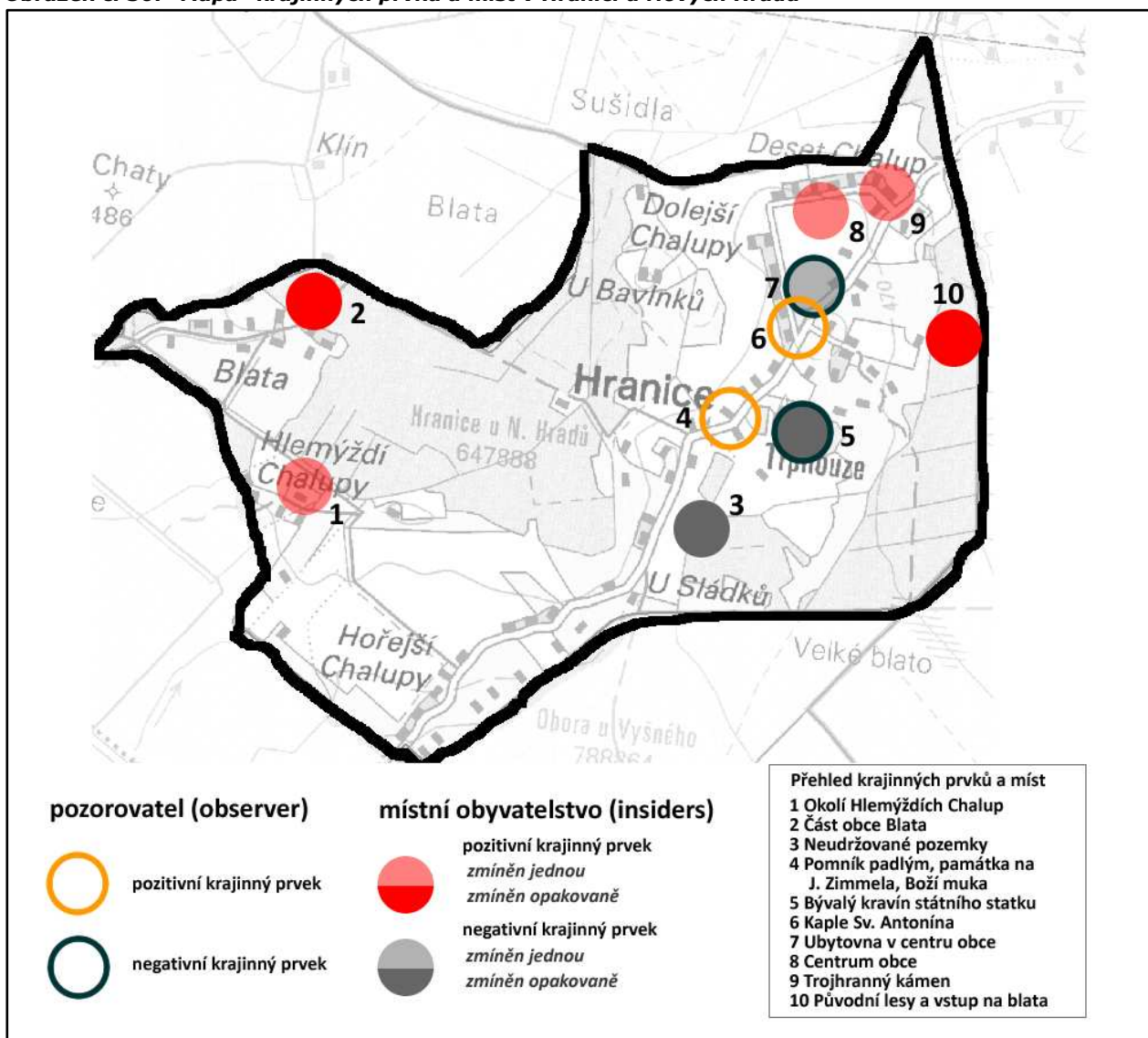
Výsledky kvalitativního šetření vyvolávají řadu dalších otázek. Jaký je vztah obyvatel ke krajině, k místu? A co jej nejlépe vystihuje? Bude se tento vztah měnit? A projeví se na něm stabilita nebo nestabilita obyvatel v území? Následující kapitola se bude nejen těmto tématům a otázkám věnovat. Nepokusí se však na uvedené otázky odpovědět, pouze odpovídat.

Obrázek č. 29: "Mapa" krajinných prvků a míst v Dlouhé Stropnici

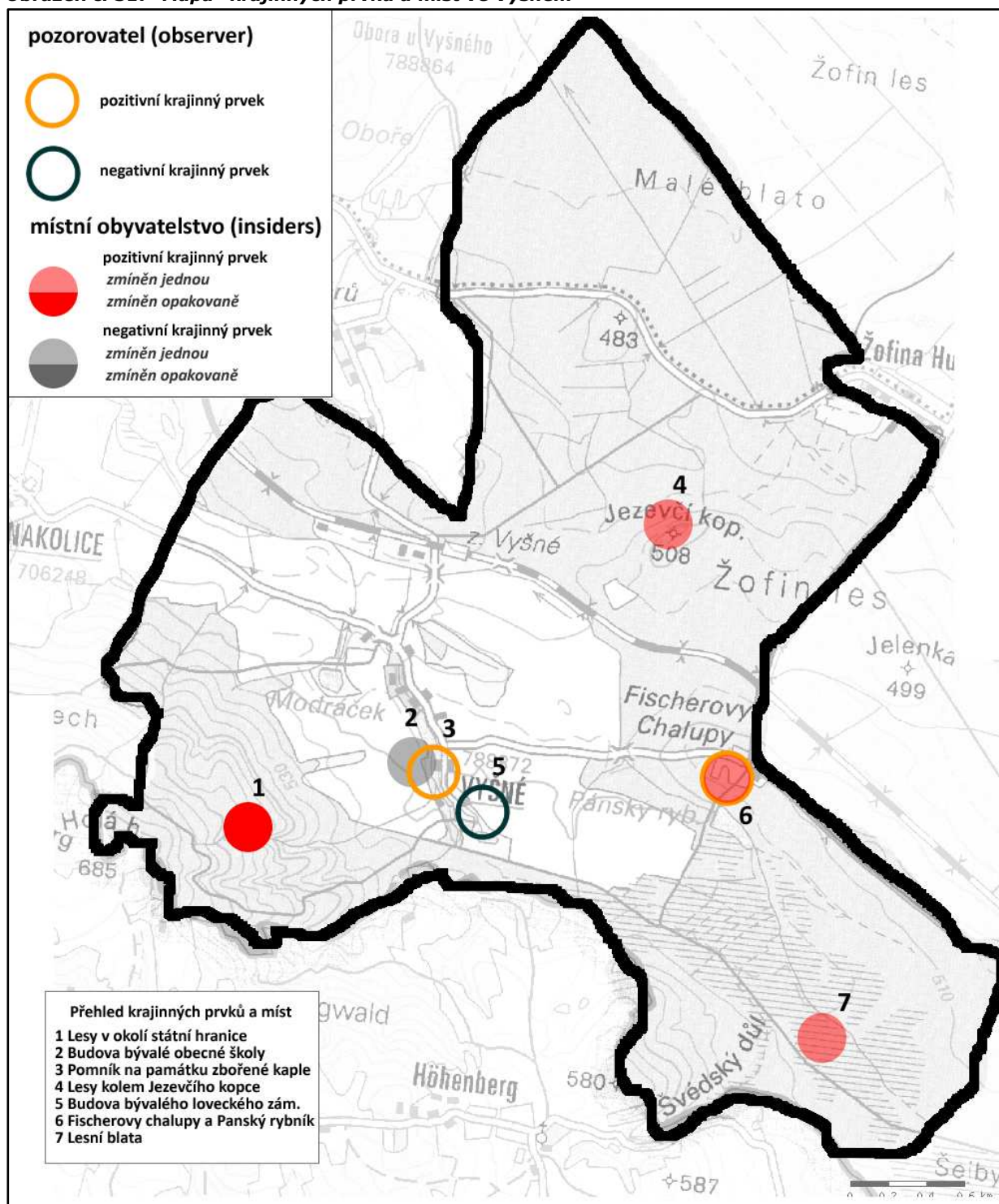
Podkladová mapa: Internet 2, inspirováno teorií D. Cosgrova (1998)

Obrázek č. 30: "Mapa" krajinných prvků a míst v Hranici u Nových Hradů

Podkladová mapa: Internet 2, inspirováno teorií D. Cosgrova (1998)

Obrázek č. 31: "Mapa" krajinných prvků a míst ve Vyšném

Podkladová mapa: Internet 2, inspirováno teorií D. Cosgrova (1998)

7. Diskuse výsledků a použitých metod

Diplomová práce předložila do tohoto okamžiku řadu otázek a řadu výsledků. V následující kapitole se pokusíme na některé otázky odpovídat a zjištěné výsledky interpretovat. Záměrně bylo na konci minulé kapitoly použito nedokonavého vidu – odpovídat namísto odpovědět. Účel této jazykové operace je zřejmý. V tématu práce jsme se dostali dál, než jen k deskripci a hodnocení konkrétních změn ve struktuře půdního fondu. Změny ve využití ploch se do reality promítají nevyvratitelně, zatímco naše vnímání jejich intenzity, jejich nevyhnutelnosti, prospěšnosti event. škodlivosti atd. – to vše se zakotvuje v subjektivních realitách. Hledání jejich průniku je snahou přiblížit se objektivně, avšak jistota, že jsme průniku dosáhli, je znovu pouze subjektivní. Pohybujeme se v krajině, v rovině neurčitosti a nejasných vymezení. Jak bylo uvedeno, lze v ní nalézt oblasti konkrétní a objektivně posouditelné a předložená práce se o to pokoušela. Jejich rozšířením o témata jako je vztah ke krajině (k místu), ke krajinným změnám, však rozšiřujeme práci o neurčitost a subjektivitu, neboť jiným způsobem je není možné postihnout. Vztah ke krajině, který není možné simplifikovat, přesto zjednodušován byl a bude na základě zjištěných poznatků. Tyto poznatky jsou výsledky omezeného časového rozsahu řízených rozhovorů, omezeného množství respondentů a zvláště pak subjektivním pohledem a pocitem autora. Jedinou možností jak k otázkám, jež vyvstaly, přistupovat, je na ně v rámci daných podmínek odpovídat. Odpovědět znamená definitivu, něco co je při hodnocení vztahu ke krajině (k místu) možné pouze a jen ve své vlastní - individuální rovině.

Úvod této kapitoly předznamenal první část, kterou se bude diskuse zabývat. Diplomová práce se ve své, snad až příliš široké šíři zájmů musí vypořádat se vztahem člověka ke „své“ lokalitě, neboť si dala tento obecný cíl ve svém úvodu. Právě snaha dodržet čtvrtý a pátý cíl diplomové práce tedy zformovala první část této diskuse. Druhá část diskuse bude stavěna sebekriticky a inspiračně. Jejím úkolem je upozornit na kroky, které by mohly pomoci lépe porozumět a interpretovat dění v krajině i vnímání lidí, kteří se v ní pohybují.

7.1 Vztah ke krajině v širších souvislostech

Vztah ke krajině, k místu, odhad vnitřní percepce obyvatel vychází z pěti otázek, které respondentům byly položeny. Původně bylo zamýšleno, že první tři otázky určí vztah obyvatel k „jejich“ krajině – tj. schopnost orientovat se v okolních prvcích krajinného dědictví, schopnost rozpoznat, které v území scházejí nebo které se na jeho vnitřní i vnější „image“ podílí negativně, schopnost území charakterizovat. Naopak poslední dvě otázky se snažily zjistit, zda jsou lidé schopni reflektovat změny, které v krajině a zejména její funkční struktuře probíhají. Vyjádření lidí měly zahrnout obojí – krajinné dědictví (snad paměť krajiny) a změny v plošném využití. Rozhovory

s nimi však začaly podtrhovat pocit krajinné komplexity a propojenosti. Vztah k místu a jeho bezprostřední krajině přestal být přítomný pouze ve schopnosti jeho charakterizace, popisu krajinných prvků. Začal být znát také z krajinných změn, resp. schopnosti jejich reflexe, z jejich pozitivního nebo negativního vnímání. Zdá se to být možná logické, přesto v nás může nízká schopnost identifikovat krajinné dědictví navodit dojem respondentova nezájmu o okolí jeho místa, dojem nízké sebeidentifikace s územím. Pokud však respondent ukázal schopnost reflexe krajinných změn, dokázal k nim kriticky přistoupit, zjistíme, že prvotní dojem mohl být zcestný. Poněkud konkrétněji: jedním z výsledků práce bylo zjištění, že rekreanti, event. mladí a ženy, dokázali snáze identifikovat zajímavé prvky v krajině a krajinu, zatímco starší lidé, rezidenti, event. muži se zvládli lépe orientovat v problematice změn. Nechme stranou drobné genderové rozdíly, patrně vyplývají z většího citu žen pro detaily, estetické prvky; zaměřme se na vztah rekreat, mladý vs. starší, rezident. U obou skupin lze cítit určitý vztah k místu (samozřejmě občas i vyslovený nezájem), jen se jedná o jiný druh vztahu. U první skupiny se jedná o vztah přímější, jasnější, lze snadněji pojmenovat prvky a vazby, které jeho podobu utvářejí. U druhé skupiny se jedná o vztah složitější, komplexnější, hůře uchopitelný nejen pro hodnotícího, ale patrně i pro samotného rezidenta. Není sporu o tom, že druhý typ vztahu se odvíjí od dlouhodobého soužití člověka a krajiny, tj. něčeho, co lze jen těžko přisoudit mladým a rekreatům. I dlouhodobě dojíždějící rekreanti žijí s krajinou stále pouze “na poloviční úvazek”, byť přesto se u nich šance na rozvinutí takového vztahu zvyšuje.

Který ze vztahů je však hodnotnější? Může to být vztah rekreatů, kteří si jsou vědomi, jaké hodnoty od území a krajiny očekávají a přizpůsobují je svému obrazu, tj. zkrášlují je, upravují je pro svou relaxaci atd. Krajina, zejména pak zástavba a její nejbližší okolí, je na vysoké estetické úrovni. Image “zvenku” se zlepšuje, identita lokality se zvyšuje. Je to však správný vývoj krajiny a toho, co se v ní odehrává? Je Vyšné, které se pomalu ale jistě stává chalupářskou kolonií (avšak život z krajiny se vytrácí) tím správným případem?

Nebo je hodnotnější vztah starších rezidentů, kteří zažili v krajině dobré i zlé, uvědomují si jaké změny v území proběhly, jaký mělo osud? Takoví lidé mohou hrát roli v zakotvení krajiny a lokality, pomáhat krajině nést její paměť. Je však v pořádku, že tito lidé si přestávají uvědomovat, které prvky jsou pro jejich lokalitu důležité? Neměli by paměť nejen nést, ale rovněž ji předat dalším, aby lidé a s nimi krajina nezapomínala?

V ideálním případě by se měla vyskytnout kombinace, resp. součet obou vztahů. Respondenti, kteří však dokázali reagovat obsáhle na obě části otázek, byli spíše v menšině. Lze těžko říci, které z území působilo z tohoto ohledu nejpriznivěji. Patrně nejširší škála odpovědí se objevila v Hranici u Nových Hradů. Respondentům se podařilo odhalit historické vazby v území, upozornit na místa přírodní i spjatá s lidským působením. Podařilo se jim popsat změny v krajině v horizontu nejméně padesáti let. Přesto se jen vzácně vyskytly všechny tyto odpovědi u jednoho z respondentů. Ve Vyšném a v Dlouhé Stropnici odkazovaly odpovědi vesměs na přírodní prvky, byly nekonkrétní.

Nelze se ubránit dojmům, že svůj vztah k nim by si respondenti dokázali vypracovat v řadě dalších lokalit v podhůří Novohradských hor. Přesto by patrně prognóza nebyla příznivá k žádnému ze sledovaných katastrů. Počet obyvatel dlouhodobě klesá v každém z nich, jen výchozí situace je zatím příznivější pro Hranicko. Příčiny této situace nelze pochopitelně hledat jen v nedostatečném ztotožnění se s krajinou a jejími vybranými aspekty. Mladí lidé (v širším věkovém rozpětí) obecně ubývají ve venkovském prostoru (Musil, Müller, 2008), o to složitější problém je v marginálních oblastech jako je pohraničí, ke kterým modelová území patří. Vztah ke krajině, k místu prohrává svůj soubor s ambicemi, vzděláním, příležitostmi apod. Jen těžko usuzovat zda je současná doba tak neúprosná, že žádná "vztahová pouta" stálých obyvatel nejsou schopna tyto změny zastavit. Je však zřejmé, že s podobnými problémy bojují i jiné periferní oblasti v Česku se silnějším komplexem tradic a citových vazeb na území, než jakými disponují modelové katastry na Novohradsku (Stockmann, 2005).

Příčiny oslabujícího vztahu člověka se svou lokalitou je však možné hledat i jinde než v současnosti. Podle Löwa a Míchala (2003) bylo jedním z největších zločinů socializace zpřetrhání tzv. teritoriálních vztahů – našich vazeb na krajinu, lidé byli majetkově a psychologicky odděleni od místa. Lidé tedy mohou ve své paměti přenášet na současníky i křivdy a nespravedlnosti, které se jim v souvislosti s územím přihodily. Ověřením těchto názorů může být komparace s nejbližším pohraničím. Kubeš (2007) hodnotil diference v populačním vývoji Novohradska a rakouské části Freiwald. Upozornil rovněž na depopulaci území, avšak v daleko menší míře než na české straně. Zemědělství a lesnictví je podle něj ve Freiwaldu stále na rozvinuté úrovni a život na venkovské úrovni není zdaleka tolik poznamenán jako na opačné straně hranice. Období komunismu tak nese bezesporu svůj díl na dnešním vztahu ke krajině také v modelových územích. Tyto myšlenky jsou však již pouze vyústěním řetězce úvah, žádný z respondentů o ničem podobném otevřeně nehovořil. Negativní reakce na minulé hospodaření se však vyskytly několikrát, stejně jako vzpomínka na soukromé hospodaření ještě v předkomunistické éře (Hranice u Nových Hradů).

Pokud bylo zmíněno období socializace, pak je třeba dotknout se ještě poválečného vysídlení, neboť práce vymezila území právě na základě stabilních/nestabilních populačních vazeb v území. Lze nalézt nějaký jiný vzorec vztahu ke krajině u obyvatel, kteří žijí v území - do kterého oni, jejich předci či předchůdci přišli v rámci poválečného dosídlování? Jak již bylo v práci zmíněno několikrát, literatura (např. Petráš, 2006; event. Chromý, Janů, 2003) nám říká, že ano.

Samotné kvalitativní šetření poskytuje nejasné náznaky, že tomu tak skutečně je. Respondenti v Dlouhé Stropnici a Vyšném nehovořili o období dávno minulém, kdy byla krajina obhospodařována zcela odlišně. Zachovalé fotografie (viz příloha č. 45–46, s. 26) například vzpomínají na časy, kdy bylo okolí Dlouhé Stropnice zaplaveno drobnými políčky a zalesnění v krajině nedosahovalo takové míry jaké dosahuje dnes. Již fakt, že několik respondentů v Hranici u Nových Hradů toto období zmínilo (a dokonce jej označili patrně za nejpozitivnější ze tří odlišných

druhů zemědělského “hospodaření”, která pamatují) kvalitativně vyvyšuje jejich propojenost s krajinou, event. její pamětí. Také vnímání důležitosti kulturně-historických památek v Dlouhé Stropnici a Vyšném nebylo příliš intenzivní. Kapličku nebo starou hasičskou zbrojnicu nepovažoval nikdo v D. Stropnici za důležitou. Vzpomínka na období, kdy se ve Vyšném vyplatila obecná škola, je dnes přítomna v nevzhledné budově, která podle jednoho z názorů v osadě působí spíše negativně. Na obranu dotázaných je třeba říci, že otázky nebyly strukturovány tak, aby respondenty přímo navedly na tyto “pozůstalosti”. Na druhou stranu, oslovení v Hranici vzpomněli na své historické vazby, uvedli trojhranný kámen, označující období, kdy zde “hraničila” panství apod. Tato tvrzení by ale bylo vhodné ověřit rozhovory s větším množstvím respondentů a zaměřit se konkrétněji na znalost kulturního a historického. Přesto jsou získané poznatky hodnotné - je zřejmé, že při vyslovení slova “*krajina*” se vysvětlení tohoto termínu v “německém”, “smíšeném” vs. “českém” území mírně liší. Jak uvedla předchozí slova této kapitoly, hrozí, že se význam tohoto slova časem unifikuje ve všech sledovaných katastrech, to však již není třeba opakovat. Podstatné je, že dnes můžeme nalézt náznaky dopadů stability vs. nestability populačního vývoje v území. Je však třeba k tomuto tématu nadále přistupovat opatrně. Okolnosti druhé světové války a poválečné vysídlení patrně stojí na počátku nešťastného kauzálního řetězce krajinných změn v pohraničí. Jak bylo naznačeno i citováno výše, následná geopolitická situace, do které se naše země dostala, v tomto řetězci pokračovala. Nedošlo k nápravě, došlo k rozšíření následků a k “rozšlapání” původních stop, jejichž konkrétní obrysy můžeme v takovém chaosu jen obtížně vysledovat.

O vlivu poválečného vysídlení na dnešní vztah místních ke krajině můžeme s takovým odstupem pouze spekulovat a předpokládat s relativně vysokou pravděpodobností. Poněkud snáze se lze dopátrat samotných změn v krajině, byť jen velice hrubým pohledem – kapitola 5.3 odhalila poměrně jasně dopady vysídlení na základní kategorie půdního fondu.

To je však již odbíháním od tématu. V závěru této kapitoly je třeba shrnout, že přes všechny negativní výhrady, vztah místních i rekreatantů ke krajině existuje. Lze předpokládat, že se proměnil, proměňuje a ještě proměňovat bude. Ostatně krajina kolem lidí se proměňuje rovněž a tito lidé změny obvykle reflektují. Změny, které kolem nich probíhají, chápou jako nevyhnutelný projev dnešní doby a smiřují se s nimi. Je evidentní, že po náročném období předchozího režimu se jeví většina kroků jako změna k lepšímu. Na druhou stranu změny, které v krajině probíhají v transformačním období nejsou natolik příznivé, aby vztah člověka ke svému okolí signifikantně zvýšily. Vytrvalý úbytek obyvatel mění dvě ze tří modelových území v atraktivně situované kolonie druhého bydlení. Zda tento problém leží v minulosti nebo spíše v přítomnosti nejspíš odhalí budoucí vývoj Hranicka, které se dosud rekreačním sídlem nestalo. A zda se jedná doopravdy o problém je komplikovanou otázkou, která se nachází mimo rámec této práce. Jedná se skutečně o nechtěnou vývojovou abnormalitu, kterou je třeba odstranit? Možná je současný stav pouze přirozeným důsledkem dnešní doby, jak se domnívá velká část oslovených. Možná se i přirozenou cestou, byť na

jiných základech než před válkou a socialismem, znovu obnoví silná vazba člověka na krajinu. Možná tato pojítka existují již nyní, jen je těžké je postřehnout, nebo jim nepřikládáme dostatečnou důležitost. Možná...

7.2 Jiné možnosti analýzy krajinného dědictví a vztahu ke krajině

Předchozí kapitoly, stránky, věty a odstavce prezentovaly způsob, jakým bylo ke krajině přistupováno v této diplomové práci. Úvahy o vztahu ke krajině byly postaveny na analýze jejího dlouhodobého vývoje, na terénním šetření, které se zabývalo hodnocením esteticity a některých aspektů terciární krajinné struktury, a následně potom na řízených rozhovorech s obyvateli katastrálních území. Cílem této pasáže je načrtnout varianty a alternativy k provedené analýze. Nebudou nastíněny alternativy ke všem částem práce, spíše budou přiblížena vybraná metodická rozcestí, na kterých bychom se při podobné práci mohli vydat po jiné trase.

Kapitola 5.4 byla vedena bez striktních pravidel, spíše intuitivně na základě poznatků, které se podařilo zjistit. Částečně byla při jejím zpracovávání využita série doporučení pro hodnocení terciární krajinné struktury od Löwa a Míchala (2003). Ne nepodobná jejich metodice je práce Ribeira (1998). Autor se ve své práci zabýval problematikou *“greenways”*, jakýchsi konektivních krajinných prvků, které vytvářejí důležité sítě přírodních, vizuálních a kulturně-historických míst – mají za cíl krajinu scelit, harmonizovat a chránit. Pro účely plánování takových přirozených koridorů sestavil Ribeiro posloupnost úkolů, které pomohou krajinu poznat natolik detailně, že v ní bude možné vymezit (a event. chránit) greenways. Metodika a případová studie byla představena pro regionální i lokální úroveň. Protože tato práce věnovala větší důraz lokálnímu měřítku, představíme pouze náčrt autorovy představy krajinné analýzy a krajinného hodnocení na lokální úrovni⁵¹. Jak bylo naznačeno, autor provedl nejprve tzv. krajinnou analýzu. Skládala se z rozboru geologických prvků, hydrologie a topografie, ekologických zdrojů, vývoje kulturní krajiny (historických pozůstatků, materiálních i duchovních), využití ploch a krajinného pokryvu a také analýzy míst lokálního významu (formou rozhovorů)⁵². Z krajinné analýzy vycházelo krajinné hodnocení, které se skládalo z hodnocení ekologických zdrojů (biodiverzita, ekologické funkce,

⁵¹ Metodika hodnocení na regionální a lokální úrovni je velmi podobná, liší se zejména významem vybraných krajinných složek pro danou měřítkovou úroveň.

⁵² Rozhovory byly prováděny ve skupinách respondentů (tzv. *“focus groups”* – které mohou poskytovat výzkumníkovi důležité poznatky o způsobu, jakým lidé kolektivně organizují své myšlenky, proč lidé zastávají své názory a snadno rozšířit spektrum pohledů na jeden problém – podle Mejlgaard (2008b)), kterým byly pokládány otázky týkající se popisu krajiny regionu, atraktivity/neatraktivity charakteristik regionu, pozorování změn v krajině a dopadů na obec, individuální významnosti míst, homogenity místní populace, pohledu na atraktivitu míst zvenku, ochrany obce a zmíněných míst apod. (podle Ribeiro, 1998).

ochrana vody a půdy, přírodní historie apod.), hodnocení vizuálních zdrojů (přírodní i kulturní vizuálně cenné krajinné prvky), hodnocení kulturních a historických zdrojů (historický význam, jejich integrita v krajině, ekologická hodnota a prostorový vzorec rozmístění) (Ribeiro, 1998).

Celková metodologie autora je pochopitelně ještě komplexnější. Přestože jejím cílem je vymezení ideálních regionálních a lokálních, vzájemně propojených greenways, realizací těchto návodů by bylo možné přiblížit se k rozsáhlému krajinářskému hodnocení. Přidané spojení s moderně pojatým kvalitativním šetřením formou rozhovorů ve focus groups představuje dohromady velmi detailní seznámení se s krajinou. Dodržení všech metod, které Ribeirova dizertace přednesla, patrně překračuje možnosti diplomové práce, přesto je nutné se o nich zmínit. Jejich vhodnou aplikací by se mohl zjednodušit a zkonkretizovat pohled na vztah obyvatel k lokalitě, o což se pokoušela předchozí podkapitola.

Další poznatek, lépe řečeno, návrh efektivnějšího řešení se týká měřítkové úrovně, která byla pro účely této práce využita. Nelze pochopitelně jednoznačně zavrhnout žádné z měřítek. Jak uvedla kapitola 2.1.5, na jakékoliv měřítkové úrovni existuje vztah a identita. Výběrem modelových katastrů se dostal do popředí vztah k místu, k lokalitě - jakýsi náčrt lokální identity. Celá předchozí podkapitola se tedy zabývala určitými aspekty lokální identity, v Hranici u Nových Hradů ji určila výraznější než v Dlouhé Stropnici a Vyšném. Přesto nelze opomenout případnou existenci dalších identit, jejichž zjištění skladba otázek téměř vylučovala. Navzdory striktnímu soustředění na úroveň katastru se objevily náznaky, že takové identity a vazby mohou existovat. Pokud se výzkum zabývá regionální identitou, obvykle se soustřeďuje na vyšší úroveň, než je katastrální. Výzkum je sice prováděn ve vybraných katastrálních územích, "sféra zájmu" však za jejich hranicemi nekončí. To odlišuje tyto výzkumy od předkládané diplomové práce. V rámci této diskuse je nutné přiznat a předpokládat, že pro většinu lokalit v Česku je patrně vhodnější hodnotit vztah místních k většímu územnímu celku. Respondenti v modelových katastrech se velice často uchýlovali k hodnocení míst a prvků mimo jejich katastr, měli problémy jejich katastr určitým způsobem charakterizovat. Málo to však říká o obecném vztahu ke krajině vyššího celku. Vztah k Novohradsku stále může existovat a s ním možná i silnější citová vazba. Protože výzkum lokální identity není v Česku natolik rozšířený jako výzkum identity v souvislosti s většími přírodními, administrativními nebo historickými regiony, je těžké posoudit, nakolik je vztah k malé obci (osadě) častým jevem. Přesto lze na základě zjištěného předpokládat, že právě zaměření se na oblast Novohradska by umožnilo získat širší spektrum odpovědí, lepší představu o vnímání krajinného dědictví a posléze snad i vztahu ke krajině. Možnost identifikovat vztah obyvatel k Novohradsku, Novohradským horám může být tudíž zajímavým námětem pro další výzkum (například při budoucí příležitosti oficiálního ustanovení CHKO Novohradsko).

Naopak úroveň lokality (katastru) se jeví vhodnější pro další cíl, který si diplomová práce zadala – totiž hodnocení změn v krajině a jejich vnímání místním obyvatelstvem. Zatímco krajina znamenala

pro řadu oslovených rozsáhlejší prostor než jen blízké okolí jejich osady či obce, hodnocení změn v krajině (pokud je vůbec byli schopni reflektovat) se jich dotýkalo bezprostředněji. Zde lze naopak předpokládat, že s klesajícím měřítkem by respondenti ztráceli jistotu a přehled.

Jak bylo uvedeno v minulé podkapitole, schopnost vnímat změny v krajině je vlastnost, kterou nelze od tématu „vztah ke krajině“ oddělit. Stále je to vztah, resp. druh vztahu. Předchozí odstavce mohly navodit dojem, že vztah ke krajině je snadnější popisovat na vyšší řádovostní úrovni. Je to však pouze částečná pravda. Pokud bychom dali respondentovi větší „prostorovou benevolenci“, patrně snadněji postihneme drobné nuance tohoto vztahu, snáze postřehneme jeho komplexitu a diference. Lokální úroveň je, jak dokázal výzkum, přesto důležitá – a to zejména pro jednotlivé fragmenty vztahu ke krajině. Takovým fragmentem je bezesporu vnímání krajinných změn, vztah ke změnám ve výstavbě, vztah ke změnám ve struktuře ploch, vztah k ochraně kulturního dědictví atd. To vše v sobě vztah ke krajině skrývá, je snáze uchopitelné a lépe metodologicky postižitelné. Toto zredukování na jednotlivé fragmenty navíc umožňuje zvolit různé vhodné řádovostní úrovně. Čím větší množství takových „kousíčků vztahu“ se podaří spojit dohromady, tím větší bude zpřesnění onoho abstraktního vztahu ke krajině.

Diplomová práce tedy ve své podstatě definuje vztah ke krajině na základě pozorování, vnímání důležitých prvků a míst v lokalitě, charakteristiky lokality a vnímání změn v krajině – proto ona všudypřítomná opatrnost při interpretaci tohoto vztahu. Jedná se jen o některé z mnoha fragmentů.

Poslední poznámka k provedeným krokům diplomové práce, jež by mohly vést jiným směrem, bude věnována kritériím výběru samotných katastrálních území. Ta, jak známo, vycházela již ze snahy předchozí práce – hledat důsledky poválečného vysídlení v dnešní krajině. Ponechme stranou, nakolik byla úspěšná v tomto hledání předkládaná práce. Pokusme se spíše nadnést jiná možná kritéria výběru modelových území při snaze naplnit některé z dalších cílů, vymezených na počátku. Flyvbjerg (2008) uvedl pět modelů při výběru případové studie – typické případy, extrémní případy⁵³, výrazně se odlišující případy, kritické případy⁵⁴ a paradigmatické případy⁵⁵. Uvedené modely se pochopitelně navzájem nevyklučují. Přestože daná zobecnění nejsou zaměřena primárně na krajinné dědictví a změny v krajině, lze se jimi při výběru modelových území řídit. Při selekci území pro komparaci krajinného dědictví by bylo tedy patrně vhodné vytvořit přehled prvků přírodního a kulturního dědictví a vybírat území podle míry jejich koncentrace. Event. se nabízí možnost volit území, která disponují přibližně podobným druhem a množstvím takových prvků. Při selekci území pro krajinné změny (např. ve využití ploch) by bylo vhodné komparovat území, v nichž probíhají podobné nebo naopak rozdílné trendy. Při posuzování identity může výběr rozlišit

⁵³ Případy, které jsou velice úspěšné nebo naopak problematické (Flyvbjerg, 2008)

⁵⁴ Pokud platí výsledná zjištění pro daný případ, potom platí pro všechny (pro žádné) případy (Flyvbjerg, 2008)

⁵⁵ Případy, které potvrzují určité, předem předpokládané výsledky (Flyvbjerg, 2008)

území na základě historického vývoje, dynamiky změn v krajině, existenci/neexistenci chráněných rezervací, polarit pohraničí x vnitrozemí atd. Česká geografie však nepotřebuje na tyto možnosti upozorňovat. Pokud se soustředíme na samotnou diplomovou práci při plnění posledního z předem zadaných cílů, uvědomíme si, jak nevýhodné je, že se ani při značné vzájemné blízkosti katastrálních území nepodařilo nalézt lokality stejných fyzicko-geografických a klimatických charakteristik. Jde ale také o odlišný poválečný vývoj, který zabránil ve spolehlivém komplexním hodnocení dopadů vysídlení v konkrétní krajině. Ve světle současnosti se ovšem ideální selekce území pro tento účel již nejví pravděpodobná. Meritem předchozích myšlenek je však jiný fakt. Vybrané modelové lokality Novohradska z hlediska hodnocení změn v krajině, event. z hlediska komparace krajinného dědictví, nejspíš nepředstavují (pokud navážeme na Flyvbjergovu terminologii) extrémní, výrazně se odlišující či kritické případy; možná ani případy typické. A to právě z důvodů odlišných kritérií jejich výběru. Novohradsko tak může zahrnovat další rozličné typy území, jejichž analýza a průzkum může zde hodnocené celky do určitých kolonek zařadit. Nicméně i tuto úlohu již přenechává diplomová práce jiným.

8. Závěr

Předložená práce se přináší širší pohled na krajinu, krajinné změny a krajinné dědictví. Zavázala se určit nejen charakter krajinných změn, ale rovněž jejich vnitřní percepci obyvatelstvem. Zájem diplomové práce se de facto dotýkal tří odlišných způsobů „práce s krajinou“, jimž samotným jsou věnovány články a kvalifikační práce. Jsou to: land use, krajinné dědictví (paměť krajiny) a územní identita. Uvést do jaké míry se podařilo propojení těchto sfér, které prostupují téměř každou kulturní krajinou, je úkolem této poslední kapitoly. Napoví již souhrn nejdůležitějších poznatků, které se vztahují k předem zadaným cílům práce.

První z cílů se vztahoval k obecným tendencím ve vývoji využití ploch většího územního celku – jihočeského pohraničí. Pro jeho naplnění bylo nutné specifikovat nejdůležitější změny a pokusit se nastínit, které hybné síly se na jejich existenci podílely. Výstupy z databáze LUCC Czechia potvrdily, že během stopadesátiletého období docházelo v jihočeské příhraniční oblasti k podobným změnám jako v Česku, pouze s odlišnou intenzitou. Podařilo se zjistit, že v modelovém území se po druhé světové válce zvyšoval výraznou měrou podíl lesů, zejména na úkor travních porostů a orné půdy. Do struktury půdního fondu v jihočeském pohraničí se také poněkud výrazněji než na republikové úrovni promítá nová „zemědělská politika“ v probíhajícím období transformace. Jedná se o změny ve vnitřní struktuře zemědělského půdního fondu, orná půda je přeměňována v trvalé travní porosty. K těmto změnám dochází zejména v horských oblastech, kde je půda „zklidňována“. Z hlediska územní diferenciací ve vývoji využití ploch je však přesto šumavská část oblasti dlouhodobě nejintenzivněji se měnící částí území. Nejvýznamněji k tomu přispělo období 1948-1990, kdy docházelo k intenzivnímu zalesňování, nárůstu ostatních ploch, ale také konkrétním zásahům do území nebo alespoň katastru nemovitostí. Vysoká intenzita změn v tomto období jde na vrub „zprůmyslnění“ pohraničí, tehdejší zemědělské politiky, vymezení pohraničních pásem, střediskové soustavy osídlení, ale rovněž vysoké míry poválečného úbytku obyvatelstva a s ním k následnému nedokonalému dosídlení oblasti ad. Výzkum, který vycházel z předchozí práce, se pokusil zjistit rozdíly v těch částech území, které byly či naopak nebyly vysídleny. Podařilo se zjistit, že podíl neobdělávaných nebo extenzivně obdělávaných ploch byl vyšší v územích, která byla populačně ztrátovější, než v územích, která nebyla odsunem českých Němců ovlivněna. Nebylo však možné určit jednoznačnou příčinu této korelace, zvláště proto, že německé obyvatelstvo se před válkou nacházelo v oblastech méně příhodných pro intenzivní zemědělské hospodaření. Pro komparované části pohraničí je proto nezbytné držet se faktu, že změny ve využití ploch jsou na úrovni soudních okresů výsledkem působení několika rozličných faktorů (hybných sil krajinných změn).

V rámci druhého cíle se diplomová práce pokoušela zasadit vývoj využití ploch modelových katastrálních území (Dlouhá Stropnice, Hranice u Nových Hradů, Vyšné) do výše představeného

celku jihočeského pohraničí. Bylo prokázáno, že vývoj Novohradska i vybraných katastrů zaznamenal obdobné trendy jako velikostně nadřazená oblast. Nejzásadněji se do struktury ploch podepsal nárůst lesů. Stejně jako v celém pohraničí, také zde narůstal podíl ostatních ploch. V transformačním období došlo k zatravňování orné půdy, které však není příliš reflektováno v katastru nemovitostí. Odhady prezentují výrazně nižší (v jednom případě téměř nulové) podíly orné půdy, které nekorespondují s číselnými údaji zeměměřičského úřadu. Blíže současné situaci je výstup z evropské databáze Corine Land Cover, přesto jsou podíly orné půdy nadneseny. Terénní šetření však bylo prováděno okamžitkově, nelze tedy zejména druhý jmenovaný zdroj zcela zatratit. Také v modelových územích bylo provedeno hodnocení intenzity změn ve využití ploch při využití indexu změny. Při výpočtu bylo využito více časových horizontů, než nabízí databáze LUCC Czechia, bylo tedy možné zaměřit se podrobněji na poválečné období 1948-1955. Bylo potvrzeno, že intenzita změn u katastrů Dlouhá Stropnice a Vyšné se v tomto sedmiletém období téměř přibližuje hodnotám ukazatele v období 1955-1990. Vzhledem k faktu, že se jedná o katastry s vyšší mírou poválečného vysídlení, jeví se zde jako velice signifikantní právě vliv populačních změn v pohraničí. Obecně lze však říci, že intenzita změn v katastrech Novohradska nedosahuje úrovně např. některých šumavských okresů, hodnocených v rámci vyššího celku.

Třetím cílem práce byla identifikace krajinného rázu a rozmanitých prvků krajinného dědictví z pohledu pozorovatele, tedy jakési bližší poznání konkrétních míst a prvků modelových lokalit, v nichž bylo prováděno terénní šetření. Práce zjistila, že každé z katastrálních území má poněkud odlišnou kompozici dominantních ploch a prvků. Dlouhá Stropnice je charakterizována zejména tvary reliéfu říčního údolí a loukami, Hranice u Nových Hradů je ojedinelým rovinatým „paloukem“, obklopeným lesy a Vyšné je naopak příhraniční oblastí s výrazně převažujícím zastoupením lesů. Území se od sebe liší rozptýleností zástavby i přítomností dominantních prvků kulturního dědictví. Naopak společnou vlastností je relativní udržovanost stavení a rostoucí role rekreatantů, kteří se na ní podílejí. Kromě Hranice u Nových Hradů nejsou momentálně katastry součástí velkoplošného chráněného území a ochrana přírody se soustředí spíše na přítomnost památných stromů. Bližší informace podává kapitola 5.4.

Čtvrtý cíl práce zadal úkol posoudit vztah člověka ke „své“ lokalitě a krajině, zejména ke krajinným prvkům a změnám. V rámci práce se jednalo o nejobecnější z cílů. Je třeba přiznat, že se podařilo odhalit pouze některé z aspektů vztahu, na základě omezených podmínek kvalitativního šetření. Toto šetření se zabývalo v první části lokalizací a schopností orientovat se v prvcích a místech v krajině, v druhé části potom reflexí a evaluací změn v krajině. Bylo zjištěno, že populaci lokalit lze rozdělit na dvě odlišné skupiny: rekreanti event. mladí lidé vs. rezidenti event. starší lidé. První skupina se snadněji orientuje v atraktivních místech a prvcích, které „jejich“ krajina nabízí, druhá skupina se naopak precizněji vyjadřuje k charakteru změn v krajině. Studie vnímání krajinného dědictví, prvků a míst zjistila, že úroveň katastru nemusí být dostačující pro hodnocení tohoto

aspektu vztahu ke krajině. Dotázaní se velice často vyjadřovali k jiným prvkům a místům na Novohradsku. Lze tedy předpokládat, že modelová území mají větší potenciál k identitě regionální (vztahené např. k přírodním regionům Novohradska, Třeboňska) než k identitě lokální. Tento předpoklad však již nebyl ověřen. Dále bylo zjištěno, že dotázaní mají vztah spíše k prvkům přírodním, než prvkům kulturním. Tuto domněnku by bylo možné ověřit např. v jiné části Novohradska - v území s větší koncentrací kulturně-historických prvků.

Studie vnímání krajinných změn prokázala poměrně značnou reflexi probíhajících změn v krajině a ve struktuře ploch. Většina starousedlíků si je vědoma změn ve struktuře zemědělského půdního fondu - přechodu od orné půdy k travním porostům. V Hranici u Nových Hradů však někteří zvládli bilancovat i změny v období socialismu. Obecně lze říci, že většina dotázaných chápe současné změny jako přirozené, odpovídající době. Při srovnání s předchozím obdobím většina současný stav vítá, byť jej za ideální nepovažuje. Rekreační a mladší lidé v této studii uváděli častěji změny v kvalitě a struktuře zástavby, které považují za pozitivní. Zkoumání lokální úrovně se (na rozdíl od vnímání krajinného dědictví) ukázalo být pro tuto studii vhodnější.

Obecně navozuje analýza vztahu ke krajině na základě provedeného terénního šetření dojem zatraktivňování lokalit pro účely rekreačních - zvyšuje se estetická přírodních i kulturních prvků. Přesto modelové lokality ztrácejí trvale žijící obyvatelstvo a potýkají se s některými dalšími „bolestmi“ periferie.

Poslední cíl práce se vztahoval ke komparaci ve sledovaných katastrech. Mj. se práce v jeho rámci měla pokusit vyslovit domněnky o vlivu populační kontinuity na vztah člověka ke krajině. Katastry byly pro studii vybrány z hlediska národnostního složení před druhou světovou válkou a tak se jejich komparace z tohoto hlediska nabízí. V úvodu i v průběhu práce bylo zmíněno tvrzení Petráše (2006), který uvedl, že po staletí se vytvářející lokální patriotismus v pohraničních oblastech byl vysídlením násilně ukončen a vytvořila se jiná podoba vztahu ke krajině. Toto tvrzení bylo možné vnímat i jako neoficiální hypotézu. Diplomová práce zjistila, že tvrzení je patrně pravdivé, byť jej v modelových oblastech nelze podložit žádným konkrétním údajem. Výsledkem dlouhodobějšího zaměření na tuto otázku je zjištění, že přesná úloha pohraniční proměny obyvatelstva v podobě dnešního vztahu člověka ke krajině je nezjistitelná. Fakt, že v „české“ Hranici u Nových Hradů se obyvatelé odkazují také na historické souvislosti, zatímco obyvatelé „německé“ Dlouhé Stropnice a „smíšeného“ Vyšného spíše na přírodní složky území, je zřejmý. To je do značné míry způsobeno „rekreačním charakterem“ dvou později zmíněných katastrů. Obě tyto vlastnosti jsou však rovněž důsledkem pokračujícího nepříznivého vývoje v období komunismu, kdy i dosídlené obyvatelstvo území znovu opouštělo. Výslednou odpovědí diplomové práce k vlivu populační diskontinuity na vztah ke krajině (na příkladu německého odsunu) je, že odsun byl prvotní příčinou nešťastného kauzálního řetězce, nesoucího s sebou mj. snížený zájem o kulturní a historické vazby, které krajinu spojují. Neoficiální hypotéza je pravdivá, je však třeba se o ní bavit v obecné rovině.

Práce tedy splnila zadané cíle, byť ty obecnější z nich by bylo možné pojmout odlišným způsobem a snad poněkud komplexněji. Široký záběr diplomové práce tyto varianty vzhledem k jejímu omezenému rozsahu již neumožnil. Možnosti výzkumu krajinného dědictví, vztahu ke krajině i oblasti Novohradska tím pádem zdaleka nejsou vyčerpány. Předchozí kapitola upozornila na alternativní metodologické proudy, které se mohou konkrétnějším způsobem danými tématy zabývat. Dalším směrem výzkumu na Novohradsku mohou být hodnocení regionální identity obyvatel například v souvislosti s budoucím vznikem stejnojmenné chráněné krajinné oblasti; mohou to být nastínění konkrétnějších aspektů vztahu ke krajině, jako je například vnímání kulturně-historického dědictví, přírodních prvků, prvků ochrany krajiny atd. Užitečné mohou být pochopitelně komparační studie, porovnání s lokalitami a regiony v jiné části pohraničí, eventuelně dnes moderní přeshraniční srovnání.

To jsou pouze některé možnosti dalšího zkoumání. Komplexita krajinného prostoru však otevírá velké množství jiných variant. Vše se odvíjí od složitosti vazeb mezi člověkem a krajinou, která je ještě umocňována individuálním pohledem výzkumníka. Právě tato složitost může vyvolávat skepsi při studiu krajiny – jedná se o běh na nekonečně dlouhou trať. Má však zároveň trvalý smysl, neboť minulost, přítomnost i budoucnost lidského vývoje bude s krajinou vždy spojena. Jakkoliv skromná studie těchto vazeb tedy může přispět k vzájemnému porozumění, které je a bude pro naši vlastní udržitelnost klíčové.

Seznam literatury a pramenů

Použitá literatura

ALBRECHT, J. et al. (2003): Chráněná území ČR: Českobudějovicko, svazek VIII. Agentura ochrany přírody a krajiny ČR, EkoCentrum Brno, Praha, 807 s.

ALBRECHT, J. (2006a): Příroda a krajina. In: Dudák V. et al.: Novohradské hory a novohradské podhůří : příroda, historie, život, Baset, Praha, s. 251–252.

ALBRECHT, J. (2006b): Územní ochrana. In: Dudák V. et al.: Novohradské hory a novohradské podhůří : příroda, historie, život, Baset, Praha, s. 257–264.

BIČÍK, I. (1995): Possibilities of Long-Term Human-Nature Interaction Analysis: The Case of Land-Use Changes in the Czech Republic. In: The Changing Nature of the People-Environment Relationship: Evidence from a Variety of Archives, Ed. by I. G. Simmons and A. M. Mannion, Dept. of Social Geography and Regional Development, Prague, s. 79–92.

BIČÍK, I. et al. (1996): Land Use/Land Cover Changes in the Czech Republic 1845–1995. Geografie, 101, č. 2, s. 92–109.

BIČÍK, I., CHROMÝ, P., JANČÁK, V., JELEČEK, L., KUPKOVÁ, L., ŠTĚPÁNEK, V., WINKLEROVÁ, J. (2001): Land Use/Land Cover Changes in Czechia over the past 150 Years – An Overview. In: Land Use/Cover Change in Selected Regions in the World. Ed. by Y. Himiyama, A. Mather, I. Bičík, E. V. Milanova. Vol. I, Part IV, Issued by IGU SG LUCC. IGU-LUCC Research Reports IL-2001-01, Institute of Geography, Hokkaido Univ. of Education, Asahikawa 2001, s. 29–39.

BIČÍK, I., JANČÁK, V. (2005): Transformační procesy v českém zemědělství po roce 1990. Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje PřF UK, Praha, 104 s.

BIČÍK, I., KUPKOVÁ, L. (2006): Vývoj využití ploch v Pražském městském regionu. In: Ouředníček, M. (Ed.), Sociální geografie Pražského městského regionu. Přf UK, Praha, s. 42-63

BIČÍK, I., KABRDA, J. (2008): Changing land use structure and its driving forces in border regions of Czechia. In: Kabrda, J., Bičík, I. (eds.): Man in the landscape across frontiers: Landscape and land use change in Central European border regions. Recenzovaný sborník na CD-ROM z „IGU/LUCC Central Europe Conference 2007, Slovenia – Austria – Slovakia – Czech Republic, August/September, PřF UK, Praha, s. 33-47

BIČÍK, I., JELEČEK, L. (2009): Land use and landscape changes in Czechia during the period of transition 1990-2007. Geografie, 114, č. 4, s. 263-281.

BOLTIŽIAR, M., OLAH, B. (2008): Potenciál historických map a leteckých snímků při studiu změn krajiny. Geografická revue, 4, č. 2, s. 64-82

BORIĆ, D. (2002): Deep Time ‘Metaphor’: Mnemonic and Apotropaic Practices at Lepenski Vir. Journal of Social Archaeology, 3, č. 1, s. 46-71

CARR, D.L., BILSBORROW, R.E. (2000): Population and Land Use/Cover Change: A Regional Comparison between Central America and South America. *Journal of Geography Education – Land Use and Land Cover Change* (eds. Himiyama, Y., Hwang, M.), vol. 43, Department of Geography Education, Seoul, s. 7-17

COSGROVE, D. (1998): *Social Formation and Symbolic Landscape* (2nd edition with additional introductory chapter). Wisconsin Univ. Press, Wisconsin, 312 s.

ČAPKA, F. et al. (2005): *Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce*. Akademické nakladatelství CERM, Brno, 359 s. + příl.

DEMEK, J. et al. (1987): *Hory a nížiny*. Zeměpisný lexikon ČSR, Academia, Praha, 584 s.

DRDOŠ, J. (2004): *Geoekológia a environmentalistika*. I. časť, *Krajinná ekológia/geoekológia, jej environmentálne poslanie a úlohy*. Fakulta humanitných a prírodných vied, Prešovská univerzita, Prešov, 201 s.

DWYER, O., ALDERMAN, D. (2008): *Memorial Landscapes: Analytic Questions and Metaphors*. *Geojournal*, 73, č. 3, s. 165-178

FAIRCLOUGH, G. (2003): 'The Long Chain': Archaeology, Historical Landscape Characterization and Time Depth in the Landscape. In: Fry, G., Palang, H. (eds): *Landscape Interfaces : Cultural Heritage in Changing Landscapes*, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, s. 295 – 318

FLYVBJERG, B. (2008): *Research methodology: case study research*. Aalborg Universitet, Aalborg, přednáška (30.10.08)

FORMAN, R. T. T., GODRON, M. (1993): *Krajinná ekologie*. Academia, Praha, 583 s.

GABROVEC, M. (2000): *Land Use Changes According to Relief in the Last 200 Years: a Case Study*. *Journal of Geography Education – Land Use and Land Cover Change* (eds. Himiyama, Y., Hwang, M.), vol. 43, Department of Geography Education, Seoul, s. 7-17

GOJDA, M. (2000): *Archeologie krajiny : vývoj archetypů kulturní krajiny*. Academia, Praha, 238 s.

GÖTZ, A., NOVOTNÁ, M. (1995): *Geografie zemědělství ČR*. Pedagogická fakulta ZČU, Plzeň, 100 s.

HAMPL, M. (1998): *Realita, společnost a geografická organizace: hledání integrálního řádu*, PŘF UK, Praha, 112 s.

HAVLÍČEK, T. (2004): *Teorie vymezení pohraničí*. In: Jeřábek, M., Dokoupil, J., Havlíček, T.: *České pohraničí – bariéra nebo prostor zprostředkování?*. Academia, Praha, s. 59-66.

HOKR, V., OESTERREICHER, J., SCHNEIDER, B. (2003): *Paměť Vitorazska*. Novohradská občanská společnost, Nové Hrady, 112 s.

CHLUPÁČ, I. et al. (2002): *Geologická minulost České republiky*. Academia, Praha, 436 s. + příl.

CHRASTINA, Z. (2009): Vývoj využívania krajiny trenčianskej kotliny a jej horskej obruby. Filozofická fakulta UKF, Nitra, 285 s.

CHROMÝ, P. (2003a): Vývoj krajiny a formování identity území: Příspěvek k environmentálním dějinám na příkladu České Kanady. Historická geografie, 32, Historický ústav AV ČR, Praha, s. 115-134.

CHROMÝ, P. (2003b): Memory of Landscape and Regional Identity: Potential for Regional Development of Peripheral Regions. In: Jeleček, L., Chromý, P., Janů, H., Miškovský, J., Uhlířová, L. (eds.): Dealing with Diversity. Charles University in Prague, Faculty of Science, Department of Social Geography and Regional Development, Prague, s. 246–256.

CHROMÝ, P., JANŮ, H. (2003): Regional identity, activation of territorial communities and the potential of the development of peripheral regions. Acta Universitatis Carolinae – Geographica, XXXVIII, č. 1, s. 105–117.

CHROMÝ, P. (2004): Formování regionální identity: nezbytná součást geografických výzkumů. In: Geografie na cestách poznání : sborník příspěvků k šedesátinám Ivana Bičíka (eds: Jančák, V., Chromý, P., Marada, M.). Edice KSGRR PŘF UK, Praha, s. 163-178

CHROMÝ, P. (2010): Pracovní materiál projektu VaV MMR 2007–11: Regionální diferenciacie venkovských obcí Česka: disparity a možnosti rozvoje, (Radim Perlín a kol.), KSGRR PŘF UK, Praha, rukopis

JANČÁK, V., GOTZ, A. (1997): Územní diferenciacie českého zemědělství a její vývoj. Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje PŘF UK, Praha, 81 s.

JELEČEK, L. (1985): Zemědělství a půdní fond v Čechách ve 2. polovině 19. století. Academia, Praha, 283 s. + příl.

JELEČEK, L. (1995): Využití půdního fondu České republiky 1845-1995: Hlavní trendy a širší souvislosti. Geografie, 100, č. 4, s. 276-291.

JELEČEK, L. (1999): Environmentalizace historické geografie, historiografie a historický Land Use. Historická geografie, 30, Historický ústav AV ČR, Praha, s. 53–84.

JELEČEK, L., BURDA, T., CHROMÝ, P. (1999): Historická geografie a výzkum vývoje struktury půdního fondu Česka od poloviny 19. století. Historická geografie, 30, Historický Ústav ČR, Praha, s. 261-270.

JELEČEK, L. (2002): Historical development of society and LUCC in Czechia 1800–2000: Major societal driving forces of Land Use changes. In: Bičík, I. et al. (eds), Land Use/Land Cover Changes in the Period of Globalization. Proceedings of the IGU-LUCC IC Prague 2001, s. 44–57.

JELEČEK, L. (2007): Environmentalizace vědy, geografie a historické geografie: environmentální dějiny a výzkum změn land use Česka v 19. a 20. století. Klaudyán, 4, č. 1/2007, 11 s.

JEŘÁBEK, M. (2004): Představení projektu. In: Jeřábek, M., Dokoupil, J., Havlíček, T.: České pohraničí – bariéra nebo prostor zprostředkování?. Academia, Praha, s. 17-25.

JOHNSON, M. (2007): Ideas of Landscape. Blackwell Publishing, Oxford, 264 s.

JONES, M. (2003): The Concept of Cultural Landscape: Discourse and Narratives In: Fry, G., Palang, H. (eds): Landscape Interfaces : Cultural Heritage in Changing Landscapes, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, s. 21 – 52

KABRDA, J. (2003): Faktory ovlivňující vývoj využití ploch v kraji Vysočina od poloviny 19. století. Magisterská práce, Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje PŘF UK, Praha, 111 s. + příl.

KABRDA, J. (2008): Změny prostorového vzorce využití ploch v České republice a jejich příčin. Dizertační práce, Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje PŘF UK, Praha, 69 s. + příl.

KOBLASA, P. (1999): Nové Hrady. Okresní úřad České Budějovice, České Budějovice, 94 s.

KODADOVÁ, V. (2009): Kolektivizace a zakládání jednotných zemědělských družstev v okrese Trhové Sviny 1949-1959, Diplomová práce, Ústav archivnictví a pomocných věd historických JČÚ, České Budějovice, 239 s. (včetně příl.)

KOZÁK, J. et al. (2009): Atlas půd České republiky. ČZÚ, Praha, 150 s.

KUBEŠ, J., MIČKOVÁ, K. (2002): Analýza vývoje prostorové struktury krajiny v Novohradských horách mezi lety 1938-2000. In: Papáček, M. (ed.): Biodiverzita a přírodní podmínky Novohradských hor. Jihočeská univerzita a Entomologický ústav AV ČR, s. 21-28.

KUBEŠ, J., MIČKOVÁ, K. (2003): Development of horizontal landscape structure in the Pohořsko region (the Czech-Austrian frontier) between 1938-2000. Ecology/Ekológia (Bratislava), 22, č. 3, s. 269-283.

KUBEŠ, J. (2007): Rozdílný populační vývoj v sídlech české a rakouské části přeshraničního regionu "Novohradské hory - Freiwald" mezi lety 1869 - 2001. Klaudyán, 4, č. 1, s. 32-55

KUČAN, A. (1999): Cultural Landscapes as Symbols of National Identity-Protection or Change?. Agriculturae Conspectus Scientificus, 64, č. 4, s. 259-268

KUČERA, Z. (2008): Krajina v regionech, region v krajině (několik poznámek k ochraně krajiny jako regionálního dědictví). In: Šimůnek, Beneš, Brůna (eds.): Regiony - časoprostorové průsečíky? Práce Historického ústavu AV ČR, řada C - Miscellanea, 21, Historický ústav AV ČR, Praha, s. 47 – 63

KUČERA, Z. (2009): Krajina v české geografii a otázka relevance přístupů angloamerické humánní geografie. Geografie, 114, č. 2, s. 145 – 155

KUPKOVÁ, L. (2001): Analýza vývoje české kulturní krajiny v období 1845-2000. Dizertační práce, PŘF UK, Praha, 212 s. + příl.

- LEWICKA, M. (2008): Place Attachment, Place Identity, and Place Memory: Restoring the Forgotten City Past, *Journal of Environmental Psychology*, 28, s. 209-231
- LIPSKÝ, Z. (1998): Krajinná ekologie pro studenty geografických oborů. Katedra fyzické geografie a geoekologie UK, Praha, 129 s., přílohy.
- LIPSKÝ, Z. (2000): Sledování změn v kulturní krajině. Lesnická fakulta ČZÚ, Praha, 71 s., přílohy.
- LIPSKÝ, Z., ROMPORTL, D. (2007): Typologie krajiny v Česku a zahraničí: stav problematiky, metody a teoretická východiska. *Geografie*, 112, č. 1, s. 61–83.
- LOWENTHAL, D. (2007): Living with and looking at landscape. *Landscape Research*, 32, č. 5, 635 – 656
- LÖW, J., MÍCHAL, I. (2003): Krajinný ráz. Lesnická práce, Kostelec nad Černými lesy. 552 s. + CD ROM
- MATHER, A., S. (2002): The reversal of land-use trends: the beginning of the reforestation of Europe. In: Bičík, I., Chromý, P., Jančák, V., Janů, H. (eds.): *Land Use/Land Cover Changes in the Period of Globalization. Proceedings of the IGU-LUCC International Conference, Prague, 2001.* KSGRR PŘF UK, Praha, s. 23-30.
- MEJLGAARD, N. (2008a): Research methodology: introduction to course contents and central issues. Aalborg Universitet, Aalborg, přednáška (11.9.08)
- MEJLGAARD, N. (2008b): Research methodology: flexible designs – interviewing and focus groups: approaches and procedures. Aalborg Universitet, Aalborg, přednáška (2.10.08)
- MIČKOVÁ, K., (2003): Struktura krajiny v povodí Stropnice v Novohradských horách. In: Papáček, M. (ed.): *Biodiverzita a přírodní podmínky Novohradských hor II.* Pedagogická fakulta JČÚ, České Budějovice, s. 33-40.
- MIČKOVÁ, K., (2004a): Současná struktura a některé perspektivy dalšího vývoje zemědělsko-lesnické krajiny Novohradských hor a jejich podhůří. *Collection of Scientific Papers, Faculty of Agriculture in České Budějovice, Series for Economics, Management and Trade*, 28, č. 2, s. 133-136.
- MIČKOVÁ, K., (2004b). Analýza vývoje krajiny v povodích toků Novohradských hor. In: Wahla, A. (ed.): "Geografie a proměny poznání geografické reality." *Sborník příspěvků z Mezinárodní geografické konference, 2. svazek.* PŘF Ostravské univerzity v Ostravě, s. 471-480.
- MIČKOVÁ, K., (2005): Landscape structure development in the Novohradské MTS. Region. *Acta Facultatis Rerum Naturalium Universitatis Comenianae - Geographica (supplementum) No. 3.* Univerzita Komenského, Bratislava, č. 3, s. 356-364.
- MIČKOVÁ, K. (2006): Využívání krajiny. In: Dudák V. et al.: *Novohradské hory a novohradské podhůří : příroda, historie, život*, Baset, Praha, s. 105-111.

MUSIL, J., MÜLLER, J. (2008): Vnitřní periferie v České republice jako mechanismus sociální exkluze, Sociologický časopis, 44, č. 2, s. 321-348

NAJMAN, J. (2008): Hodnocení vlivu železné opony na změny krajiny s využitím dat Corine Land Cover. Diplomová práce, Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje PŘF UK, Praha, 120 s. + příl.

NĚMEČEK, J., TOMÁŠEK, M. (1983): Geografie půd ČSR, Studie ČSAV, č. 23, Academia, Praha, 100 s.

OGRIN, D. (1999): Landscape as a research problem. Agriculturae Conspectus Scientificus, 64, č. 4, s. 239-242

PAASI, A. (2002): Place and region: regional worlds and words. Progress in Human Geography, 26, č. 6, s. 802-811

PAASI, A. (2003): Region and place: regional identity in question. Progress in Human Geography, 27, č. 4, s. 475-485

PALANG, H., SAAR, M. (2009): The Dimensions of Place Meanings. Living Reviews in Landscape Research, 3, č. 3, s. 1-24

PEŠEK, J. (1986a): Nástup k osídlování jihočeského pohraničí (jaro 1945 – léto 1946). Jihočeský sborník historický, LV, č. 1, s. 23-35

PEŠEK, J. (1986b): Dokončování poválečného osídlování jihočeského pohraničí (léto 1946 – podzim 1947). Jihočeský sborník historický, LV, č. 2, s. 69-80

PEŠEK, J. (1986c): Osídlování jihočeského pohraničí v letech 1947-1953. Jihočeský sborník historický, LV, č. 3, s. 133-143

PEŠEK, J. (1986d): Dosídlování jihočeského pohraničí v letech 1954-1959. Jihočeský sborník historický, LV, č. 4, s. 169-180

PETRÁŠ, J. (2006): Odsun německého obyvatelstva. In: Dudák V. et al.: Novohradské hory a novohradské podhůří : příroda, historie, život, Baset, Praha, s. 421-422.

RAŠÍN, R. (2005): Změny ve využití krajiny na Šluknovsku od poloviny 19. století: historickogeografická analýza katastrálního území zaniklé obce Fukov. Diplomová práce, Ústav pro životní prostředí PŘF UK, Praha, 117 s. + příl.

RAŠÍN, R. (2010): Krajina česko-rakouského pohraničí : vývoj a dědictví. Dizertační práce, Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje PŘF UK, Praha, 187 s. + příl.

RIBEIRO, L.P.A. (1998): The cultural landscape and the uniqueness of place: A greenway heritage network for landscape conservation of Lisbon Metropolitan Area. Dissertation Thesis. University of Massachusetts, 288 s. + 110s příl.

RYANT, F. (2007): Interpretace vývoje využití půdy v souvislosti s vývojem vybraných demografických charakteristik v jihočeském pohraničí. Bakalářská práce, Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje PŘF UK, Praha, 60 s. + příl.

RYPL, J. (2006): Geomorfologie. In: Dudák V. et al.: Novohradské hory a novohradské podhůří : příroda, historie, život, Baset, Praha, s. 39-46.

SÁDLO, J. a kol. (2005): Krajina a revoluce. Významné přelomy ve vývoji kulturní krajiny českých zemí. Malá Skála, Praha, 248 s.

SEMERÁKOVÁ, B. (2005): Změny ve využití krajiny na Frýdlantsku od poloviny 19. století: historicko-geografická analýza katastrálního území Dolní Oldříš. Diplomová práce, Ústav pro životní prostředí PŘF UK, Praha, 121 s. + příl.

SEMOTANOVÁ, E. (1999): Proměny krajiny na mapách českých zemí. Historická geografie, 30, Historický ústav AV ČR, Praha, s. 181-205.

SEMOTANOVÁ, E. (2001): Mapy Čech, Moravy a Slezska v zrcadle staletí. Libri, Praha, 263 s.

SEMOTANOVÁ, E. (2002): Cultural Landscape, Historical Landscape, Landscape Memory and its Digital Modelling. In: Pánek, J. – Malíř, J. (eds.): Historica : Historical Sciences in the Czech Republic. Historický ústav AV ČR, Praha, s. 155-183

SEMOTANOVÁ, E. (2008): K problematice regionů - časoprostorových průsečíků. In: Šimůnek, Beneš, Brůna (eds.): Regiony - časoprostorové průsečíky? Práce Historického ústavu AV ČR, řada C - Miscellanea, 21, Historický ústav AV ČR, Praha, s. 47 – 63

SCHAMA, S. (2007): Krajina a paměť (překlad P. Pálenský). Argo: Dokořán, Praha, 702 s.

SIWEK, T., BOGDOVÁ, K. (2007): České kulturně-historické regiony ve vědomí svých obyvatel, Sociologický časopis, 43, č. 4, s. 1039-1053

STOCKMANN, J. (2005): Moravské Kopanice: identita na periferii. In: Novotná, M. (ed.): Problémy periferních oblastí. Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje PŘF UK, Praha, s. 161–166

SYSSNER, J. (2009): Conceptualization of Culture and Identity in Regional Policy, Regional and Federal Studies, 19, č. 3, s. 437-458

ŠIMŮNEK, R., BENEŠ, Z., BRŮNA, V. (eds.) (2008): Regiony - časoprostorové průsečíky? Práce Historického ústavu AV ČR, Řada C, Miscellanea, 21, Historický ústav AV ČR, Praha, 289 s.

ŠTEPÁNEK, V. (1992): Land Use Patterns and their Post-War Changes in the Jablonec nad Nisou District. Acta Universitatis Carolinae - Geographica, XXVII, č. 2, s. 47-55.

ŠTEPÁNEK, V. (2002): Czech frontier in the 20th century: major political shifts reflected in changing land use structure. In: Bičík, I. et al. (eds), Land Use/Land Cover Changes in the Period of Globalization. Proceedings of the IGU-LUCC IC Prague 2001, s. 110-115.

ŠTĚTINOVÁ, K. (2006): Územní identita obyvatel Česka: vývojový a hierarchický pohled. Diplomová práce, Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje PŘF UK, Praha, 137 s. + příl.

ŠTYCH, P. (2001): Hodnocení dlouhodobých změn využití půdy ve vybraných územích Sedlčanska. Diplomová práce, Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje PŘF UK, Praha, 150 s. + příl.

ŠTYCH, P. (2003): Hodnocení vlivu nadmořské výšky reliéfu na vývoj změn využití půdy Česka 1845, 1948 a 1990. In: Jančák, V., Chromý, P., Marada, M. (2003): Geografie na cestách poznání. Sborník příspěvků k šedesátinám Ivana Bičíka. Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje PŘF UK, Praha, s. 59–70.

TOMÁŠEK, M. (2000): Půdy České republiky. ČGÚ, Praha, 67 s. + příl.

VOKOLEK, V. (2006): Exily a úkryty v české krajině : nahlédnutí za nízké horizonty. Garamond, Praha, 204 s.

WINKLEROVÁ, J. (2003): Potvrdí vývoj využití ploch ve vybraných modelových územích v letech 1845-2000 obecné trendy? In: Jančák, V., Chromý, P., Marada, M. (2003): Geografie na cestách poznání. Sborník příspěvků k šedesátinám Ivana Bičíka. Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje PŘF UK, Praha, s. 71–82.

ZICH, F. (2003): Mezigenerační biografická konfigurace obyvatel české části euroregionu Nisa. Sociologický ústav AV ČR, Praha, 119 s.

ŽIGRAI, F. (2000): Dimenzie a znaky kultúrnej krajiny. Životné prostredie, 34, č. 5, s. 229 - 233

Prameny:

Databáze LUCC Czechia PŘF UK v Praze. Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje PŘF UK, Praha

GIS vrstva jazykové hranice Z. Kučery, nepublikováno.

Ortofota z programu Google Earth

MIČKOVÁ, K. (2005): Landscape structure development in the Novohradské MTS. Region. Acta Facultatis Rerum Naturalium Universitatis Comenianae - Geographica (supplementum) No. 3. Univerzita Komenského, Bratislava, č. 3, s. 356-364, datové zdroje pro tento článek (ofic. nepublikovány)

Retrospektivní lexikon obcí Československé socialistické republiky 1850-1970: svazek 1, díl 2 - Abecední přehled obcí a částí obcí v letech 1850-1970. Federální statistický úřad, Praha, 1978

Retrospektivní lexikon obcí Československé socialistické republiky 1850-1970: svazek 2, díl 1 - Počet obyvatelů a domů podle obcí a částí obcí v letech 1850-1970 podle správního členění k 1. lednu 1972. Federální statistický úřad, Praha, 1978

RŮŽKOVÁ, J., ŠKRABAL, J. et al. (2006): Historický lexikon obcí České republiky 1869-2005, díl I. Český statistický úřad ve spolupráci s nakl. Daranus, Praha, 759 s.

Statistický lexikon obcí v Republice československé, díl 1 - Země Česká. Ministerstvo vnitra a státní úřad statistický, Praha, 1934, 613 s.

Internetové prameny:

Internet 1: *World Heritage Centre - UNESCO World Heritage Convention*

<http://whc.unesco.org/en/conventiontext> (18.12.2009)

Internet 2: *Mapové služby portálu veřejné správy ČR (podklady pro vlastní mapy, databáze CLC)*

<http://geoportal.cenia.cz> (21.7.2010)

Internet 3: *Agentura ochrany přírody a krajiny*

<http://drusop.nature.cz> (24.7.2010)

Internet 4: *Obyvatelstvo - roční časové řady | Český statistický úřad*

http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/obyvatelstvo_hu (16.4.2010)

Internet 5: *Prachaticko.obce.cz, informace o regionu*

http://www.prachaticko.obce.cz/region/1_3.htm (19.6.2010)

Internet 6: *Územní studie Třeboňsko - Novohradsko - Server Jihočeského kraje pro územní plánování*

<http://up.kraj-jihocesky.cz/?uzemni-studie-trebonsko-novohradsko,91> (13.5.2010)

Internet 7: *Plán oblasti povodí horní Vltavy*

http://www.pvl.cz/portal/hydroprojekt/VH/A/1_TEXTOVA_CAST/VH_Kapitola_A.pdf (12.7.2010)

Internet 8: *Obec Hranice - Portál veřejné správy České republiky*

http://portal.gov.cz/wps/portal/_s.155/696?kam=obec&kod=544540 (13.7.2010)

Internet 9: *Typologie české krajiny, pro účely portálu veřejné správy a ministerstva zemědělství*

[http://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/evropska_umluva_o_krajine/\\$FILE/OPK-Typologie_ceske_krajiny_strucny_%20prehled_20080908.pdf](http://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/evropska_umluva_o_krajine/$FILE/OPK-Typologie_ceske_krajiny_strucny_%20prehled_20080908.pdf) (12.7.2010)

Internet 10: *Zemědělské výrobní oblasti a podoblasti, portál agrokrom*

http://www.agrokrom.cz/texty/metodiky/Ram_metod/VYROBNI_OBLASTI.PDF (13.7.2010)

Internet 11: *Mapy České republiky, Evropy a světa, centrum.cz*

<http://mapy.centrum.cz> (14.5.2010)

Internet 12: *HRDP, Metodika k provádění opatření „Vyrovňovací příspěvek na hospodaření v méně příznivých oblastech a oblastech s ekologickými omezeními (LFA)“*

http://www.agroenvi.cz/attachments/Metodika_k_provedeni_opatreni.doc (15.7.2010)

Internet 13: *Český úřad zeměměřičský a katastrální, Dlouhá Stropnice*

http://www.cuzk.cz/Dokument.aspx?PRARESKOD=746&MENUID=130&AKCE=META:SESTAVA:MDR002_XSLT:WEBCUZK_ID:644161 (15.7.2010)

Internet 14: *Český úřad zeměměřičský a katastrální, Hranice u Nových Hradů*

http://www.cuzk.cz/Dokument.aspx?PRARESKOD=746&MENUID=130&AKCE=META:SESTAVA:MDR002_XSLT:WEBCUZZK_ID:647888 (15.7.2010)

Internet 15: *Český úřad zeměměřičský a katastrální, Vyšné*

http://www.cuzk.cz/Dokument.aspx?PRARESKOD=746&MENUID=130&AKCE=META:SESTAVA:MDR002_XSLT:WEBCUZZK_ID:788872 (15.7.2010)

Internet 16: *KRAJINNÝ RÁZ území obcí správního obvodu obce s rozšířenou působností Konice*

http://www.konice.cz/files/odbor_vystavby/uzemni_planovani/UAP_Konice/KRAJINNY_RAZ_KONICE.doc (14.6.2010)

Internet 17: *Rota Šejby, stránky objektu*

<http://www.rotasejby.cz> (22.7.2010)

Internet 18: *Obec Hranice, současnost*

<http://obechronice.cz/index.php?nid=2185&lid=CZ&oid=234309> (24.7.2010)

Internet 19: *CHKO Třeboňsko*

<http://www.trebonsko.ochranaprirody.cz/> (24.7.2010)

Internet 20: *Oldřich Válek, psychotronika - 5.3. Širší pojetí lidské psychiky a kongnitivní psychologie*

<http://ceska.psychotronika.cz/index.php?page=sirsi-pojeti-lidske-psychiky-a-kongnitivni-psychologie> (27.7.2010)

Internet 21: *Historické fotografie Nových Hradů a Novohradská*

<http://fotografie.novehradyhistorie.cz/> (31.7.2010)

Seznam příloh

Tabulky

Příloha č. 1: Vývoj počtu obyvatel 1869 – 2001 podle soudních okresů jihočeského pohraničí	1
Příloha č. 2: Index změny využití ploch mezi lety 1845, 1948, 1990 a 2000 podle soudních okresů jihočeského pohraničí	2
Příloha č. 3: Index vývoje počtu obyvatel a index vývoje využití ploch v „německých“ soudních okresech jihočeského pohraničí a kvantifikovaný přírůstek/úbytek (Δ) počtu obyvatel (hektarů rozlohy)	2
Příloha č. 4: Index vývoje počtu obyvatel a index vývoje využití ploch v „českých“ soudních okresech jihočeského pohraničí a kvantifikovaný přírůstek/úbytek (Δ) počtu obyvatel (hektarů rozlohy)	3
Příloha č. 5: Index vývoje počtu obyvatel a index vývoje využití ploch ve „smíšených“ soudních okresech jihočeského pohraničí a kvantifikovaný přírůstek/úbytek (Δ) počtu obyvatel (hektarů rozlohy)	3
Příloha č. 6: Vývoj struktury půdního fondu za jednotlivé a souhrnné kategorie v jihočeském pohraničí	4
Příloha č. 7: Vývoj podílu orné půdy na celkové rozloze podle soudních okresů jihočeského pohraničí	4
Příloha č. 8: Vývoj podílu trvalých kultur na celkové rozloze podle soudních okresů jihočeského pohraničí	5
Příloha č. 9: Vývoj podílu lučních porostů na celkové rozloze podle soudních okresů jihočeského pohraničí	5
Příloha č. 10: Vývoj podílu pastvin na celkové rozloze podle soudních okresů jihočeského pohraničí	6
Příloha č. 11: Vývoj podílu lesů na celkové rozloze podle soudních okresů jihočeského pohraničí	6
Příloha č. 12: Vývoj podílu vodních ploch na celkové rozloze podle soudních okresů jihočeského pohraničí	7
Příloha č. 13: Vývoj podílu zastavěných ploch na celkové rozloze podle soudních okresů jihočeského pohraničí	7
Příloha č. 14: Vývoj podílu ostatních ploch na celkové rozloze podle soudních okresů jihočeského pohraničí	8
Příloha č. 15: Vývoj podílu zemědělského půdního fondu na celkové rozloze podle soudních okresů jihočeského pohraničí	8
Příloha č. 16: Vývoj podílu jiných ploch na celkové rozloze podle soudních okresů jihočeského pohraničí	9

Fotografie

Příloha č. 17: Pohled na údolí říčky Stropnice, v němž je skryta osada Dlouhá Stropnice	10
Příloha č. 18: Přírodní dominanty Stropnicka (snímek pořízen u osady Světví)	10
Příloha č. 19: Kulturně-duchovní dominanta území – Kostel Panny Marie Bolestné v Dobré Vodě	11
Příloha č. 20: Ovčí farma v Dlouhé Stropnici	12
Příloha č. 21: Zástavba v Dlouhé Stropnici	12
Příloha č. 22: Některé prvky kulturního dědictví v Dlouhé Stropnici	13
Příloha č. 23: Hasičská zbrojnice v Dlouhé Stropnici	14
Příloha č. 24: Vyhlídková cesta v Dlouhé Stropnici	14
Příloha č. 25: Kamenný útvar v Dlouhé Stropnici	15
Příloha č. 26: Dřevěná zvonice a hřbet Kraví hory v pozadí	15
Příloha č. 27: Kravín v severní části území	16
Příloha č. 28: Bývalé roty pohraniční stráže	16
Příloha č. 29: Louky a lesy Hranicka	17
Příloha č. 30: Typický charakter katastrálního území Hranice u Nových Hradů	17
Příloha č. 31: Samoty, další charakteristický prvek krajiny	18
Příloha č. 32: Samota v horším fyzickém stavu	18
Příloha č. 33: Některé prvky kulturního dědictví v Hranici u Nových Hradů	19
Příloha č. 34: Informační tabule naučné stezky “Paměti Vitorazska”	20

Příloha č. 35: Travní porosty ve Vyšném	20
Příloha č. 36: Osada Vyšné	21
Příloha č. 37: Pohled k hraničnímu vrcholu ve Vyšném	21
Příloha č. 38: Pohled směrem k Vyšnému	22
Příloha č. 39: Les ve Vyšném	22
Příloha č. 40: Bývalý lovecký zámeček ve Vyšném	23
Příloha č. 41: Panský rybník ve Vyšném	23
Příloha č. 42: Některé prvky kulturního dědictví ve Vyšném	24
Příloha č. 43: Objekt bývalé obecné školy	25
Příloha č. 44: Dobová fotografie obecné školy ve Vyšném	25
Příloha č. 45: Dobová fotografie obce Dobrá Voda	26
Příloha č. 46: Dobová fotografie kostelu v Dobré Vodě	26
Příloha č. 47: Dobová fotografie obce Vyšné	27
Pomůcky pro výzkum	
Příloha č. 48: Vzorová zakreslovací "mapka" pro respondenty v Dlouhé Stropnici	28
Příloha č. 49: Vzorová zakreslovací "mapka" pro respondenty v Hranici u Nových Hradů	29
Příloha č. 50: Vzorová zakreslovací "mapka" pro respondenty ve Vyšném	30